

Παραδοτέο Γ':
«Έκθεση αξιολόγησης»
στο πλαίσιο του έργου με τίτλο:
**«Μελέτη αξιολόγησης της λειτουργίας των
δομών υποστήριξης γυναικών θυμάτων βίας στα
ΠΕΠ και στο ΕΠ ΜΔΤ»**

Παράρτημα: Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

Εκπόνηση:

CMT Prooptiki®
CONSULTING MANAGEMENT TRAINING

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ιούλιος 2019

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγή	2
1.1	Η έμφυλη βία γενικά	2
1.2	Ορισμός και χαρακτηριστικά της έμφυλης βίας	3
2	Ανασκόπηση ερευνητικών δεδομένων	8
3	Πολιτικές και νομοθεσίες για την έμφυλη βία	11
4	Οι επιπτώσεις της έμφυλης βίας στις γυναίκες γενικά και σε ειδικούς πληθυσμούς	22
5	Θεωρίες για την έμφυλη βία	29
5.1	Κοινωνιολογικές Θεωρίες	29
5.2	Η Θεωρία του Πολιτιστικού Μοντέλου	30
5.3	Η Θεωρία του Κοινωνικού και Βιολογικού Φύλου	31
5.4	Ψυχολογικές Θεωρίες	33
5.5	Η Κοινωνική Μάθηση	34
5.6	Η Θεωρία της Επικέντρωσης στα Ειδικά Χαρακτηριστικά του Θύματος	36
5.7	Το Μοντέλο της Αλληλεπίδρασης	36
5.8	Η θεωρία της προσκόλλησης	37
5.9	Η Συμπεριφοριστική προσέγγιση της επιθετικότητας	38
5.10	Γνωσιακή προσέγγιση της βίας	39
5.11	Η Θεωρία της Μαθημένης Αβοηθησίας	41
5.12	Το Σύνδρομο της Κακοποιημένης Γυναίκας	42
5.13	Τα Πολυπαραγοντικά Μοντέλα ανάλυσης της βίας	44
5.14	Οικολογικές – Πολιτιστικές Θεωρίες	46
5.15	Η Φεμινιστική Θεωρία - Το Πατριαρχικό Μοντέλο	47
5.16	Βιολογικές Θεωρίες Προδιάθεσης στη Βία	50
5.17	Εγκληματολογικές Θεωρίες	51
6	Θεωρητικά συμπεράσματα – σχολιασμός	53
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	66

1 Εισαγωγή

1.1 Η έμφυλη βία γενικά

Η έμφυλη βία είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο που εμφανίζεται σε όλες τις ηλικιακές, θρησκευτικές, εθνοτικές ομάδες, ενώ τα θύματά της προέρχονται από όλες τις κοινωνικές τάξεις και από όλα τα μορφωτικά επίπεδα. Δεν υπάρχουν στοιχεία που καταδεικνύουν ότι αφορά σε συγκεκριμένες κοινωνικές, θρησκευτικές, επαγγελματικές και άλλα ομάδες. Έμφυλη βία υπάρχει σε όλες τις χώρες και αποτελεί σοβαρό εμπόδιο για την ισότητα ανδρών και γυναικών, ενώ αναγνωρίζεται ως παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Βασικές αιτίες εντοπίζονται κυρίως στα χαρακτηριστικά του κοινωνικού φύλου που οι κοινωνίες αποδίδουν και αναμένουν να υιοθετήσουν από τους άνδρες και τις γυναίκες. Συγκεκριμένα οι άνδρες κοινωνικοποιούνται έτσι ώστε να υιοθετούν διάφορες συμπεριφορές που τους κάνουν, ενώ πιστεύουν ότι είναι από τη φύση καθορισμένο ή ότι είναι φυσιολογικό να συμπεριφέρονται με πιο επιθετικούς και βίαιους τρόπους. Ο «ανδρισμός» ή η έννοια της «αρρενωπότητας» συνδέονται συχνά με την επιθετικότητα, το θάρρος, τη σωματική δύναμη, τον έλεγχο των συναισθημάτων, τις ηγετικές ικανότητες, κ.λπ. Τα παραδοσιακά «ανδρικά» χαρακτηριστικά και οι «ανδρικοί» ρόλοι θεωρούνται πιο σημαντικά από εκείνα που συνήθως αποδίδονται σε μια γυναίκα η οποία πρέπει να είναι συνεσταλμένη, υπάκουη, ευπρεπής, ευγενική, και ανιδιοτελής. Κύριος παράγοντας επομένως για την πρόκληση της βίας είναι τα πολιτισμικά πρότυπα της ανθρώπινης επικοινωνίας που συχνά βοηθούν στο να εκδηλωθεί και να υιοθετηθεί η βία ως τρόπος συμπεριφοράς.

Η έμφυλη βία μπορεί να είναι σωματική, σεξουαλική, ψυχολογική, οικονομική ή κοινωνικοπολιτισμική. Για να γίνουν κατανοητές οι βασικές της αιτίες πρέπει να εξεταστούν μέσα στο πλαίσιο των έμφυλων νορμών, αξιών και πεποιθήσεων που στηρίζουν ανισότιμες ιεραρχίες εξουσίας μεταξύ ανδρών και γυναικών, αλλά ακόμη και μεταξύ ανδρών ή μεταξύ γυναικών. Αυτές οι ιεραρχίες εξουσίας δεν καθιστούν απλώς δυνατή την έμφυλη βία, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις δημιουργούν ένα περιβάλλον όπου αυτή γίνεται ανεκτή ή θεωρείται ακόμα και αποδεκτή. Δράστες μπορεί να είναι μέλη της οικογένειας ή της κοινότητας, καθώς και άτομα που ενεργούν εκ μέρους πολιτισμικών, θρησκευτικών ή κρατικών θεσμών.

Η έμφυλη βία επηρεάζει τόσο τις γυναίκες όσο και τους άνδρες, αλλά πλήττει δυσανάλογα τις γυναίκες και τα κορίτσια, αντανakλώντας την υποδεέστερη θέση τους στην κοινωνία. Διαφορετικές ομάδες ανδρών και γυναικών, όπως όσοι και όσες

ανήκουν σε σεξουαλικές μειονότητες, είναι επίσης πιθανό να επηρεάζονται δυσανάλογα από την έμφυλη βία. Στην Ευρώπη, σήμερα, οι άνδρες απολαμβάνουν μεγαλύτερο κύρος από τις γυναίκες στη δημόσια ζωή και βρίσκονται σε ισχυρότερη θέση ως προς τη δυνατότητά τους να ορίζουν την πολιτική ατζέντα και το δημόσιο λόγο:

- Το 2009, οι γυναίκες στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωζώνη αμείβονταν κατά μέσο όρο με ακαθάριστο μέσο ωρομίσθιο χαμηλότερο κατά 17% από τους άνδρες για την ίδια εργασία (EC Eurostat Service, 2010).
- Γυναίκες είναι μόνο ένα στα δέκα μέλη των διοικητικών συμβουλίων των μεγαλύτερων ευρωπαϊκών εταιρειών (περίπου 12%), και το ίδιο ισχύει μόνο για το 3% των ηγετικών θέσεων, π.χ. προέδρου ή διευθύνοντα συμβούλου (European Commission's Network to Promote Women in Decision-making in Politics and the Economy, 2011).
- Κατά μέσο όρο, οι γυναίκες έχουν το 25% των εδρών στα εθνικά κοινοβούλια των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Commission's Network to Promote Women in Decision-making in Politics and the Economy, 2011).
- Στοιχεία από 24 ευρωπαϊκές χώρες δείχνουν ότι οι γυναίκες αφιερώνουν περισσότερο χρόνο στο νοικοκυριό, (σε ορισμένες περιπτώσεις μέχρι και 20 επιπλέον ώρες την εβδομάδα) σε σχέση με τους άνδρες συντρόφους τους (Voicu, 2008).

1.2 Ορισμός και χαρακτηριστικά της έμφυλης βίας

Πολλές προσπάθειες έχουν γίνει από τη διεθνή βιβλιογραφία για τον ορισμό της βίας γενικά. Ο Loseke (Χατζηφωτίου, 2005) δίνει έναν επαρκώς ολοκληρωμένο ορισμό αφού περιγράφει τη βία ως την επιθετική συμπεριφορά που εκφράζεται με ψυχολογικό, σωματικό, σεξουαλικό και λεκτικό τρόπο και είναι από ανεπιθύμητη μέχρι προσβλητική και ταπεινωτική για κάθε άτομο, ενώ θεωρεί ότι περιλαμβάνει ακραίες μορφές βιαιότητας, την χαρακτηρίζει η επανάληψη, προκαλεί σωματικές και ψυχολογικές πληγές και αποτελεί ηθελημένη συμπεριφορά από το θύτη που επιθυμεί να επιβάλλει τον έλεγχο και τη συμμόρφωση του θύματος.

Ειδικότερα για την έμφυλη βία, η διεθνής σύμβαση του ΟΗΕ, γνωστή και ως CEDAW (Convention on the Elimination of all forms of Discrimination Against Women), περιλαμβάνει τον πλέον αποδεκτό ορισμό της έμφυλης βίας ως μιας μορφής βίας που κατευθύνεται προς τις γυναίκες λόγω του φύλου τους, ή ως μια μορφή βίας που πλήττει δυσανάλογα τις γυναίκες (βλ. <http://www.un.org/womenwatch>). Στην

Ελλάδα, η αρχική σύμβαση κυρώθηκε το 1983 (Ν. 1342/1983) και το προαιρετικό της πρωτόκολλο το 2001 (Ν. 2952/2001).

Ως έμφυλη βία επομένως ορίζεται εκείνη η μορφή βίας που συνδέεται με την άσκηση εξουσίας σε βάρος των γυναικών ως αποτέλεσμα της πρόσληψης της θέσης τους ως κατώτερης στην κοινωνική και οικογενειακή ιεραρχία. Αποτελεί δε μια μορφή εξουσίας, που θεωρείται ως απόρροια των έμφυλων ανισοτήτων στη συγκρότηση των κοινωνιών, η οποία με τη σειρά της συμβάλλει περαιτέρω στην αναπαραγωγή των ανισοτήτων αυτών και εκφράζεται με τις εξής βασικές και ακραίες μορφές 1) Ενδοοικογενειακή βία 2) Βιασμός, σεξουαλική επίθεση και σεξουαλική παρενόχληση 3) Εξαναγκαστικοί γάμοι, ακρωτηριασμοί γυναικείων γεννητικών οργάνων, εγκλήματα «τιμής», εμπορία ανθρώπων.

Η Εθνική Έκθεση της Ελλάδος για το 4^ο Παγκόσμιο συνέδριο του ΟΗΕ για τις γυναίκες στο Πεκίνο (1994) αναφέρει ότι η βία κατά των γυναικών ασκείται με πολλαπλές μορφές συμπεριφοράς που θίγουν τη σωματική υπόσταση, την ψυχική υγεία και την πνευματική οντότητα των γυναικών. Η American Psychological Association (1996) όρισε την βία προς τις γυναίκες σαν ένα σύνολο βίαιων συμπεριφορών που περιλαμβάνει μια ποικιλία σωματικών, σεξουαλικών και ψυχολογικών μεθόδων κακομεταχείρισης, που εφαρμόζονται στα πλαίσια μιας συντροφικής σχέσης από ένα πρόσωπο προς εάν άλλο με στόχο ο ένας να κερδίσει με αθέμιτο τρόπο δύναμη ή να επιβάλλει με υποτιμητικό τρόπο τον έλεγχο, τη δύναμη και την εξουσία του προς το άλλο πρόσωπο.

Η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας ορίζει «τη βία που προκαλείται σε μια γυναίκα από έναν σύντροφο ή πρώην σύντροφο ως ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών (Domestic Violence Against Women, DVAW) ή ως κρυφή συντροφική βία (Intimate Partner Violence, IPV). Ο ορισμός της ενδοοικογενειακής βίας, βάσει του άρθρου 113, της Διακήρυξης του Πεκίνου αφορά «κάθε πράξη που καταλήγει ή θα μπορούσε να καταλήξει σε φυσική, σεξουαλική, ή ψυχολογική βλάβη ή κάνει τη γυναίκα να υποφέρει και περιλαμβάνονται οι απειλές τέτοιων πράξεων, ο καταναγκασμός και η στέρηση της ελευθερίας, είτε αυτά συμβαίνουν στην ιδιωτική είτε στη δημόσια ζωή». Τα Ηνωμένα Έθνη (1989) ορίζουν την βία κατά των γυναικών σαν ένα σύνολο βίαιων πράξεων που διαπράττονται από έναν άνδρα προς μια γυναίκα στα πλαίσια της συμβίωσής τους. Επίσης το φαινόμενο δεν περιορίζεται στη συζυγική οικογένεια, αλλά αφορά και άτομα που συμβιώνουν.

Οι μορφές της βίας περιλαμβάνουν τη σωματική κακοποίηση, τη σεξουαλική, την ψυχολογική, τη συναισθηματική και την οικονομική (Conseil de l'Europe, 1990). Η

Walker αναφέρει τις τεχνικές καταναγκασμού των γυναικών (αρχική έκπληξη, αδυναμία πρόβλεψης των επεισοδίων κακοποίησης, υπερβολική ζηλοτυπία, ασυνήθιστη σεξουαλικότητα, ακριβείς αναμνήσεις των επεισοδίων κακοποίησης, διάθεση για απόκρυψη της κατάστασης, ποτό, έντονη ψυχολογική κακομεταχείριση, απειλές για την οικογένεια της γυναίκας, παντοδυναμία, γνώση του ενδεχόμενου θανάτου). Επίσης η βία προς τις γυναίκες συναντάται με τη μορφή της σωματικής, της σεξουαλικής και της ψυχολογικής κακομεταχείριση. Η τελευταία ταυτίζεται με την κοινωνική απομόνωση, τις απειλές και την οικονομική αποστέρηση. Οι τρεις μεγάλες κατηγορίες βίας συχνά συνδυάζονται και τα θύματα υπόκεινται ταυτόχρονα σε σωματική, σεξουαλική και ψυχολογική βία.

Η μέχρι τώρα εξέταση του θέματος αναδεικνύει το γεγονός ότι η βία κατά των γυναικών μπορεί να λάβει πολλές μορφές και αφορά όλα τα κοινωνικά στρώματα. Συχνά όμως η γυναίκα προτιμά τη σιωπή, αναλογιζόμενη την οδυνηρή διαδικασία ή το διασυρμό που θα επιφέρει μια καταγγελία. Ως συνέπεια των παραπάνω παραβιάζονται σημαντικά βασικά ανθρώπινα δικαιώματα των θυμάτων, ενώ προκαλούνται συνέπειες στη δυνατότητά τους να συμμετέχουν πλήρως στην απασχόληση, την κοινωνική ζωή και την ευημερία της ευρύτερης κοινωνίας.

Οι κύριοι παράγοντες που οδηγούν διαφορετικές κατηγορίες ατόμων σε κατάσταση κοινωνικού αποκλεισμού μπορεί να σχετίζονται (ΚΕΘΙ 2013):

- με τις διακρίσεις λόγω φύλου, όπως ύπαρξη παραδοσιακών αντιλήψεων και στερεοτύπων
- με σωματικές αναπηρίες ή ψυχικές ασθένειες
- με την εθνότητα ή/και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες
- με οικονομικούς παράγοντες (π.χ. εισοδηματικά κριτήρια)
- με τις γεωγραφικές συνθήκες και τα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά.

Σύμφωνα δε με το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων 2016 – 2020, η Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων επικεντρώνει το ενδιαφέρον της πολιτικής της παρέμβασης στις γυναίκες που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικά ομάδες ή υφίστανται πολλαπλές διακρίσεις, στις οποίες συγκαταλέγονται, ενδεικτικά, οι:

- Γυναίκες στα όρια φτώχειας
- Γυναίκες αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών
- Άστεγες γυναίκες
- Γυναίκες Ρομά
- Μετανάστριες

- Γυναίκες πρόσφυγες ή αιτούσες άσυλο
- Γυναίκες θύματα βίας, βασανιστηρίων ή εμπορίας ανθρώπων
- Γυναίκες με αναπηρία/χρόνιες παθήσεις
- Τοξικοεξαρτημένες γυναίκες
- Κρατούμενες ή Αποφυλακισμένες γυναίκες
- Ηλικιωμένες γυναίκες
- Μακροχρόνια Άνεργες γυναίκες

Όποιο και αν είναι το πλαίσιο προσέγγισης και η αιτιολόγηση για τη βία κατά των γυναικών, δεν αμφισβητούνται οι πολλαπλές επιπτώσεις στα θύματά της, αλλά και στην κοινωνία γενικότερα (Council of Europe, 2006). Σε επίπεδο ατόμου προκαλεί φόβο, πόνο και άγχος, μειώνει τη δυνατότητα συνεισφοράς των γυναικών στην οικογένεια, στην κοινωνική και οικονομική ζωή. Σε επίπεδο κοινωνίας επιβαρύνει το σύστημα των κοινωνικών υπηρεσιών, το νομικό σύστημα και το σύστημα υγείας και στερεί από το κάθε κράτος εργατικό δυναμικό. Υπάρχει λοιπόν ένα τεράστιο οικονομικό και κοινωνικό κόστος, το οποίο δεν επιβαρύνει μόνο τον ιδιωτικό βίο, αλλά και ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο.

Επίσης αν εξετάσουμε το φαινόμενο της βίας μακροπρόθεσμα, ένα ακόμα πρόβλημα για τις κοινωνίες είναι η μεταφορά του, από τα θύματα ή τους θύτες, στις επόμενες γενιές, κυρίως μέσω του μηχανισμού της μάθησης π.χ. η μητέρα – θύμα ασκεί βία στα παιδιά της και τα διαπαιδαγωγεί με βάση αυτό το μοντέλο. Η μακροχρόνια έκθεση μιας γυναίκας σε βίαιο περιβάλλον προκαλεί σωματικές, αλλά και εξίσου σοβαρές ψυχολογικές συνέπειες (Σκλάβου, 2007). Επομένως οι μορφές της αποτελούν προσδιοριστικούς παράγοντες των συνεπειών που επιφέρει, δηλαδή τις άμεσες (ανθρωποκτονίες, χτυπήματα, σωματικές βλάβες κ.α.) και τις έμμεσες ή μακροχρόνιες επιπτώσεις (υιοθέτηση αυτοκαταστροφικής, βίαιης ή αντικοινωνικής συμπεριφοράς, αυτοκτονίες ή απόπειρες αυτοκτονιών, χρήση ουσιών κ.α.). Λανθασμένα η ενδοοικογενειακή βία επιβεβαιώνεται από τα ορατά επακόλουθά, δηλαδή από το αν εντοπίζονται τραύματα ή κακώσεις κ.α. (Gelles, Strauss, 1988).

Έτσι παραβλέπονται τα ψυχολογικά προβλήματα που προκαλεί η έμμεση, η ψυχολογική βία (καταστροφές περιουσιακών στοιχείων, προσβολές, έκφραση θυμού, βρισιές, καυγάδες κ.α.) και η εκδήλωσή της σε καθημερινή βάση με φαινομενικά μη βίαιες μορφές (σιωπή, αποφυγή, παραμέληση, κλοπές, αντιδικίες, συνεχείς διαφωνίες κ.α.). Ακολουθεί η αναλυτική περιγραφή των μορφών και των συνεπειών της βίας. Η σωματική αφορά την πρόκληση κακώσεων από μώλωπες και κατάγματα έως και πολύ σοβαρούς τραυματισμούς που οδηγούν σε προσωρινές

ή/και μόνιμες αναπηρίες ή ακόμα και σε θάνατο. Το θύμα υπόκειται σε ξυλοδαρμούς με κλωτσιές, μπουιές, χτυπήματα με αντικείμενα ή όπλα, στραμπουλίγματα ή σπασίματα άκρων, σπρωξίματα, φράξιμο της αναπνοής, τράβηγμα των μαλλιών, πρόκληση τραυματισμών από τσιγάρα, καυτά υγρά, μαχαίρια σε διάφορα σημεία του προσώπου και του σώματος κ.α. (Pickup, Williams, Sweetman, 2001).

Η σεξουαλική βία περιλαμβάνει τον εξαναγκασμό της γυναίκας σε ερωτική πράξη ή στο να ικανοποιεί τις ασυνήθιστες ή διαστροφικές ερωτικές επιθυμίες του δράστη, χωρίς τη συναίνεσή της. Οι κυριότερες μορφές σεξουαλικής κακοποίησης είναι ο βιασμός, η αισχρή φρασεολογία, η χρήση αντικειμένων κατά τη διάρκεια της ερωτικής πράξης, το ομαδικό σεξ με άγνωστα ή οικεία πρόσωπα του ίδιου ή του αντίθετου φύλου, η συνεχής σεξουαλική δραστηριότητα, οι κτηνοβασίες, ο εξαναγκασμός του θύματος σε σεξουαλική πράξη με τρίτο πρόσωπο, στην οποία ο θύτης είναι παρατηρητής κ.α. Μια ακόμα συνηθισμένη συμπεριφορά που συνδέεται με τη σεξουαλική κακοποίηση είναι η ζηλοτυπία και οι σκηνές στο σπίτι ή σε δημόσιους χώρους.

Ο όρος ψυχολογική βία (Hirigoyen, 2000) είναι αρκετά ευρύς και περιλαμβάνει όλες τις τεχνικές εξαναγκασμού και πίεσης που υφίσταται η κακοποιημένη γυναίκα. Από την οικονομική αποστέρηση και τη στέρηση αγορών ακόμα και ειδών πρώτης ανάγκης, μέχρι και άλλες εκδηλώσεις που αφορούν τη στέρηση ελευθερίας και πρωτοβουλιών, την απομόνωση από τον οικείο και οικογενειακό περίγυρο, την απαγόρευση συμμετοχής σε κοινωνικές δραστηριότητες, το συνεχή έλεγχο, την καταστροφή αγαπημένων πραγμάτων, τις ύβρεις και την απαξιωτική συμπεριφορά, τις προσβολές ή τη δυσμενή κριτική παρουσία τρίτων και τις απειλές για τη σωματική ακεραιότητα και τη ζωή του θύματος, των παιδιών ή αγαπημένων προσώπων.

Πιο ειδικές μορφές βίας έχουν αναφερθεί σε μειονοτικούς πληθυσμούς και ειδικά σε γυναίκες αλλοδαπές ή ανήλικα κορίτσια και αφορούν σε καταναγκαστικούς γάμους, βιασμούς σε καιρό πολέμου ή σε καταστάσεις ανομίας σε καιρό ειρήνης, ακρωτηριασμούς γεννητικών οργάνων, θρησκευτικές ιεροτελεστίες, τελετουργίες που αφορούν την καθαρότητα του σώματος, εμπόριο γυναικών με στόχο τη σεξουαλική εκμετάλλευση και άλλα (Σκλάβου,

2 Ανασκόπηση ερευνητικών δεδομένων

Σήμερα είναι κοινός τόπος ότι η έμφυλη βία είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο που εμφανίζεται σε όλες τις κουλτούρες και αφορά όλα τα δόγματα. Το φαινόμενο είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης οικολογικών και πολιτιστικών παραγόντων, οι οποίοι επηρεάζουν τελικά την κοινωνική συμπεριφορά¹. Ανάλογη είναι και η ενασχόληση των επιστημών για τη μελέτη της γένεσης της βίας και τη διαγενεακή κληρονομικότητά της, δηλαδή τη μεταφορά της από γενιά σε γενιά (Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, 1990).

- Έρευνα που έγινε στο Ηνωμένο Βασίλειο σε δείγμα 1.353 ατόμων άνω των 13 ετών έδειξε ότι ενώ τα ποσοστά κοριτσιών και αγοριών που ανέφεραν ότι είχαν βιώσει συναισθηματική και σωματική βία στις ρομαντικές τους σχέσεις ήταν παρόμοια, τα κορίτσια ανέφεραν συχνότερα ότι είχαν υποστεί σοβαρές μορφές κακοποίησης αλλά και ότι η βία ήταν επαναλαμβανόμενη και παρέμενε στο ίδιο επίπεδο ή εντεινόταν με την πάροδο του χρόνου (Barter, Mc Carry, Berridge, Evans, 2009).
- Ο έμφυλος εκφοβισμός είναι η πιο συνηθισμένη μορφή σχολικής βίας στις ΗΠΑ. Έρευνες σε εθνικό επίπεδο δείχνουν ότι το 80% των εφήβων στις ΗΠΑ θα υποστούν κάποια μορφή έμφυλου εκφοβισμού μέχρι να αποφοιτήσουν από το λύκειο (Anagnostopoulos, Buchanan, Pereira, Lichty, 2009).
- Διακρατική έρευνα που πραγματοποιήθηκε με 1.850 κορίτσια, ηλικίας 18-24 ετών, στην Ελλάδα, την Κύπρο, τη Μάλτα, τη Λιθουανία και τη Λετονία έδειξε ότι 10-16% των συμμετεχουσών ανέφεραν ότι, κατά τη διάρκεια ραντεβού, είχαν κάποιες μορφής ανεπιθύμητη σεξουαλική εμπειρία, συμπεριλαμβανομένου του βιασμού ή της απόπειρας βιασμού (Mediterranean Institute for Gender Studies, 2008).
- Σε έρευνα που συμμετείχαν 486 ελληνίδες έφηβες (15-21 ετών), σχεδόν η 1 στις 2 ανέφερε ότι είχε υποστεί κάποια μορφή βίας (σωματική, ψυχολογική ή σεξουαλική) από τον ερωτικό της σύντροφο είτε στην τωρινή είτε σε προηγούμενη σχέση της (Πενταράκη, 2003).

¹ Βλ. αναλυτικά στα: Chatzifotiou S., Dobash R., «The “Last Violent Event”: The Experience of Greek Battered Women», *South European Society & Politics*, vol. 3, 2001a, pp. 58 – 82, Chatzifotiou S., Dobash R., «Seeking Informal Support. Marital Violence against Women in Greece», *Violence Against Women: An International and Interdisciplinary Journal*, vol. 7, no 9, 2001b, pp. 1024 – 1050, Levinson D., *Family Violence in Cross Cultural Perspective*, USA, Sage, 1989, Petridou E., Browne A., Lichter E., Dedoukou X., Alexe D., Dessypris N., «What distinguishes unintentional injuries from injuries due to intimate partner violence: a study in Greek ambulatory care settings», *Injury Prevention*, vol. 8, 2002, pp. 197 – 201.

- Σύμφωνα με τον ΟΗΕ (2003), τουλάχιστον 1 στις 3 γυναίκες σε όλο τον κόσμο έχει κακοποιηθεί σωματικά ή σεξουαλικά από άνδρα σε κάποια στιγμή της ζωής της (συνήθως από οικείο πρόσωπο).
- Σύμφωνα με στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, οι γυναίκες ηλικίας 15-44 ετών κινδυνεύουν περισσότερο από βιασμό ή ενδοοικογενειακή βία, παρά από καρκίνο, τροχαίο ατύχημα, πόλεμο ή ελονοσία, συνδυαστικά.
- Στην Ευρώπη, υπολογίζεται ότι το 1/5 με 1/4 όλων των γυναικών έχουν υποστεί σωματική βία τουλάχιστον μία φορά κατά τη διάρκεια της ενήλικης ζωής τους, και πάνω από το 1/10 έχουν κακοποιηθεί σεξουαλικά με χρήση βίας (Council of Europe, 2011).
- Στην Ιταλία, υπολογίζεται ότι το 32% των γυναικών ηλικίας 16-70 ετών έχουν υποστεί σωματική ή σεξουαλική ανδρική βία κατά τη διάρκεια της ζωής τους. Οι νεότερες γυναίκες, δηλαδή όσες είναι 16-24 ετών, είναι πιο πιθανό να πέσουν θύματα βίας (Istituto Nazionale di Statistica, 2006).
- Η Browne (1993) αναφέρει ότι, βάσει ερευνών, στην Αμερική 2 – 3 εκατομμύρια γυναίκες κακοποιούνται κάθε χρόνο από το σύντροφό τους.
- Σύμφωνα με τα στοιχεία του National Institute of Justice (2004) το 1998 οι γυναίκες καταγράφηκαν ως θύματα σε 1,5 εκ. βίαια εγκλήματα που διαπράχθηκαν από συντρόφους ή πρώην συντρόφους.
- Κατά τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (2006), τα έτη 1982 – 1999, το ποσοστό των γυναικών που έπεσαν θύματα σεξουαλικής κακοποίησης ανερχόταν από 10 – 69%, ενώ οι θάνατοι γυναικών 45 – 65 ετών από συζυγική βία ξεπερνούν τους θανάτους από καρκίνο.
- Στην Ελλάδα, βάσει παλαιότερων στατιστικών στοιχείων που δημοσίευσε η Γενική Γραμματεία Ισότητας (2004) για τις κακοποιημένες γυναίκες που απευθύνθηκαν στα συμβουλευτικά κέντρα Αθήνας και Πειραιά, σε δείγμα 425 γυναικών οι 64 (15%) ήταν αλλοδαπές και οι 361 (85%) ελληνίδες. Το μεγαλύτερο ποσοστό των γυναικών ήταν έγγαμες, άνεργες, απόφοιτες δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και συμβίωναν με το δράστη, ο οποίος στην πλειοψηφία των ερωτώμενων ήταν ο σύζυγος. Αναφορικά με την κακοποίηση οι περισσότερες γυναίκες θύματα ανέφεραν άσκηση σωματικής, σεξουαλικής και ψυχολογικής βίας ταυτόχρονα.
- Σε έρευνα της Παπαμιχαήλ (2005) στον ελληνικό πληθυσμό για το θέμα της κακοποίησης των γυναικών από τους συντρόφους τους δίνει μια ενδεικτική εικόνα της έκτασης του προβλήματος. Το 43,2% των ερωτώμενων ανέφερε ότι γνωρίζει κάποιο συγγενικό πρόσωπο που υπήρξε θύμα βίας, 5 στους 10 εντοπίζουν τα θύματα στο φιλικό τους περιβάλλον, ενώ τέλος το 13,5% έκανε λόγο για προσωπική εμπειρία βίας (οι 8 στους 10 γυναίκες).

- Οι Petridou et al. (2002) σε σχετική έρευνα διαπίστωσαν επίσης ότι η βία, με θύματα κυρίως τις γυναίκες, είναι διαδεδομένη στην Ελλάδα και συναντάται συχνότερα στις αγροτικές περιοχές. Επίσης συμπέραναν ότι τα επεισόδια βίας λαμβάνουν χώρα αργά το απόγευμα ή τη νύχτα, στο σπίτι και είναι αυξημένα τα Σαββατοκύριακα ή στις αργίες και τις γιορτές.
- Σε τηλεφωνική έρευνα που έγινε στον Καναδά σε δείγμα 12.300 γυναικών, ηλικίας άνω των δεκαοχτώ, η βία συνδέεται άμεσα με την κοινωνική απομόνωση του θύματος (Johnson, 1998). Άλλοι προγνωστικοί παράγοντες της βίας είναι οι εμπειρίες κακοποίησης του θύματος ή του θύτη στην παιδική ηλικία, η σεξουαλική ζήλια του θύτη και κοινωνικοί παράγοντες όπως η ηλικία, το εκπαιδευτικό και επαγγελματικό επίπεδο και η οικονομική κατάσταση.

3 Πολιτικές και νομοθεσίες για την έμφυλη βία

Η αρχή της ισότητας των δύο φύλων καθιερώθηκε στην Ελλάδα με το Σύνταγμα του 1975 και θεμελιώθηκε τη δεκαετία του '80 με την εισαγωγή σημαντικών νομοθετικών και θεσμικών αλλαγών που διασφαλίζουν την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, όπως η τροποποίηση και αναθεώρηση του Οικογενειακού Δικαίου και η εισαγωγή νέων νόμων σχετικά με την εξάλειψη των διακρίσεων στην πρόσβαση των γυναικών στην εκπαίδευση, στην επαγγελματική κατάρτιση, στην απασχόληση καθώς και στις εργασιακές σχέσεις. Ανιχνεύοντας τη βιβλιογραφία για τη γυναικεία εργασία βρίσκεται κανείς αντιμέτωπος με πολλά δημοσιεύματα οικονομικής κατεύθυνσης τα οποία πραγματεύονται την εφαρμογή της αρχής της ισότητας σε θέματα αμοιβών, διάρκειας εργασίας, συντάξεων, ασφαλίσεων. Πολλά από τα δημοσιεύματα περί γυναικείων θεμάτων οργανώνονται γύρω από την ανάγκη δράσης σχετικά με τα προβλήματα του τομέα της εργασίας. Επισημαίνουν τα μέτρα που θα βοηθήσουν στην προώθηση της πολιτικής της ισότητας, στην καταπολέμηση της ανεργίας των γυναικών και στην εναρμόνιση της χώρας μας με την ΕΟΚ.

Οι δημοσιευμένες εργασίες ιστορικής κατεύθυνσης είναι σχετικά λιγοστές και χαρακτηρίζονται από δύο τάσεις: η μία αφορά την προσπάθεια εφαρμογής μιας ιστορικής ανάλυσης και ερμηνείας του φαινομένου της γυναικείας εργασίας και η δεύτερη σχετίζεται με την προσπάθεια σύνδεσής του με τις απαρχές της φεμινιστικής πολιτικής πρακτικής στην Ελλάδα. Γενικότερα οι ιστορικές προσεγγίσεις της γυναικείας εργασίας φωτίζουν την κατεύθυνση και τη διαδικασία διαμόρφωσης του φαινομένου αυτού μέσα στο χρόνο στο πλαίσιο της ευρύτερης κοινωνικής και οικονομικής πορείας της χώρας. Επίσης συνδέουν τη γυναικεία εργασία με την ανάπτυξη του δημόσιου τομέα και τις στρατηγικές που υιοθετούν τα μεσαία στρώματα. Οι προσεγγίσεις αυτές προσφέρουν μια πολύπλευρη θεώρηση του φαινομένου γιατί το τοποθετούν στον κοινωνικό χώρο και χρόνο, το εξετάζουν ως 3 μέρος ενός ευρύτερου συνόλου, εντάσσοντάς το στον κατά φύλα καταμερισμό της εργασίας στο πλαίσιο της εκσυγχρονιστικής διαδικασίας του ελληνικού κράτους. Στα δημοσιεύματα κοινωνιολογικής και (λιγότερο) ανθρωπολογικής κατεύθυνσης είναι εμφανής η τάση σύνδεσης της γυναικείας απασχόλησης με την οικογένεια, με τους ρόλους της εργαζόμενης γυναίκας μέσα σε αυτή και τον τρόπο που η οικογένεια επηρεάζει την γυναικεία απασχόληση και αντιστρόφως. Η γυναικεία εργασία εξετάζεται ως μια όψη των μεταβολών των σύγχρονων οικογενειακών δομών και συνδέεται με τα πρότυπα ζωής της μεσαίας ή εργατικής τάξης. Η γυναικεία εργασία εξετάζεται επίσης ως συνάρτηση των οικονομικών δραστηριοτήτων του ζευγαριού

και της αλληλοσυσχέτισής τους στο εσωτερικό της οικογένειας και ως συνάρτηση των αναγκών που προκύπτουν από τη δημιουργία οικογένειας.

Η επαγγελματική θέση της γυναίκας χαρακτηρίζεται ακόμη και σήμερα από αντιφάσεις και αδιέξοδα, διότι η νομοθετική ισότητα και οι θεσμικές μεταρρυθμίσεις δεν προεξοφλούν στην καθημερινή πρακτική την ισότιμη πρόσβαση και εξέλιξη των δύο φύλων στην αγορά εργασίας. Εξάλλου, το ζήτημα της ίσης αμοιβής, ίσης μεταχείρισης στις εργασιακές σχέσεις και των προστατευτικών διατάξεων που αφορούν την εργαζόμενη γυναίκα συνιστούν ένα πολύ μικρό μέρος στο σύνολο των κανόνων του Εργατικού Δικαίου, σαν να πρόκειται για μία μικρή κατηγορία εργαζομένων. Οι έντονες διαφοροποιήσεις των εργασιών κατά φύλο παγίωσαν έναν αυθαίρετο, συμβατικό διαχωρισμό των θέσεων εργασίας σε «ανδρικές» και «γυναικείες». Υπάρχουν συγκεκριμένοι τομείς της οικονομικής δραστηριότητας και απασχόλησης, οι οποίοι κυριαρχούνται συνήθως από γυναίκες, όπως οι κοινωνικές υπηρεσίες, τα παραϊατρικά επαγγέλματα και η εκπαίδευση, ενώ στα κατασκευαστικά επαγγέλματα, την βιομηχανία και τις μεταφορές έχουν μεγαλύτερη διείσδυση οι άνδρες. Οι γυναίκες συγκριτικά με τους άνδρες κατέχουν θέσεις εργασίας με ελάχιστη αυτονομία, χαμηλότερο γόητρο, λιγότερη εμπλοκή σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων και μεγαλύτερη εποπτεία από τους άνδρες. Οι άνδρες έχουν, ακόμη, διπλάσιες πιθανότητες σε σύγκριση με τις γυναίκες να κατέχουν θέσεις διευθυντών και τριπλάσιες για θέσεις γενικών διευθυντών. Η διαίρεση αυτή των αρμοδιοτήτων κατά φύλο εφαρμόστηκε κυρίως για να αποκλείσει τις γυναίκες από τα ανώτερα και όχι από τα βαριά και ανθυγιεινά επαγγέλματα. Η γυναίκα κατά κόρον απορροφήθηκε σε επίπονα, άχαρα και κακοπληρωμένα επαγγέλματα

Η Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Διάκρισης σε Βάρος των Γυναικών, που υιοθέτησε η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ το 1979, αναμφίβολα αποτελεί μία ουσιαστική φάση στην ιστορία των προσπαθειών των Ηνωμένων Εθνών για προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Η Σύμβαση αποτελεί το πιο ολοκληρωμένο από τα υφιστάμενα σχετικά δεσμευτικά έγγραφα, καθώς επαναβεβαιώνει αρχές, που ήδη είναι ενσωματωμένες σε άλλες συμβάσεις και διακηρύξεις, συνοψίζει τα μέτρα που καθορίζουν τις αρχές που έλαβε το σύστημα των Ηνωμένων Εθνών, αλλά προσθέτει και διαστάσεις που είναι νέες και σημαντικές. Αντιπροσωπεύει, ως εκ τούτου, μία προοδευτική εξέλιξη στα ανθρώπινα δικαιώματα που απαγορεύει τη διάκριση σε βάρος των γυναικών.

Η προπαρασκευαστική εργασία για την Σύμβαση άρχισε το 1974 όταν η Επιτροπή για την Θέση των Γυναικών ίδρυσε ομάδα εργασίας για να βοηθήσει στο έργο της.

Αποτελείται από ένα προοίμιο και 30 άρθρα, που καθορίζουν τι συνιστά διάκριση εις βάρος των γυναικών και δημιουργεί μία ατζέντα για την εθνική δράση των κρατών με στόχο τον τερματισμό των διακρίσεων αυτών. Με 189 κράτη-μέλη, είναι η δεύτερη πιο επικυρωμένη συνθήκη του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα μετά την Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Η Σύμβαση είναι ανοιχτή και κάθε κράτος γίνεται συμβαλλόμενο με την επικύρωση ή την προσχώρησή του σε αυτή, αποδεχόμενο παράλληλα τη νομική υποχρέωση για την αντιμετώπιση των διακρίσεων κατά των γυναικών.

Το προοίμιο της Σύμβασης τονίζει την ανάγκη για την ύπαρξη καθορισμένων τρόπων εξάλειψης των διακρίσεων σε βάρος των γυναικών πέρα από διεθνή κείμενα και διακηρύξεις. Συγκεκριμένα: μνημονεύει μια σειρά από διεθνή κείμενα που καθιερώνουν την ισότητα των δύο φύλων και απαγορεύουν τις διακρίσεις σε βάρος των γυναικών. Ανάμεσα σε αυτά που αναφέρονται ο Χάρτης του ΟΗΕ, η ΟΔΔΑ και τα Διεθνή Σύμφωνα του 1966.

Σύμφωνα με το άρθρο 1 της Σύμβασης, ο όρος «διάκριση σε βάρος των γυναικών» σημαίνει «κάθε διαφοροποίηση, αποκλεισμό ή απαγόρευση που γίνεται βασισμένη στη διαφορά του φύλου και έχει ως συνέπεια ή σκοπό να εξασθενήσει ή να ακυρώσει την αναγνώριση, απόλαυση ή άσκηση από μέρους των γυναικών, άσχετα με τη ληξιαρχική τους κατάσταση, βάσει της ισότητας ανδρών και γυναικών, των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών στον πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό, αστικό ή άλλο τομέα». Ο εννοιολογικός αυτός προσδιορισμός δεν είναι καινούργιος. Το συναντάμε σε μια σειρά διεθνών πράξεων για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου σχετικά με τις διακρίσεις όπως η Σύμβαση της UNESCO κατά των διακρίσεων στην εκπαίδευση (άρθρο 1) και η Σύμβαση αριθμ. 111 της ΔΟΕ (άρθρο 1) σχετικά με τις διακρίσεις στις προσλήψεις και στο επάγγελμα. Θεωρείται όμως χρήσιμος διότι μας παρέχει μια παραδεκτή ερμηνεία των δικαιωμάτων των γυναικών.

Περιγραφή της Σύμβασης

Άρθρο 1. Εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών

Άρθρο 2. Νομοθετική και δικαστική προστασία κατά των διακρίσεων

Άρθρο 3. Ένταξη της διάστασης του φύλου σε όλες τις πολιτικές

Άρθρο 4. Ποσοτώσεις και θετικά μέτρα προώθησης της ισότητας

Άρθρο 5. Έμφυλοι ρόλοι και καταπολέμηση στερεοτύπων

Άρθρο 6. Βία κατά των γυναικών

Άρθρο 7. Συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων της πολιτικής και δημόσιας ζωής

Άρθρο 8. Συμμετοχή των γυναικών σε διεθνείς και ευρωπαϊκούς θεσμούς και στο διπλωματικό σώμα

Άρθρο 9. Ίσα δικαιώματα των γυναικών: Υπηκοότητα και πολλαπλές διακρίσεις

Άρθρο 10. Εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση

Άρθρο 11. Εργασία και κοινωνική ασφάλιση

Άρθρο 12. Υγεία και οικογενειακός προγραμματισμός

Άρθρο 13. Ίση συμμετοχή σε αθλητισμό/πολιτισμό και οικονομικές συναλλαγές

Άρθρο 14. Γυναίκες υπαίθρου

Άρθρο 15. Ισότητα γυναικών ενώπιον του νόμου

Άρθρο 16. Ισότητα στην οικογένεια και το γάμο

Άρθρο 17. Σύσταση Επιτροπής για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών

Άρθρο 18. Υποβολή έκθεσης των κρατών μελών προς τον Γ. Γραμματέα των Η.Ε

Άρθρο 19. Εσωτερικός κανονισμός της Επιτροπής

Άρθρο 20. Οι συνεδριάσεις της Επιτροπής

Άρθρο 21. Υποβολή ετήσιας έκθεσης της Επιτροπής προς τον Γ. Γραμματέα των Η.Ε

Άρθρο 22. Συμμετοχή ειδικευμένων οργανώσεων κατά την εξέταση της εφαρμογής των διατάξεων της Σύμβασης.

Άρθρο 23. Η παρούσα Σύμβαση δεν επηρεάζει άλλες συναφείς διατάξεις

Άρθρο 24. Υποχρέωση των κρατών μελών να υιοθετήσουν τα κατάλληλα μέτρα προς επίτευξη των σκοπών της Σύμβασης.

Άρθρο 25. Επικύρωση και προσχώρηση κρατών.

Άρθρο 26. Αίτηση κράτους μέλους για αναθεώρηση της Σύμβασης

Άρθρο 27. Πότε θα τίθεται σε ισχύ η Σύμβαση

Άρθρο 28. Επιφυλάξεις των κρατών μελών

Άρθρο 29. Επίλυση διαφορών ως προς την ερμηνεία και εφαρμογή της Σύμβασης

Άρθρο 30. Κατάθεση της Σύμβασης στον Γ. Γραμματέα των Η.Ε

Όλα τα κράτη που έχουν αποδεχθεί την Σύμβαση δεσμεύθηκαν να αναλάβουν μια σειρά από μέτρα για τον τερματισμό των διακρίσεων κατά των γυναικών όπως :α) την ενσωμάτωση της αρχής της ισότητας ανδρών και γυναικών στο νομικό τους σύστημα καταργώντας όλους τους νόμους που εισάγουν διακρίσεις και υιοθετώντας νομοθεσίες που απαγορεύουν τις διακρίσεις σε βάρος των γυναικών β) τη δημιουργία δικαστηρίων και άλλων δημόσιων οργανισμών που να διασφαλίζουν την αποτελεσματική προστασία των γυναικών έναντι των διακρίσεων γ) την απομάκρυνση του συνόλου των διακρίσεων κατά των γυναικών από άτομα, οργανώσεις ή επιχειρήσεις δ) την λήψη όλων των απαραίτητων μέτρων κατά όλων των μορφών εμπορίας και εκμετάλλευσης των γυναικών.

Λοιπές Διεθνείς Συμβάσεις που περιλαμβάνουν διατάξεις απαγόρευσης διάκρισης σε βάρος των γυναικών.

α) Διεθνής Σύμβαση για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα και η Διεθνής Σύμβαση για Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα

β) Σύμβαση της Γενεύης σχετικά με την Προστασία των Αμάχων εν καιρώ Πολέμου της 12 Αυγούστου 1999 και το επιπρόσθετο Πρωτόκολλο για τις Συμβάσεις της Γενεύης της 12 Αυγούστου 1999 που σχετίζεται με την Προστασία των Θυμάτων Διεθνών Ενόπλων Συγκρούσεων (Πρωτόκολλο 1)

γ) Η Συμπληρωματική Σύμβαση του 1956 για την Κατάργηση της Δουλείας, του Δουλεμπορίου και Θεσμών και Πρακτικών παρόμοιων με την Δουλεία περιέχει μερικές διατάξεις για την προστασία των γυναικών.

Ελληνική Νομοθεσία περί της αρχής ισότητας των φύλων και την έμφυλη βία

Η αρχή της ισότητας των φύλων και τα πεδία εφαρμογής της περιλαμβάνονται σε μία σειρά ρυθμίσεων τόσο σε νόμους όσο και σε επιμέρους υπουργικές αποφάσεις. Οι κυριότεροι νόμοι είναι οι εξής.

- Ο νόμος 4097/2012 καθιερώνει το νομικό πλαίσιο για την εφαρμογή και προώθηση της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών κατά την άσκηση αυτοτελούς επαγγελματικής δραστηριότητας.
- Ο νόμος 3896/2010 καθιερώνει το νομικό πλαίσιο για την εφαρμογή και προώθηση της εφαρμογής της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα απασχόλησης και εργασίας.
- Ο νόμος 3769/2009 καθιερώνει το πλαίσιο για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου όσον αφορά την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών.
- Ο νόμος 3655/2008, στο άρθρο 142, προβλέπει την ειδική παροχή προστασίας μητρότητας.
- Ο νόμος 3528/2007 (Υπαλληλικός Κώδικας), στα άρθρα 52 και 53 για την άδεια μητρότητας και την άδεια ανατροφής παιδιού αντίστοιχα.
- Ο νόμος 3488/2006 περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και ανέλιξη, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας και άλλων συναφών διατάξεων.
- Ο νόμος 3896/2010 για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης.

Η ένταξη στη δημόσια ατζέντα των επιμέρους εκφάνσεων της έμφυλης βίας (δηλαδή της ενδοοικογενειακής βίας, της σεξουαλικής παρενόχλησης και της εμπορίας ανθρώπων) ξεκινά από τα τέλη της δεκαετίας του '90 ως απόρροια των διεθνών υποχρεώσεων της Ελλάδας και, πιο συγκεκριμένα, είτε της ανάγκης εναρμόνισης της εθνικής με την κοινοτική νομοθεσία, είτε της συμμόρφωσης με τις τυπικές υποχρεώσεις της Ελλάδας που απορρέουν από την κύρωση της Σύμβασης του ΟΗΕ για τη Βία κατά των Γυναικών και περιλαμβάνουν το νόμο για την ενδοοικογενειακή βία του 2006, ο οποίος αντιμετωπίζει το θέμα της ενδοοικογενειακής βίας και του βιασμού εντός γάμου. Ο νόμος αυτός προέβλεπε αυστηρότερες ποινές για πράξεις που έχουν ήδη χαρακτηριστεί ως ποινικά αδικήματα σύμφωνα με τον Ποινικό Κώδικα, όταν αυτά διαπράττονται στο πλαίσιο της οικογένειας, όπως ορίζεται από το νόμο. Ο βιασμός εντός του γάμου θεωρείται ποινικό αδίκημα, ενώ η συμβίωση εκτός γάμου ανδρών και γυναικών καλύπτεται από το πεδίο εφαρμογής του νόμου.

Η σωματική βία σε βάρος ανηλίκων ως πειθαρχικό μέτρο απαγορεύεται ρητά, ενώ καθιερώνεται ο θεσμός της διαμεσολάβησης σε ποινικές υποθέσεις για ορισμένα αδικήματα ενδοοικογενειακής βίας. Επίσης, το Σεπτέμβριο του 2006, ψηφίσθηκε

νόμος (Ν. 3488/2006 ΦΕΚ Α' 191/11.09.2006) για τη σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο εργασίας, ενσωματώνοντας σχετική κοινοτική οδηγία στο εθνικό δίκαιο. Για πρώτη φορά ορίζεται από την ελληνική νομοθεσία η σεξουαλική παρενόχληση ως μορφή διάκρισης στο χώρο εργασίας και απαγορεύεται τόσο όσον αφορά την πρόσβαση στην απασχόληση, αλλά και σε όλο το φάσμα των σχέσεων εργασίας. Επίσης, στην περίοδο αναφοράς μας, εισάγεται στον δημόσιο διάλογο και την κυβερνητική ατζέντα η προβληματική της εμπορίας ανθρώπων (trafficking) με την ψήφιση του νόμου για την Εμπορία Ανθρώπων (Ν. 3064/2002). Το ίδιο πρόβλημα επανεμφανίζεται με την ευκαιρία της ψήφισης του νόμου για τη μετανάστευση (Ν. 3386/2005), όπου ένα ειδικό κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στα θύματα της εμπορίας ανθρώπων.

Συγκεκριμένα ο Νόμος 3500/2006 «Περί Ενδοοικογενειακής Βίας. Ποινικές συμπεριφορές —Υποχρεώσεις και Ενέργειες αστυνομικών Υπηρεσιών- Παροχή αγωγής στα θύματα», επιδιώκει να αντιμετωπίσει το φαινόμενο, μεταβάλλοντας την μέχρι τότε αντίληψη της μη παρέμβασης στην οικογένεια, με την νομική έννοια του απαραβίαστου της ενδοοικογενειακής σχέσης². Παράλληλα όμως ενισχύει την αρμονική συμβίωση των προσώπων στο πλαίσιο της οικογένειας, η οποία απειλείται από τη βίαιη συμπεριφορά ενός εκ των μελών του.

Ο Ν. 3500/2006 συγκεκριμενοποιεί τις συμπεριφορές που χαρακτηρίζονται ως πράξεις ενδοοικογενειακής βίας. Σκόπιμο θεωρείται η κατάταξη των ποινικών συμπεριφορών να κατηγοριοποιηθούν με βάση τον ποινικό τους χαρακτηρισμό. Στον ίδιο νόμο προβλέπεται την άμεση έκδοση ασφαλιστικών μέτρων όπως ο περιοριστικός όρος της απομάκρυνσής του από την οικογενειακή κατοικία, η μετοίκισή του δράστη, καθώς και η απαγόρευση να προσεγγίζει τους χώρους κατοικίας ή και εργασίας του θύματος. Επίσης, η ενδοοικογενειακή βία λειτουργεί επίσης ως τεκμήριο ισχυρού κλονισμού του γάμου, γεγονός που αποτελεί προϋπόθεση για την έκδοση διαζυγίου.

Η σημαντικότερη παρεμβατική ρύθμιση το νόμου είναι το γεγονός ότι για όλες τις παραπάνω πράξεις η ποινική δίωξη **ασκείται αυτεπάγγελτα**, ενώ σε βάρος του υπαίτιου ασκείται η αυτόφωρη διαδικασία, όταν διαπράττει μίας από τις πλημμεληματικού χαρακτήρα πράξεις, για την άμεση εκδίκαση της υπόθεσης και την αποκατάσταση της βλάβης που έχει προκληθεί. Τούτο σημαίνει ότι στο πλαίσιο της αυτεπάγγελτης διαδικασίας αποτελεί υπηρεσιακό καθήκον του κάθε ανακριτικού

² Άρθρο 21 παρ. 1 του Συντάγματος, και άρθρο 1520 του Αστικού Κώδικα.

υπαλλήλου να προβεί στις απαιτούμενες ενέργειες για τον σχηματισμό δικογραφίας και τη συλλογή όλων των αναγκαίων αποδεικτικών μέσων που βεβαιώνουν τις παραβατικές πράξεις του δράστη ενδοοικογενειακής βίας. Αυτονόητο είναι ότι στις απαραίτητες ενέργειες περιλαμβάνεται η σύνταξη έκθεσης εξέτασης μάρτυρα, για το θύμα και η ιατροδικαστική εξέταση για την καταγραφή των αποδεικτικών στοιχείων που και τον κλινικο-εργαστηριακό έλεγχο του θύματος.

Πράξεις ενδοοικογενειακής βίας που χαρακτηρίζονται ως πλημμελήματα είναι τα εξής:

- Απλή σωματική βλάβη και εντελώς ελαφριά σωματική βλάβη που προξενείται από συνεχή συμπεριφορά (άρθρο. 6 § 1),
- Επικίνδυνη σωματική βλάβη (άρθρο 6 § 2 εδάφιο α'),
- Σωματική βλάβη σε βάρος εγκύου ή σε βάρος μέλους της οικογένειας το οποίο, από Οποιαδήποτε αιτία, είναι ανίκανο να αντισταθεί (άρθρο 6 § 3 εδάφιο α'),
- Σωματική βλάβη τελεσθείσα ενώπιον ανήλικου μέλους της οικογένειας (6 § 3 εδάφιο β'),
- Παράνομη βία (εξαναγκασμός του θύματος- άρθρο 7 § 1),
- Παράνομη απειλή (πρόκληση φόβου με απειλή βίας, κ.λπ. - άρθρο 7 § 2),
- Προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας (άρθρο 9 § 1),
- Προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας σε βάρος ανηλίκου (άρθρο 9 § 2) και
- Παρακώλυση απονομής της δικαιοσύνης (άρθρο 10).

Για τις ανωτέρω πράξεις, δίνεται η δυνατότητα να εφαρμοστούν διαδικασίες διαμεσολάβησης, ενώ τελεί σε εκκρεμοδικία η πράξη για την οποία κατηγορείται ο δράστης.

Πράξεις ενδοοικογενειακής βίας που χαρακτηρίζονται ως κακουργήματα είναι τα εξής:

- Βαριά σωματική βλάβη (άρθρο 6 § 2 εδάφιο β') με επιβαρυντική περίσταση αν ο υπαίτιος επεδίωκε ή γνώριζε και αποδέχθηκε το αποτέλεσμα της πράξης του (άρθρο 6 § 2 εδάφιο γ),
- Βασανιστήρια (άρθρο 6 § 4 εδάφιο α') με επιβαρυντική περίσταση όταν το θύμα είναι ανήλικος (άρθρο 6 § 4 εδάφιο β'),
- Βιασμός εντός του γάμου (άρθρο 8 § 1),
- Κατάχρηση σε ασέλγεια εντός του γάμου (άρθρο 8 § 2) και

- Κατάχρηση ανηλίκου σε ασέλγεια (άρθρο 24).

Χαρακτηριζόμενα ως θύματα ενδοοικογενειακής βίας δεν θεωρούνται μόνο τα μέλη της «παραδοσιακής» πυρηνικής οικογένειας που προκύπτει από τον έγγαμο βίο ενός ζευγαριού (ανδρόγυνο και παιδιά). Η νομοθεσία κρίνει ως πιθανά θύματα τα παρακάτω άτομα:

- Οι σύζυγοι, γονείς, συγγενείς πρώτου και δεύτερου βαθμού εξ αίματος και εξ αγχιστείας και τα εξ υιοθεσίας τέκνα τους (άρθρο 1 § 2 περ. α'), ανεξάρτητα από το εάν συγκατοικούν.
- Εφόσον ζουν μαζί, οι συγγενείς εξ αίματος ή εξ αγχιστείας μέχρι τετάρτου βαθμού και πρόσωπα των οποίων επίτροπος, δικαστικός συμπαραστάτης ή ανάδοχος γονέας έχει ορισθεί μέλος ανάδοχης οικογένειας καθώς και κάθε ανήλικο πρόσωπο που συνοικεί στην οικογένεια (άρθρο 1 § 2 περ. β').
- Εφόσον ζουν μαζί, οι μόνιμοι σύντροφοι και τα τέκνα, κοινά ή ενός εξ αυτών. (άρθρο 1 § 2 περ. γ').
- Οι τέως σύζυγοι (αρ. 1 § 2 περ. γ'), καθ' όλο το χρονικό διάστημα ολοκλήρωσης των οικογενειακών τους διαφορών, για πράξεις που πηγάζουν από τις οικογενειακές διαφορές τους.

Ο διεθνής οργανισμός του Συμβουλίου της Ευρώπης, ο οποίος σήμερα απαριθμείται από συνολικά 47 κράτη-μέλη διαμόρφωσε σχετικά πρόσφατα ένα ολοκληρωμένο θεσμικό πλαίσιο για την *Πρόληψη και καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας*, η οποία είναι γνωστή και ως «*Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης*».³ Η Σύμβαση αυτή περιλαμβάνει συστάσεις προς τα κράτη-μέλη που την υπέγραψαν για όλες τις μορφές βίας κατά των γυναικών, συμπεριλαμβανομένης και αυτής που διαπράττεται εντός της οικογένειας, ενώ προβλέπει σειρά μέτρων για την πρόληψη της βίας, την προστασία των θυμάτων και τη δίωξη των δραστών. Αποτελεί ουσιαστικά το πρώτο κείμενο με δεσμευτικό χαρακτήρα για τα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, καθιερώνοντας ένα νομικό οπλοστάσιο για την προστασία των γυναικών από πράξεις βίας και θεσπίζοντας ένα διεθνή μηχανισμό για την παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης σε εθνικό επίπεδο.⁴

³Αριθμός Σύμβασης 210, έτους 2011.

⁴Σύμφωνα με τη Σύμβαση η παρακολούθηση εφαρμογής ανατίθεται σε *Ομάδα ειδικών σε δράση κατά της βίας εναντίον των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας*, γνωστής ως GREVIO (Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence).

Εστιάζοντας στις προβλέψεις της Σύμβασης:

Πρόληψη: περιλαμβάνονται πολιτικές που συμβάλουν στην αύξηση της ευαισθητοποίησης του κοινού, προκειμένου να κατανοήσει όλους τους διαφορετικούς τρόπους εκδήλωσης των μορφών βίας κατά των γυναικών. Στις πολιτικές αυτές περιλαμβάνεται: η προώθηση στην επίσημη εκπαιδευτική διαδικασία θεματολογίας προώθησης της Αρχής της ισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα, η εκπαίδευση επαγγελματιών που ασχολούνται με τα θύματα και τους δράστες των πράξεων βίας και η εκπαίδευση των χαρακτηρισμένων δραστών ενδοοικογενειακής βίας για να υιοθετήσουν εφεξής μια μη βίαιη συμπεριφορά.

Προστασία και υποστήριξη: περιλαμβάνονται νομοθετικά και άλλα μέτρα, τα οποία καθιερώνουν κατάλληλους μηχανισμούς συνεργασίας ανάμεσα σε όλους τους κρατικούς και μη φορείς που έχουν ρόλο στην προστασία και υποστήριξη των θυμάτων και των μαρτύρων πράξεων βίας (δικαστές, εισαγγελείς, Αρχές Επιβολής του Νόμου, τοπικές Αρχές, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και άλλοι οργανισμοί). Επιδιώκεται μία ενιαία προσέγγιση στον χειρισμό των θυμάτων, καθώς προβλέπεται στη Σύμβαση ρητά ο στόχος της δυνατότητας μιας σειράς υπηρεσιών προστασίας και υποστήριξης να παρέχονται ακόμα και στον ίδιο χώρο. Στα μέτρα υποστήριξης περιλαμβάνονται η πρόσβαση σε υγειονομικές και κοινωνικές υπηρεσίες, η επαρκής και έγκαιρη πληροφόρηση των θυμάτων, η νομική και ψυχολογική συμβουλευτική, η οικονομική βοήθεια, η στέγαση, η εκπαίδευση, η κατάρτιση και η βοήθεια για εύρεση εργασίας.

Ενίσχυση του ουσιαστικού Δικαίου: αφορά στη θέσπιση νομοθετικών ρυθμίσεων, με τις οποίες παρέχονται στα θύματα τα λεγόμενα «διορθωτικά μέτρα», έναντι των κρατών τους που αποτυγχάνουν στο καθήκον τους να λάβουν τα απαραίτητα προληπτικά και προστατευτικά μέτρα που προαναφέρθηκαν. Με την επικύρωση της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης τα θύματα αποκτούν το δικαίωμα να διεκδικήσουν αποζημίωση τόσο από τους δράστες, όσο και από το ίδιο το κράτος. Επίσης τα κράτη οφείλουν να ποινικοποιήσουν συγκεκριμένες συμπεριφορές βίας όπως η παρενοχλητική παρακολούθηση, η σεξουαλική παρενόχληση, ο αναγκαστικός γάμος, ο ακρωτηριασμός γυναικείων γεννητικών οργάνων, η αναγκαστική άμβλωση και στέρωση, κ.ά.

Βελτίωση της έρευνας και της δίωξης/ Προστατευτικά μέτρα: προβλέπεται η υποχρέωση των κρατών να διασφαλίσουν ότι οι έρευνες και δικαστικές διαδικασίες διεξάγονται χωρίς αδικαιολόγητες καθυστερήσεις. Στη Σύμβαση αναφέρεται ο όρος «αξιολόγηση κινδύνου» προβλέποντας ότι σε όλα τα στάδια της ανακριτικής έρευνας

αξιολογείται η διακινδύνευση του θύματος και αναπροσαρμόζονται αναλόγως τα προστατευτικά μέτρα εκτάκτου ή περιοριστικού χαρακτήρα (π.χ. απομάκρυνση δράστη από την κατοικία της οικογένειας).

4 Οι επιπτώσεις της έμφυλης βίας στις γυναίκες γενικά και σε ειδικούς πληθυσμούς

Οι επιπτώσεις της βίας έχουν εντοπιστεί και αναλυθεί σε θεωρητικό και ερευνητικό επίπεδο, τόσο στο γενικό πληθυσμό, όσο και στους μειονοτικούς πληθυσμούς. Στη χώρα μας δυστυχώς ο συγκεκριμένος τομέας έχει ελάχιστα μελετηθεί, ενώ είναι σχεδόν ανύπαρκτες οι έρευνες για τις αλλοδαπές. Οι υπάρχουσες προσπάθειες αφορούν τη συλλογή γενικών στοιχείων και επικεντρώνονται στον πληθυσμό των Ελληνίδων.

Γενικά μπορούμε μέσα από τη μελέτη της βιβλιογραφίας και τη θεωρητική ανασκόπηση του θέματος να οδηγηθούμε στη διεξαγωγή ορισμένων γενικών συμπερασμάτων. Η σωματική βία προκαλεί μεγάλη σωματική καταπόνηση, η οποία επιφέρει άμεσα προβλήματα υγείας ή μακροπρόθεσμα σοβαρές βλάβες. Οι πιο συχνές ενδείξεις είναι οι πονοκέφαλοι, οι τραυματισμοί, οι εκχυμώσεις, τα σπασίματα, οι κακώσεις, ενώ στις σοβαρότερες περιπτώσεις συγκαταλέγονται οι χρόνιοι πόνοι, τα καρδιακά, γαστρεντερολογικά, γυναικολογικά, ορθοπεδικά κ.α. προβλήματα, οι αναπηρίες και ο απώλεια της ζωής. Οι κακοποιημένες γυναίκες γενικά έχουν άσχημη υγεία, κάνουν χρήση των υπηρεσιών υγείας και επισκέπτονται τα νοσοκομεία πολύ πιο συχνά από τον υπόλοιπο πληθυσμό (Native American Circle, 1998).

Η σεξουαλική βία μπορεί επίσης να θέσει σε μεγάλο κίνδυνο την υγεία και τη ζωή του θύματος. Έχει διαπιστωθεί μεγάλη σύνδεση της σεξουαλικής βίας με τη μετάδοση του ιού του AIDS και άλλων μεταδιδόμενων ή γυναικολογικών νοσημάτων (Koenig et al., 2003). Κατά τους Ellseberg et al. (1999) οι συνέπειες της ψυχολογικής βίας έχουν πολύ μεγαλύτερη διάρκεια από τη σωματική και τη σεξουαλική, ακόμη και όταν αυτές παύουν να υφίστανται. Η έρευνα δύο φάσεων των Burgess & Holmstrom σε θύματα βιασμών αναδεικνύει τη μονιμότητα των ψυχολογικών τραυμάτων. Τέσσερα με έξι χρόνια μετά την πρώτη επικοινωνία τους με τις γυναίκες, 1 στις 4 (26%) ανέφερε ότι δεν είχε ακόμη συνέλθει. Για αυτό και συχνά οδηγούνται στη χρήση ουσιών και την κατανάλωση αλκοόλ. Οι μελέτες επιβεβαιώνουν τη χρήση ουσιών, πριν ή μετά τα βίαια επεισόδια, αλλά και μακροπρόθεσμα, αφού η γυναίκα εγκαταλείψει το βίαιο σύντροφο.

Η ψυχίατρος J. L. Herman (1980) χρησιμοποίησε τον όρο «διαταραχή μετατραυματικού στρες» (Post Traumatic Stress Disorder), για να περιγράψει τις ψυχολογικές συνέπειες στα θύματα βιασμών, αιμομιξίας και στις γυναίκες θύματα

ενδοοικογενειακής βίας. Τα συμπτώματα κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες. Στην υπερδιέγερση (hyperarousal), την παρεμβολή (intrusion) και τη συρρίκνωση (constriction). Η υπερδιέγερση υποδηλώνει τη συνεχή αναμονή του κινδύνου, η παρεμβολή την ανεξίτηλη σφραγίδα του τραύματος, ενώ η συρρίκνωση την «αντίδραση μουδιάσματος», δηλαδή την παράδοση του θύματος. Η Walker θεωρεί ότι οι δευτερογενείς, ψυχολογικές συνέπειες της βίας, έχουν τόσο έντονη επίδραση στην προσωπικότητα του θύματος που κάνει λόγο για «το σύνδρομο της κακοποιημένης γυναίκας».

Η μεγάλη επιρροή της ψυχολογικής βίας επιβεβαιώνεται και μέσα από τις έννοιες της αβοηθησίας, της παθητικοποίησης και της αδυναμίας που αναφέρθηκαν ως συνέπειες της βίας σε πολλές έρευνες. Οι όροι αυτοί αναλύονται στα πλαίσια της θεωρίας της Μαθημένης Αβοηθησίας (Learned Helplessness)⁵ και αφορούν τις πεποιθήσεις που έχει ένα άτομο ή που αποκτά σταδιακά για τον έλεγχο των καταστάσεων. Οι κακοποιημένες γυναίκες πιστεύουν ότι δεν μπορούν να έχουν τον έλεγχο των αντιδράσεων του θύτη ή των αποτελεσμάτων τους. Διαπιστώνουν ότι οποιαδήποτε συμπεριφορά και αν υιοθετήσουν το αποτέλεσμα, η άσκηση βίας, θα είναι ίδιο. Σταδιακά λοιπόν παθητικοποιούνται, γίνονται υπάκουες και θεωρούν τον εαυτό τους αδύναμο, ακόμα και αν αυτό δεν ισχύει. Αποκτούν αρνητικές, και συχνά λανθασμένες, αντιλήψεις για το τι μπορούν να κάνουν, αφού η παρατεταμένη παραμονή ενός ατόμου σε βίαιο περιβάλλον επιφέρει μεταβολές στην προσωπικότητα και τον τρόπο σκέψης του και προκαλεί το αίσθημα της αβοηθησίας.

Με τον τρόπο αυτό δημιουργούνται ισχυροί συναισθηματικοί δεσμοί ανάμεσα στο θύτη και στο θύμα που αιτιολογούν την ψυχολογική εξάρτηση της γυναίκας, όπως αναφέρθηκε και στα ερευνητικά στοιχεία. Στα πλαίσια της «ψυχολογικής αιχμαλωσίας» εντάσσεται και ο περιορισμός του θύματος από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, με αποτέλεσμα να διακόπτονται οι συναισθηματικοί δεσμοί και να εξαλείφεται κάθε πιθανότητα παροχής βοήθειας. Επίσης ο θύτης φροντίζει να καταστρέφει και τις εσωτερικές αναπαραστάσεις της γυναίκας, όπως τα αγαπημένα αντικείμενα, ενώ σταδιακά αλλάζει τις πεποιθήσεις που η ίδια έχει γύρω από τα πράγματα. Για παράδειγμα η συνεχής επιτήρηση μετονομάζεται σε αγάπη και ενδιαφέρον ή υιοθετείται μια στάση άρνησης του προβλήματος και αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

⁵ Seligman M., *Helplessness on Depression, Development and Death*, San Francisco, W.h. Freeman and Company, 1975, σελ. 9.

Πέραν των σωματικών τραυματισμών, οι γυναίκες με ιστορικό σωματικής ή σεξουαλικής κακοποίησης έχουν υψηλά επίπεδα σωματοποιημένων διαταραχών, κατάθλιψης, γενικευμένου ή/και φοβικού άγχους, δυσκολιών στις διαπροσωπικές σχέσεις και παράνοιας. Η Bacqué (2004) συσχετίζει τις ψυχοσωματικές επιπτώσεις στα θύματα ενδοοικογενειακής βίας με τις μετατραυματικές συνέπειες του πένθους. Στα προαναφερθέντα προστίθενται και η απώλεια ελέγχου των σκέψεων, η διάσπαση της προσωπικότητας, οι δυσκολίες μάθησης και συγκέντρωσης κ.α., ως επακόλουθα της ψυχολογικής βίας. Η σωματική, η σεξουαλική και κυρίως η ψυχολογική βία βάλλουν σοβαρά και την καθημερινότητα των θυμάτων και προκαλούν προβλήματα στην κοινωνική αλληλεπίδραση και στην κοινωνική τους ένταξη. Ένα τραυματικό γεγονός, όπως η συζυγική βία, πέραν των όποιων άλλων συνεπειών, δυσχεραίνει την κοινωνική ένταξη της γυναίκας και γενικότερα διαταράσσει τις σχέσεις της με το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Συχνό φαινόμενο είναι και η πρόκληση προβλημάτων στο χώρο εργασίας. Η γυναίκα κατηγορείται ότι απατά ή ότι έχει πρόθεση να απατήσει το δράστη με τον εργοδότη ή με συναδέλφους της. Ο βίαιος σύντροφος τους βλέπει ως αντίζηλους και μπορεί να τους προκαλεί προβλήματα ή να εκτοξεύει απειλές εναντίον τους. Το αποτέλεσμα είναι να παρεμποδίζεται η γυναίκα να πάει στη δουλειά ή να εκπληρώσει συγκεκριμένες εργασιακές υποχρεώσεις (π.χ. επαγγελματικά ραντεβού ή γεύματα εργασίας), σε μια προσπάθεια απομόνωσης και ελέγχου. Πολλές γυναίκες σταδιακά οδηγήθηκαν σε αναγκαστική παραίτηση ή απολύθηκαν (Swanberg, Logan, 2005).

Τα προαναφερθέντα συμβάλλουν στην παρεμπόδιση της ένταξης των γυναικών, συρρικνώνουν την ικανότητα προσαρμογής τους και προκαλούν σημαντική έκπτωση στις καθημερινές τους δραστηριότητες⁶. Οι κακοποιημένες γυναίκες ακόμα και όταν καταφέρουν να αποδεσμευτούν από το βίαιο σύντροφο, έχουν την αίσθηση ότι δεν είναι ικανές να αντεπεξέλθουν στις δυσκολίες και να συντηρήσουν τον εαυτό και τα παιδιά τους (Χαρίτου – Φατούρου, Τατά – Άρσελ, Καββαδία, Χλιόβα, 2003).

Όσα περιγράφηκαν παραπάνω ως επακόλουθα της βίας ισχύουν και για τις περιπτώσεις των αλλοδαπών γυναικών. Συμπερασματικά, αναφέρονται εν συντομία:

Κοινές επιπτώσεις ενδ. βίας στο γενικό πληθυσμό γυναικών και στις γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες	Επιπτώσεις της ενδ. βίας που αφορούν αποκλειστικά τις αλλοδαπές γυναίκες
---	--

⁶ Davis J., Lyon E., *Safety Planning with Battered Women. Complex lives/ difficult choices*, London New Delhi, Sage Publications, 1999, σελ. 29.

<p>Επιπτώσεις στη σωματική υγεία</p> <ul style="list-style-type: none">■ άμεσες σωματικές συνέπειες (τραύματα, σπασίματα, εκχυμώσεις, καψίματα κ.α.)■ μακροχρόνιες σωματικές συνέπειες (πονοκέφαλοι, χρόνιοι πόνοι, νευρολογικά, καρδιακά, γαστρεντερολογικά προβλήματα κ.α)■ χρήση ουσιών και κατανάλωση αλκοόλ <p>Επιπτώσεις στη σεξουαλική και την αναπαραγωγική υγεία</p> <ul style="list-style-type: none">■ μολύνσεις του ουροποιητικού ή των γεννητικών οργάνων■ αποβολή κύησης ή αιμορραγίες■ ρήξη μήτρας■ πρόωγη κύηση■ μεταδιδόμενα νοσήματα, AIDS■ καταναγκασμός σε σεξουαλική πράξη, φυσιολογική ή μη■ προβλήματα κατά την κύηση ή μετά■ στειρότητα <p>Επιπτώσεις στην ψυχική υγεία</p> <ul style="list-style-type: none">■ διαταραχές στον ύπνο και στη λήψη τροφής■ κατάθλιψη■ αυτοκτονικοί ιδεασμοί και απόπειρες αυτοκτονίας■ μετατραυματικό στρες■ αδυναμία σχεδιασμού και λήψης αποφάσεων■ άγχος και στρες■ άρνηση, απόσυρση, σύγχυση■ αίσθημα αβοηθησίας■ προσβολές, απειλές■ μειωμένη αυτοπεποίθηση■ φόβος, εξάρτηση και αίσθημα αδυναμίας■ κατηγορίες προς τον εαυτό■ παθητικότητα και αποδοχή της βίας■ θυματοποίηση	<p>Οι έρευνες συγκλίνουν στο γεγονός ότι οι πιθανότητες να υποστεί ενδ. βία μια αλλοδαπή γυναίκα είναι περισσότερες από ότι για μια γυναίκα του γενικού πληθυσμού</p> <p>Επιπτώσεις στην υγεία: οι σωματικές βλάβες είναι σοβαρότερες και η επιβάρυνση της υγείας μεγαλύτερη</p> <p>Επιπτώσεις στη σεξουαλική και την αναπαραγωγική υγεία: το ίδιο ισχύει και για τις επιπτώσεις της σεξουαλικής βίας</p> <p>Επιπτώσεις στην ψυχική υγεία: μεγαλύτερη ένταση και διάρκεια των ψυχολογικών συνεπειών</p> <p>Επιπτώσεις στην καθημερινή ζωή που επηρεάζουν βασικούς τομείς της καθημερινής δραστηριότητας, της κοινωνικής ένταξης και εντείνουν την κοινωνική απομόνωση</p>
---	--

<ul style="list-style-type: none">▪ αίσθημα ντροπής▪ άρνηση βοήθειας▪ παραμέληση εαυτού	
---	--

(Σκλάβου, 2007).

Επομένως οι διαφορές στην ένταση, το είδος και τη βαρύτητα των επιπτώσεων της βίας στις αλλοδαπές γυναίκες που συνθέτουν και το φαινόμενο των πολλαπλών διακρίσεων στον εν λόγω πληθυσμό, αφορούν στα εξής:

- Οι **σωματικές επιπτώσεις και η επιβάρυνση της υγείας είναι μεγαλύτερες**, καθώς τα επεισόδια βίας παρουσιάζονται με μεγαλύτερη συχνότητα και ένταση, λόγω της πολιτισμικής αποδοχής της βίας, επίσης υπάρχουν περισσότερες πιθανότητες ανθρωποκτονιών, αυτοκτονιών, εγκλημάτων τιμής (αναφέρονται μεγάλα ποσοστά ξυλοδαρμών, ανθρωποκτονιών, αυτοκτονιών και εθισμού σε ουσίες, επίσης διώξεις από τις αρχές σε περίπτωση καταγγελίας, προστασία του θύτη από το νομικό και το κοινωνικό πλαίσιο κ.α.).
- Οι **κοινωνικοπολιτισμικοί παράγοντες** των χωρών καταγωγής των γυναικών (πεποιθήσεις, θρησκεία, ήθη, έθιμα, οικονομικές συνθήκες, υπάρχον πολιτεύμα, αντιλήψεις αναφορικά με το φύλο, την ανατροφή των παιδιών, τις θέσεις και τους ρόλους ανδρών και γυναικών μέσα στην οικογένεια), συχνά προδιαγράφουν την ύπαρξη κρουσμάτων ενδοοικογενειακής βίας ανάμεσα στο ζευγάρι. Επίσης οι επικρατούσες αντιλήψεις και οι γραπτοί ή άγραφοι νόμοι μιας κοινωνίας οδηγούν τις γυναίκες στο να ανέχονται τη βία, να χάνουν την πίστη στις δυνατότητές τους και στον έλεγχο που μπορούν να ασκήσουν σε μια κατάσταση.
- Το ίδιο ισχύει και **για τη συχνότητα και τη βαρύτητα των κρουσμάτων σεξουαλικής βίας**, λόγω της σεξουαλικής εκμετάλλευσης και των βιασμών, ενώ **παρουσιάζονται διαφοροποιήσεις στα είδη της σεξουαλικής βίας**, λόγω των αναγκαστικών γάμων και των επώδυνων θρησκευτικών σεξουαλικών τελετουργιών.
- Οι αλλοδαπές που υφίστανται σεξουαλική κακοποίηση, αντιμετωπίζουν παθολογικές παθήσεις που επιδρούν στην αναπαραγωγική τους ζωή (σύφιλη, γονόρροια, κονδυλώματα, χλαμύδια κ.α.) ή/και μπορούν να επιφέρουν το θάνατο (μολυσματική ηπατίτιδα, αιμορραγίες, AIDS, καρκίνος της μήτρας από σεξουαλικά μεταδιδόμενο ιό κ.α.). Επιπροσθέτως οι συνέπειες της σεξουαλικής βίας είναι μεγαλύτερες λόγω της έλλειψης ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης στη χώρα καταγωγής, της αδυναμίας πρόσβασης στο σύστημα υγείας στη χώρα υποδοχής ή της άγνοιας για τη διαδικασία που απαιτείται.

- **Η ψυχολογική επιβάρυνση από την έκθεση στη βία είναι μεγαλύτερη**, λόγω προηγούμενων εμπειριών βίας στη χώρα καταγωγής ή κατά τη διάρκεια της άφιξης στη χώρα υποδοχής, της αδυναμίας πρόσβασης σε υπηρεσίες ψυχικής υγείας, της δυσκολίας στην επικοινωνία και της άρνησης της βίας λόγω της πολιτισμικής παραδοχής.
- **Η κοινωνική απομόνωση**, στην οποία υποβάλλονται οι γυναίκες δυσχεραίνει επιπλέον την αποδέσμευσή τους, αφού η όποια αλλαγή επέρχεται μέσα από την αλληλεπίδραση με άλλους και εντείνει την ψυχολογική βία. Η κατάσταση αυτή για τις αλλοδαπές διαμορφώνεται σε συνάρτηση με την ηλικία, τη χώρα καταγωγής, την κοινωνική τάξη και το μορφωτικό επίπεδο, τις αντιλήψεις για την ισότητα των δυο φύλων, το οικονομικό επίπεδο και το επάγγελμα, τη νομική κατάσταση, τα έγγραφα παραμονής, τη δυνατότητα επικοινωνίας με το σύντροφο, τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων κ.α.

Οι αλλοδαποί είναι μια ομάδα με έντονες διαφοροποιήσεις, ακόμα και ανάμεσα στις υποομάδες που την αποτελούν. Συγκεκριμένα υπάρχουν αποκλίσεις στον τρόπο αντίληψης και χειρισμού θεμάτων που σχετίζονται με τη χώρα καταγωγής, το μεταναστευτικό καθεστώς, το λόγο της μετανάστευσης, τη γλώσσα, τις πολιτισμικές, εθνικές, θρησκευτικές και φυλετικές διαφοροποιήσεις, τις παρελθούσες τραυματικές εμπειρίες, την κατάσταση της υγείας και το εκπαιδευτικό επίπεδο (Family Violence Preventive Fund, 2005). Βάσει των προαναφερομένων στοιχείων όμως, **οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας στην κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών** γυναικών είναι κοινές για τους εξής τομείς:

- Πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών υγείας και των διαθέσιμων πηγών κοινωνικής βοήθειας (π.χ. νοσοκομεία, επιδόματα)
- Γνώση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων (νομικά, εργασιακά κ.α.)
- Κοινωνικές σχέσεις και συναναστροφές (σχέσεις με ομοεθνείς και γηγενείς)
- Συμμετοχή σε δραστηριότητες και πολιτισμικά ή θρησκευτικά δρώμενα (σύλλογοι, ομάδες, διοργανώσεις)
- Εκτέλεση καθημερινών δραστηριοτήτων/ υποχρεώσεων (δουλειές σπιτιού, ψώνια, φροντίδα παιδιών)
- Συναισθηματική ισορροπία (έλξη από βίαια άτομα, αποδέσμευση από το δράστη, έλεγχος ζωής και λήψη αποφάσεων)
- Εργασία (εύρεση εργασίας, προσπάθειες αναζήτησης, χρόνος ανεργίας, παραγωγικότητα, σχέσεις στο εργασιακό περιβάλλον)
- Εκπαίδευση (παρακολούθηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, προγραμμάτων κατάρτισης, σπουδές σε εκπαιδευτικά ιδρύματα)

- Οικονομική κατάσταση (οικονομικά προβλήματα, εξασφάλιση εισοδήματος)
- Κοινωνικές δεξιότητες (αυτοεκτίμηση, αυτοπεποίθηση, τρόπος επικοινωνίας και επίλυσης θεμάτων)
- Φροντίδα άλλων μελών της οικογένειας (παιδιά, ηλικιωμένοι, γονείς)
- Διαμονή (μόνιμη κατοικία, μετανάστευση σε άλλη χώρα)
- Νομική κάλυψη (πρόσβαση στο νομικό σύστημα και σε αστυνομικά τμήματα, διασφάλιση καθεστώτος παραμονής, απαραίτητα έγγραφα)
- Επικοινωνία (εκμάθηση της ομιλούσας γλώσσας, επικοινωνία σε άλλη κοινή γλώσσα)
- Γνωριμία με τον πολιτισμό και τις παραδόσεις της χώρας υποδοχής (ήθη, έθιμα, ιστορία, συνήθειες)

5 Θεωρίες για την έμφυλη βία

Πολλές ερμηνευτικές προσεγγίσεις έχουν διατυπωθεί για τη μελέτη και την ανάλυση του φαινομένου της βίας και των διακρίσεων λόγω του φύλου. Ο Okyri (1986) τις χωρίζει στις ψυχαναλυτικές, τις θεωρίες μάθησης, τις θεωρίες του ελέγχου, τις κοινωνιολογικές και τις φεμινιστικές θεωρίες, ενώ οι Mignon et al. (2002) τις συνοψίζουν στις ψυχιατρικές, τις συμπεριφοριστικές, τις γνωστικές, τη θεωρία της υποκοουλτούρας της βίας, τις φεμινιστικές, τη θεωρία της κοινωνικοποίησης των δύο φύλων, τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, τη θεωρία των πόρων, της κοινωνικής συναλλαγής, των οικογενειακών συστημάτων, των συναισθηματικών δεσμών και τη θεωρία της ανακολουθίας της κοινωνικής τάξης.

5.1 Κοινωνιολογικές Θεωρίες

Οι κοινωνιολογικές θεωρίες ανάλυσης της ενδοοικογενειακής βίας αποδίδουν την ύπαρξη και τη διαίωνιση του προβλήματος στους στρεσογόνους παράγοντες που επιδρούν μέσα στην οικογένεια (Browne & Herbert, 1999). Οι εν λόγω παράγοντες συσχετίζονται με τα πολιτισμικά πρότυπα που επικρατούν στις εκάστοτε κοινωνίες και κατ' επέκταση σε μια οικογένεια. Για παράδειγμα η κοινωνιολογία αναζητά τα αίτια του βιασμού στο περιβάλλον του δράστη. Βάσει των προαναφερόμενων, οι υποστηρικτές της συγκεκριμένης οπτικής διατύπωσαν τη θεωρία των Κοινωνικά Στρεσογόνων Παραγόντων (Social Stress Models) και του Πολιτιστικού Μοντέλου (Cultural Models).

Η Θεωρία των Κοινωνικά Στρεσογόνων Παραγόντων (Social Stress Models)

Οι Gelles και Cornell (Browne & Herbert, 1999) υποστήριξαν ότι κοινωνικά φαινόμενα όπως η ανεργία, η φτώχεια, η κοινωνική απομόνωση, η αποξένωση από το αντικείμενο εργασίας κ.α. αποτελούν εκλυτικούς παράγοντες που μπορούν να ωθήσουν το άτομο σε βίαιη συμπεριφορά. Η Peck (1999) προσθέτει στους παραπάνω παράγοντες και την αμάθεια ή τον αναλφαριθμητισμό. Οι Acosta και Barker (2004), βάσει έρευνας για τη βία που διεξήγαγαν σε δείγμα ανδρών από τη Βραζιλία, υποστηρίζουν ότι αυτοί που προέρχονται από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα ανέφεραν περισσότερα περιστατικά άσκησης βίας στη σύντροφό τους από αυτούς που ανήκαν στα μεσαία κοινωνικά στρώματα. Η βία κατά των γυναικών προβάλλεται στο «σωστό» χώρο, δηλαδή στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα και σε περιθωριοποιημένες ομάδες..

Η Αγάθωνος – Γεωργοπούλου (1990) υποστηρίζει ότι τις περισσότερες φορές η βία προκαλείται από τα διαφορετικά πολιτισμικά πρότυπα επικοινωνίας. Τα φαινόμενα

βίας είναι δύσκολο να κατανοηθούν έξω από τις πολιτιστικές συνθήκες στις οποίες λαμβάνουν χώρα (Δημητρίου, 2003). Η Gelles (Browne & Herbert, 1999) συμπληρώνει ότι η άσκηση έμφυλης βίας συνδέεται και με την αλληλεπίδραση ανάμεσα στα μέλη της. Υποστηρίζει δηλαδή ότι οι σχέσεις τους προσδιορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την ανταλλαγή συναισθημάτων και υπηρεσιών, την προσπάθεια άσκησης ελέγχου ή την επιβολή εξουσίας. Η ισορροπία διαταράσσεται όταν υπάρχει αναντιστοιχία ανάμεσα σε αυτό που προσδοκά ένα μέλος και σε αυτό που λαμβάνει από τους υπόλοιπους.

Ο Berkowitz (Jukes, 1999) υποστηρίζει ότι η βία είναι το αποτέλεσμα του θυμού που προκαλείται από τις ανάγκες και τα «θέλω» των ατόμων. Η κοινωνία βασίζει, ως ένα βαθμό, τη συνοχή της στην άσκηση εξουσίας και σε πρακτικές εκφοβισμού και ελέγχου. Συγκεκριμένα όσο μεγαλύτερη εξουσία έχει ένα άτομο, τόσο περισσότερο μπορεί να χρησιμοποιήσει ανοικτά και απροκάλυπτα, πρακτικές βίας και να ασκεί έλεγχο στα μέλη μιας ομάδας. Στην περίπτωση αυτή τα άτομα που ανήκουν στα μεσαία ή στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, λόγω της ποικιλίας των κοινωνικών ρόλων που έχουν και των κοινωνικών θέσεων που καταλαμβάνουν έχουν αρκετές πηγές ελέγχου (Τσαούσης, 1993).

Ο Goode (Browne & Herbert, 1999) υποστηρίζει ότι στην περίπτωση αυτή οι προστριβές προκαλούνται λόγω του διαφορετικού μορφωτικού ή επαγγελματικού επιπέδου των συζύγων, καθώς η βία χρησιμοποιείται ως μέσο για την απόκτηση αυτοσεβασμού και αυτοπεποίθησης ή την επιβολή εξουσίας. Με παρόμοιο τρόπο ο Straus (1980) εξηγεί τη συντροφική βία εισάγοντας τον όρο της «παρεκκλίνουσας οικογένειας». Ο όρος «παρεκκλίνουσα» ερμηνεύεται βάσει της δομής της οικογένειας και συγκεκριμένα βάσει του επιπέδου εξουσίας που ασκεί ο ένας από τους δυο συζύγους. Για παράδειγμα η βία μπορεί να υπάρξει όταν η σύζυγος είναι η επικρατούσα μορφή μέσα στην οικογένεια και λαμβάνει όλες τις αποφάσεις, σε σημείο που ο σύζυγος να έχει ιδιαίτερα χαμηλή αυτό εκτίμηση. Η βία θεωρείται μέσο για την κατάκτηση, θέσπιση και συντήρηση της κυριαρχίας.

5.2 Η Θεωρία του Πολιτιστικού Μοντέλου

Μια εναλλακτική προσέγγιση στα πλαίσια της κοινωνιολογικής εξήγησης του φαινομένου της βίας είναι αυτή του Πολιτιστικού Μοντέλου (Cultural Models), σύμφωνα με την οποία η άσκηση βίας μεταφέρεται από το μάκρο στο μικρό – επίπεδο. Συγκεκριμένα οι σχέσεις εξουσίας που δημιουργούνται μέσα σε μια ευρύτερη κοινωνία οδηγούν στην άσκηση βίας από τους άνδρες με σκοπό την απόκτηση ελέγχου και την επιβολή στα υπόλοιπα μέλη μιας οικογένειας. Ο Jukes

(1999) επισημαίνει την άσκηση βίας γενικότερα στο κράτος από τους άνδρες, ενώ ο Strauss (1980) και ο Levine (1989) κάνουν λόγο για την έκθεση των ατόμων σε μοντέλα επιθετικής συμπεριφοράς που νομιμοποιούνται από μια κοινωνία και την εύκολη πρόσβαση στην αγορά όπλων που διαμορφώνουν την αντίληψη της επιθετικής συμπεριφοράς στα άτομα.

Μια ευρεία κοινωνιολογική ανάλυση του πολιτιστικού μοντέλου αφορά τη διάδοση της βίας σε μάκρο – επίπεδο με την εκτεταμένη χρήση των όπλων, την ατιμωρησία των βίαιων πράξεων και την προβολή της βίας γενικότερα. Ο Δημητρίου (2003) επισημαίνει ότι η αποδοχή της βίας, ως μορφή κοινωνικής έκφρασης ή ως μέθοδο μπορεί να οδηγήσει άτομα και ομάδες στην υιοθέτηση της συγκεκριμένης συμπεριφοράς και αναφέρεται στη «νόμιμη βία» που απολαμβάνει το κοινό εν είδη ψυχαγωγίας. Οι Wolfgang & Ferracuti (Browne & Herbert, 1999) κάνουν λόγο για την «υποκουλτούρα της βίας». Η θεωρία πρεσβεύει ότι κάποιες υποομάδες αναπτύσσουν κανόνες και αξίες που δίνουν περισσότερη έμφαση στη βία σε σχέση με την κυρίαρχη κουλτούρα, ενώ αναφέρει ότι ο υποπολιτισμός της βίας εντοπίζεται κυρίως στα εξαθλιωμένα κοινωνικά στρώματα.

Ο Gil (Browne & Herbert, 1999) εισάγει τον όρο «δομική» βία, η οποία εντοπίζεται στις κοινωνικές πρακτικές και στις ατομικές πράξεις. Για το λόγο αυτό θεωρεί ότι η έμφυλη βία δεν μπορεί να εξεταστεί μεμονωμένα ως ατομική ενέργεια ή ως κοινωνικό φαινόμενο έξω από το κοινωνικό πλαίσιο. Είναι μια πράξη που αναγνωρίζεται ως κοινωνικά αποδεκτή για τον θύτη, επομένως περιλαμβάνει το ατομικό και το κοινωνικό επίπεδο. Ίσως το παράδειγμα του βιασμού είναι το πιο αντιπροσωπευτικό στη συγκεκριμένη περίπτωση. Ο Chapell (Τσαλίκoglou, 1996) ανέπτυξε τη θεωρία της σχετικής αποστέρησης για να περιγράψει πως η μείωση των εκλογικευτικών μηχανισμών στις αναπτυσσόμενες χώρες μπορεί να οδηγήσει τους άνδρες στο βιασμό. Όταν σε μια ελεύθερη κοινωνία ένας άνδρας απορρίπτεται σεξουαλικά από μια γυναίκα έχει πολύ περισσότερες πιθανότητες να αισθανθεί την κοινωνική αποστέρηση, την απόρριψη, από ότι σε μια απαγορευτική κοινωνία. Έτσι μπορεί πολύ πιο εύκολα να προχωρήσει στο βιασμό.

5.3 Η Θεωρία του Κοινωνικού και Βιολογικού Φύλου

Ο όρος «φύλο» διαφοροποιείται από τον όρο «gender», καθώς ο πρώτος ταυτίζεται με τον βιολογικό παράγοντα, ενώ στο δεύτερο αποδίδεται ο ψυχο – κοινωνικός και πολιτιστικός χαρακτήρας βάσει του οποίου διαμορφώνονται οι στάσεις, οι ρόλοι, οι θέσεις και η ταυτότητα που χαρακτηρίζουν τον άνδρα και τη γυναίκα μέσα στην κοινωνία. Επομένως με τον όρο «βιολογικό φύλο» περιγράφονται οι βιολογικές

κατηγορίες του «άνδρα» και της «γυναίκας», ενώ ο όρος «κοινωνικό φύλο» αναφέρεται στις κοινωνικές κατηγορίες της «αρρενωπότητας» και της «θηλυκότητας», δηλαδή στα χαρακτηριστικά και στη συμπεριφορά που αποδίδονται στο καθένα από τα δύο φύλα (Turner,1998:8).

Η Oakley (Laqueur, 2003) αναφέρει ότι το βιολογικό φύλο είναι σταθερό, ενώ το κοινωνικό διαφέρει σε κάθε κοινωνία. Ο Turner (1998) αναφέρει ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές στον τρόπο με τον οποίο τα δύο φύλα υιοθετούν τις στάσεις, τις αξίες και γενικά τις διάφορες μορφές συμπεριφοράς. Συνήθως τα αγόρια είναι περισσότερο επιθετικά, επιδιώκουν τον έλεγχο και την καθοδήγηση των γυναικών και γενικά αναλαμβάνουν περισσότερες πρωτοβουλίες και μαθαίνουν από νωρίς να διεκδικούν (Ιγγλέση, 1990). Η Rubin (Μπακαλάκη, 1994) υποστηρίζει ότι το κοινωνικό φύλο συγκροτείται κοινωνικά και πολιτισμικά βάσει της κοινωνικής τάξης, της συγγένειας και των πολιτισμικών διαφορών.

Οι γυναίκες είναι πιο υπάκουες, πιο υποχωρητικές και τείνουν να υποτάσσονται στην ανδρική θέληση και εξουσία. Οι στερεότυπες αντιλήψεις για το φύλο επιβάλλουν διαφορετικό τρόπο κοινωνικοποίησης των θηλυκών από τα αρσενικά μέλη. Οι άνδρες ανατρέφονται για να γίνουν δυνατοί, πρόθυμοι και ακλόνητοι μέσα στην οικογένεια, ενώ οι γυναίκες προετοιμάζονται να γίνουν οι τροφοί. Η Ντόουλινγκ (1983) κάνει λόγο για το σύνδρομο της «καλής γυναίκας», το οποίο παρομοιάζει χαρακτηριστικά με το σύνδρομο του «καλού κοριτσιού». Βάσει έρευνας εξάλλου, οι ενήλικες ερμηνεύουν την κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών σύμφωνα με το βιολογικό τους φύλο. Όταν μάθουν ότι πρόκειται για αγόρι μια ασαφής συμπεριφορά ερμηνεύεται ως θυμός, ενώ στο κορίτσι ως φόβος (Turner,1998).

Το μικρό παιδί κοινωνικοποιείται με βάση τις αντιλήψεις του περιβάλλοντός του. Διδάσκεται να αποδέχεται τις συμπεριφορές που αρμόζουν στο κοινωνικό του φύλο και να εκφράζεται με συγκεκριμένο κώδικα επικοινωνίας. Στα αγόρια ο λόγος εξυπηρετεί εγωιστικές λειτουργίες, ενώ στα κορίτσια κοινωνικού τύπου απαιτήσεις. Τα αγόρια που ανήκουν στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα τείνουν να ταυτιστούν περισσότερο με τα προαναφερόμενα κοινωνικά χαρακτηριστικά του φύλου τους (Φραγκιουδάκη, 1985). Παράλληλα ο περιορισμένος γλωσσικός κώδικας των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων κάνει πολλές φορές τα συγκεκριμένα άτομα να μειονεκτούν στο σχολείο ή στις συναναστροφές τους, εν αντιθέσει με τα άτομα των ανώτερων στρωμάτων και να στρέφονται πολύ πιο εύκολα στη χρήση διαφόρων μορφών βίας (Herbert, 1998β).

Η έννοια του κοινωνικού φύλου και των χαρακτηριστικών που το συνοδεύουν ενυπάρχει ακόμη και μέσα στις παρέες των συνομηλίκων, έναν ακόμη φορέα κοινωνικοποίησης. Τα μικρά παιδιά κρίνουν, αποδοκιμάζουν και αναλόγως δέχονται ή απορρίπτουν συμπεριφορές. Έτσι ωθούν τους συνομηλίκους τους, με την ενίσχυση ή την αποθάρρυνση, στην υιοθέτηση συγκεκριμένων τρόπων αντιμετώπισης των πραγμάτων (Faulkner, Woodhead, 1999). Ακόμη και μέσα στο παιχνίδι λοιπόν ο ρόλος και η συμπεριφορά των κοριτσιών και των αγοριών διαφέρουν. Η ομάδα δεν αποδέχεται ένα αγόρι που παίζει με κούκλες ή ένα κορίτσι το οποίο είναι επιθετικό ή συγκρούεται.

Το μικρό παιδί διαπιστώνει το ίδιο τα χαρακτηριστικά του φύλου του σε ηλικία δύο ετών και κατανοεί τη μονιμότητά τους στα τεσσεράμισι με πέντε έτη (Turner, 1998). Όμως τόσο η οικογένεια, όσο και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον δεν του δίνουν περιθώρια επιλογών ως προς τον τρόπο συμπεριφοράς του. Η οικογένεια εν πρώτοις επιβραβεύει τις συμπεριφορές που θεωρεί κατάλληλες για έναν άνδρα ή μια γυναίκα και κατακρίνει ή απορρίπτει οποιοσδήποτε άλλες (Δεληγιάννη – Κουϊμτζή, 1993). Το πρότυπο της Παρσονικής οικογένειας για τους ρόλους που αποδίδονται στα άτομα είναι μια αντιπροσωπευτική θεωρία για το πώς προσδιορίζονται οι θέσεις και οι υποχρεώσεις των αρσενικών και των θηλυκών μελών.

5.4 Ψυχολογικές Θεωρίες

Οι ψυχολογικές θεωρίες ήταν ανέκαθεν αυτές που επικεντρώνονταν στο άτομο και στην αλληλεπίδρασή του με το περιβάλλον για την ερμηνεία του προβλήματος της επιθετικότητας και του ελέγχου της.

Το Μοντέλο της Ατομικής Ψυχολογίας

Το Μοντέλο της Ατομικής Ψυχολογίας (Individually Focused Models) επικεντρώνεται κυρίως στα εξατομικευμένα χαρακτηριστικά των ατόμων, παρά σε ένα τυχόν προβληματικό περιβάλλον. Οι έρευνες της εν λόγω θεωρίας επικεντρώνονται σε συγκεκριμένα γνωρίσματα της προσωπικότητας (επιθετικότητα, εχθρότητα, εξάρσεις θυμού), καθώς και στη βιολογική προδιάθεση που ωθεί τα άτομα στη βία (Browne & Herbert, 1999).

Επίσης ένας παράγοντας που έχει μελετηθεί σε σχέση με την άσκηση βίας είναι το αλκοόλ και η χρήση τοξικών ουσιών. Συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκαν έρευνες για τη μελέτη της συσχέτισης της βίαιης συμπεριφοράς με τα επίπεδα της τεστοστερόνης, τις ψυχοπαθολογικές καταστάσεις και το αλκοόλ. Οι El Bassel et al.

(2003) από το Πανεπιστήμιο της Κολούμπια των ΗΠΑ, μετά από έρευνα σε 143 γυναίκες που επισκέφθηκαν τα επείγοντα ιατρεία των νοσοκομείων, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι ασθενείς που είχαν υποστεί ενδοοικογενειακή βία είχαν υψηλότερα ποσοστά χρήσης ουσιών και αλκοόλ. Οι μελέτες αυτές συχνά καταλήγουν σε αντιφατικά συμπεράσματα με αποτέλεσμα τα παραπάνω να μην αποτελούν τους μοναδικούς και κύριους παράγοντες (Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, 1990). Άλλωστε, σύμφωνα με την Τσαλίκoglou (1996), ένα οποιαδήποτε άτομο μπορεί να γίνει βίαιο όταν βρεθεί κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες.

Η ψυχοδυναμική προσέγγιση επικεντρώνεται στα μη φυσιολογικά χαρακτηριστικά του βίαιου προσώπου και υποστηρίζει ότι όταν συνδυάζονται με τις εσωτερικές ψυχολογικές συγκρούσεις προκαλούν επεισόδια βίας. Εξηγεί δε τη βίαιη συμπεριφορά βάσει της θεωρίας του Freud (Ιγγλέση, 1990) και του Lorenz (Σκαραγκάς, 2002) και κάνει λόγο για το «ένστικτο θανάτου» και την «υπερβολική ροπή προς τη βία» που ενυπάρχουν στα άτομα. Ο Freud (Σκαραγκάς, 2002) στη θεωρία του για την επιθετικότητα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το ένστικτο του θανάτου αποτελεί μια πρωτόγονη παρόρμηση που συσσωρεύεται. Βάσει της "θεωρίας του υδραυλικού πιεστηρίου", όταν η ενέργεια συσσωρεύεται υπερβολικά, άσχετα με το ερέθισμα, προκαλείται έκρηξη που ωθεί τα άτομα ακόμα και στη βία.

Μια ακόμα διάσταση της προδιάθεσης των βίαιων ατόμων αναλύεται από τον Galston (Browne & Herbert, 1999) στη βάση της πατρικής συμπεριφοράς και αναφέρεται ως μεταβιβαστική ψύχωση (transference psychosis). Συγκεκριμένα η ανάλυση αυτή υποστηρίζει ότι η μόνιμη, αναίτια επιθετική και εχθρική συμπεριφορά ενός πατέρα απέναντι στο παιδί του, άσχετα με το αίτημα που αυτό εκφράζει, το οδηγεί στο να επιθυμεί να τον εκδικηθεί και να τον καταστρέψει. Πολλά παιδιά εμφανίζουν επιθετικότητα όταν αντιμετωπίζονται ψυχρά ή αδιάφορα από τους γονείς τους ή τον έναν από τους δυο (Herbert, 1998β). Έτσι ερμηνεύεται και η βίαιη τάση που εκδηλώνουν μετέπειτα, ως ενήλικες, απέναντι στους άλλους.

5.5 Η Κοινωνική Μάθηση

Βασισμένη στη συμπεριφοριστική προσέγγιση, η θεωρία της Κοινωνικής Μάθησης (Social Learning Theory) επικεντρώνεται στις αλλαγές που προκαλούνται στη συμπεριφορά ενός ατόμου, ως αποτέλεσμα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Έρευνες που έγιναν προς αυτή την κατεύθυνση ανέδειξαν τη σχέση της βίαιης συμπεριφοράς με τις αρνητικές εμπειρίες της παιδικής ηλικίας, οι οποίες προέρχονταν κυρίως από τα γονεϊκά πρότυπα και υιοθετούνται στη συνέχεια από το ενήλικο άτομο ως μοντέλο συμπεριφοράς για την επίλυση προβλημάτων ή ως τρόποι

επικοινωνίας (Timmerman, Emmelkamp, 2005; Acosta, Barker, 2004). Ο Bandura πρώτος διατύπωσε τη θεωρία της Κοινωνικής Μάθησης και υποστήριξε ότι η αλλαγή στη συμπεριφορά ενός ατόμου πραγματοποιείται μέσω της παρατήρησης και στη συνέχεια της μίμησης της συμπεριφοράς άλλων, της συμβολικής σκέψης και της αυτοκαθοδήγησης (Κολιάδης, 1997). Οι άνθρωποι μαθαίνουν να είναι βίαιοι με το να βλέπουν και στη συνέχεια να μιμούνται τέτοιους ρόλους στις προσωπικές και κοινωνικές τους σχέσεις. Η σωματική και ψυχική εξέλιξη των παιδιών και κατά συνέπεια η ανάπτυξή τους σε ώριμες προσωπικότητες είναι αποκλειστική ευθύνη της οικογένειας.

Οι συνεχείς διαμάχες και οι βίαιες σκηνές διαταράσσουν την ψυχική ισορροπία των παιδιών και τα αποπροσανατολίζουν, αφού συχνά γίνονται το επίκεντρο των καβγάδων και σχεδόν πάντα επιβαρύνονται με τις συνέπειές τους με άμεσο ή έμμεσο τρόπο (Herbert, 1998β). Επίσης, σύμφωνα με τον Martin (1981β), η κοινωνική μάθηση συμβάλλει όχι μόνο στη μεταφορά της βίαιης συμπεριφοράς ως αποδεκτό τρόπο συναναστροφής και επικοινωνίας, αλλά και στην εδραίωση της ανδρικής κυριαρχίας προς τις γυναίκες και στην αποδοχή του θεσμού της πατριαρχίας από τα μικρά κορίτσια. Σταδιακά η βίαιη συμπεριφορά των γονέων υιοθετείται από τα παιδιά, προκαλώντας τους προβλήματα στο σχολείο, στο σπίτι και στις σχέσεις με τους συνομηλίκους τους. Εξάλλου τα άτομα, ως ενεργά υποκείμενα, λαμβάνουν συνέχεια πληροφορίες, τις οποίες υιοθετούν ή απορρίπτουν, παρατηρώντας ή ακούγοντας. Έρευνα σε 4.000 βίαιους άνδρες έδειξε ότι 4 στους 5 που κακοποιούσαν τις συντρόφους τους, υπήρξαν θύματα βίας στην παιδική τους ηλικία ή παρακολουθούσαν τον πατέρα τους να κακοποιεί τη μητέρα τους (Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, 1990).

Η θεωρία της Κοινωνικής Μάθησης υποστηρίζει ότι η διαδικασία αυτή γίνεται διαμέσω τριών γνωστικών σταδίων (Κολιάδης, 1997). Αρχικά η πληροφορία αναγνωρίζεται, στη συνέχεια μετατρέπεται και προσαρμόζεται σε μια συγκεκριμένη κατάσταση και τέλος η διαδικασία ολοκληρώνεται με τη δοκιμή της συμπεριφοράς και την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας από το άτομο. Σύμφωνα με τον Bandura υπάρχει άμεση σχέση ανάμεσα σε μια συμπεριφορά και το περιβάλλον, καθώς βασική ανάγκη του ανθρώπου από τα πρώτα χρόνια της ζωής του είναι η μίμηση. Η εν λόγω θεωρία επιβεβαιώνεται ως ισχύουσα και σε διαπολιτισμική μελέτη (Levinson, 1989). Τα πρότυπα της ανθρώπινης συμπεριφοράς όμως προέρχονται σχεδόν αποκλειστικά από πραγματικές καταστάσεις, σύμβολα ή εικόνες. Οι καθημερινές σκηνές βίας ανάμεσα σε ένα ζευγάρι ενδέχεται να οδηγήσουν το παιδί που τις παρατηρεί στο να υιοθετεί βίαια πρότυπα συμπεριφοράς

και επίλυσης προβλημάτων στην καθημερινότητά του. Οι Bailey και Whittle (2004) υποστηρίζουν ότι τα παιδιά που εκτίθενται σε επεισόδια βίας μαθαίνουν να λειτουργούν και στο ρόλο του θύτη και στο ρόλο του θύματος. Τα περιβάλλοντα γεγονότα λοιπόν διαδραματίζουν μεγάλο ρόλο στη διαμόρφωση ή στη μεταβολή της συμπεριφοράς.

5.6 Η Θεωρία της Επικέντρωσης στα Ειδικά Χαρακτηριστικά του Θύματος

Η θεωρία της επικέντρωσης σε ειδικά χαρακτηριστικά του θύματος υποστηρίζει ότι η κακοποίηση και η παραμέληση είναι συχνότερη σε παιδιά με σοβαρά οργανικά προβλήματα και αναπηρίες (Levinson, 1989). Οι Fredrich & Boroskin υποστηρίζουν ότι η κακοποίηση στον εν λόγω πληθυσμό σχετίζεται με τη διάψευση των προσδοκιών των γονέων και την απογοήτευση που βιώνουν από την κατάσταση των παιδιών τους. Αναφορικά με την ενδοοικογενειακή βία, ο Lewis (Browne & Herbert, 1999) επιδιώκει ένα συγκερασμό της Κοινωνικής Μάθησης και των ειδικών χαρακτηριστικών κάποιων θυμάτων. Αναφέρει λοιπόν ότι κάποιες γυναίκες, θύματα ενδοοικογενειακής βίας, έμαθαν να αποδέχονται την άσκηση βίας, ως αποτέλεσμα παρόμοιων εμπειριών που είχαν στην παιδική τους ηλικία, λόγω μειονεξιών.

5.7 Το Μοντέλο της Αλληλεπίδρασης

Το Μοντέλο της Αλληλεπίδρασης (Interaction Focused Models) δίνει έμφαση στο συσχετισμό της μορφής οικογένειας που δυο ενήλικες δημιουργούν με αυτή που βίωσαν στην πατρική τους οικογένεια. Σε πολλές περιπτώσεις βίας ανάμεσα σε συντρόφους, οι εμπλεκόμενες πλευρές χρησιμοποιούν ένα μοντέλο επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης που στηρίζεται στην επιθετική συμπεριφορά, λόγω του ότι ο συγκεκριμένος τρόπος επικοινωνίας τους είναι οικείος και γνώριμος. Κάτι τέτοιο είναι σύνηθες στις περιπτώσεις που τα άτομα βρίσκονται σε δύσκολη θέση και πρέπει να αντεπεξέλθουν (Παπακώστας, 1994).

Όσον αφορά τις διαπροσωπικές αλληλεπιδράσεις, έρευνες που έγιναν σε βίαιους άνδρες κατέδειξαν ότι η ροπή προς τη βία σχετίζεται όχι μόνο με τα χαρακτηριστικά του θύτη, αλλά και με τα χαρακτηριστικά του θύματος και το πλαίσιο της βίαιης σχέσης που από κοινού διαμορφώνουν. Η βίαιη συμπεριφορά συχνά απορρέει από τα πρότυπα του «ανδρισμού» και της «αρρενωπότητας» που αποδίδονται στο θύτη μέσα σε μια σχέση (Segall και συν., 1998). Επομένως ο άνδρας αποδέχεται και

υιοθετεί αυτά τα χαρακτηριστικά, βάσει των οποίων αλληλεπιδρά με τη σύντροφό του.

Η κατανόηση της βίαιης συμπεριφοράς στα πλαίσια της αλληλεπίδρασης ατόμου – περιβάλλοντος, βασίζεται κατά τον Hollin, σε τρία κριτήρια α) στην κατάσταση, στην οποία η βία λαμβάνει χώρα β) στο ίδιο το άτομο και τις προσωπικές του σκέψεις, συναισθήματα και ενέργειες γ) στον αντίκτυπο της βίαιης συμπεριφοράς στο περιβάλλον. Μια τέτοιου τύπου ανάλυση περιλαμβάνει το τι προηγείται της βίαιης συμπεριφοράς, την ίδια τη συμπεριφορά και τις συνέπειές της. Ο Frude (Browne & Herbert, 1999), προσπαθώντας να περιγράψει τη σχέση ανάμεσα στην βία και το περιβάλλον ανέπτυξε το μοντέλο των Κρίσιμων Συμβάντων (Critical Incidence), βάσει του οποίου:

- ✓ Στρεσογόνοι περιβαλλοντικοί παράγοντες, όπως για παράδειγμα η φτώχεια, οδηγούν τους θύτες στο να επιλύουν θέματα που ανακύπτουν στις διαπροσωπικές τους σχέσεις με διαφορετικό τρόπο από τους υπόλοιπους (π.χ. με απειλές).
- ✓ Οι θύτες συχνά αισθάνονται ότι οι προσδοκίες τους, αναφορικά με τις προσωπικές και τις κοινωνικές τους αλληλεπιδράσεις, δεν ταυτίζονται με τα ισχύοντα κοινωνικά πρότυπα, πράγμα το οποίο τους προκαλεί αισθήματα ματαίωσης.
- ✓ Η παραπάνω κατάσταση πιθανότατα τους στρέφει ακόμα περισσότερο προς μια επιθετική συμπεριφορά, παρά στην εύρεση και υιοθέτηση μιας διαφορετικής στρατηγικής επίλυσης προβλημάτων.
- ✓ Η έλλειψη αναστολών και απαγορεύσεων σε συνδυασμό με το χαμηλό επίπεδο ανοχής αυξάνουν τις πιθανότητες ανάπτυξης βίαιης συμπεριφοράς. Τα παραπάνω ενισχύονται και από τη χρήση φαρμάκων ή αλκοόλ.
- ✓ Όταν οι προαναφερθείσες καταστάσεις υπερσχύουν ακόμη και ένα βλέμμα που θεωρείται από τους θύτες «ύποπτο» μπορεί να προκαλέσει ένα επεισόδιο βίας.

5.8 Η θεωρία της προσκόλλησης

Η θεωρία της προσκόλλησης διατυπώθηκε από τον Bowlby και εξαιρεί τη σημασία του δεσμού που δημιουργείται στα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού με το βασικό πρόσωπο φροντίδας, για την μετέπειτα εξέλιξη και την πορεία του ως ενήλικα. Συγκεκριμένα η προσκόλληση είναι ένας μόνιμος συναισθηματικός δεσμός που αναπτύσσεται ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα πρόσωπα και στοχεύει στην ανάπτυξη μιας βασικής και σταθερής σχέσης μεταξύ τους. Στην αντίθετη περίπτωση η θεωρία

κάνει λόγο για τη συναισθηματική αποστέρηση και τον ψυχολογικό αποχωρισμό από τον γονέα. Ο Spitz απέδειξε ότι η αποστέρηση συνίσταται στην έλλειψη ψυχολογικής φροντίδας, ενώ σύμφωνα με τον Schaffer (1996) ο αποχωρισμός προκαλεί στο παιδί έντονη διαμαρτυρία και απόγνωση, έως ότου αυτό συμβιβαστεί και παθητικοποιηθεί.

Ο Schaffer αναφέρει σχετικά με θεωρία της προσκόλλησης ότι για να επιτευχθεί το εν λόγω συναισθηματικό δέσιμο είναι απαραίτητες δύο βασικές δεξιότητες που αποκτά το παιδί κατά το πρώτο στάδιο της γνωστικής του ανάπτυξης. Η αναγνώριση του προσώπου και η διατήρηση της μονιμότητας ενός αντικειμένου (Κολιάδης, 1997). Στους παράγοντες που επηρεάζουν την προσκόλληση συγκαταλέγονται οι στάσεις, οι αξίες, τα διαφορετικά πρότυπα των γονέων και τα χαρακτηριστικά του παιδιού. Επίσης το μορφωτικό επίπεδο των γονιών, η οικονομική τους κατάσταση, η κοινωνική τους θέση, το επάγγελμα που ασκούν και ο τρόπος επικοινωνίας με τα παιδιά καθορίζουν ως κοινωνιοπολιτισμικοί παράγοντες την προσκόλληση.

Ο Malan (Jukes, 1999) υιοθετεί τη θεωρία της προσκόλλησης για την ερμηνεία της βίας και μάλιστα θεωρεί ότι η διατάραξη ή μη ύπαρξη του δεσμού παιδιού και προσώπου φροντίδας οδηγεί στη δημιουργία βίαιων ατόμων. Ο Herbert (1998) υποστηρίζει ότι τα παιδιά που μεγάλωσαν με ψυχρούς ή αδιάφορους γονείς χωρίς ανταλλαγή συναισθήματος είναι αυτά που συχνά εμφανίζουν επιθετικότητα και βίαιη συμπεριφορά. Το παραπάνω υποστηρίζουν και οι Timmerman, Emmelkamp (2005), ενώ η Singer αναφέρεται στην πολιτισμική χροιά της προσκόλλησης, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στους περιβαλλοντικούς παράγοντες. Επισημαίνει δε πως η ανάγκη όλων των παιδιών για ασφάλεια, αγάπη και φροντίδα καθορίζεται βάσει του περιβάλλοντος στο οποίο μεγαλώνουν.

5.9 Η Συμπεριφοριστική προσέγγιση της επιθετικότητας

Η συμπεριφοριστική προσέγγιση εξετάζει τη μελέτη του θυμού και της επιθετικότητας, ως τρόπο συμπεριφοράς που ένα άτομο έχει μάθει και τον υιοθετεί στις συναναστροφές του μέσα και έξω από το οικογενειακό περιβάλλον (Jukes, 1999). Η ανάκληση της βίαιης συμπεριφοράς εξαρτάται από τις επικρατούσες συνθήκες, το πώς το άτομο τις βιώνει τη δεδομένη στιγμή και από την ψυχολογική κατάσταση του ίδιου στο χρονικό σημείο που ανακαλείται η συγκεκριμένη συμπεριφορά. Ορισμένες αντιπαραθέσεις για παράδειγμα μπορεί να πυροδοτήσουν βίαιες αντιδράσεις, καθώς φέρνουν στη μνήμη εμπειρίες βίας από την παιδική ηλικία.

Η συμπεριφοριστική θεωρία λοιπόν μελετά την επιθετικότητα στα πλαίσια της μάθησης, ως συμπεριφορά που ανάλογα ενισχύεται ή απορρίπτεται από τα ερεθίσματα που δέχεται ένας οργανισμός από το περιβάλλον του. Οι εκπρόσωποι της ανέπτυξαν τη διαδικασία αυτή μέσω διαφόρων ειδών μάθησης. Ο Pawlow (Κολιάδης, 1996) διατύπωσε τη θεωρία των εξαρτημένων αντανακλαστικών. Βάσει πειραμάτων κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ένας οργανισμός «συνηθίζει» σε συχνά, επαναλαμβανόμενα νέα ερεθίσματα και «μαθαίνει» να αντιδρά σε αυτά στηριζόμενος στις εμπειρίες του. Η μάθηση στη συγκεκριμένη περίπτωση συντελείται ανάλογα με την ένταση και τη διακριτικότητα του ερεθίσματος, τη σειρά παρουσίας του εξαρτημένου και ανεξάρτητου ερεθίσματος και το χρόνο παρουσίας των ερεθισμάτων.

Στην εξαρτημένη μάθηση σημαντικό στοιχείο είναι η γενίκευση ενός ερεθίσματος, όπου η εξαρτημένη αντίδραση δεν προκαλείται μόνο από το εξαρτημένο ερέθισμα, αλλά και από όμοια με αυτό ερεθίσματα. Η μάθηση σταδιακά γίνεται παθητική, βάσει ενσυνείδητων διεργασιών και το άτομο αποδίδει περισσότερη σημασία στα ερεθίσματα παρά στην αντίδραση. Η Herman (1996) επιδιώκοντας μια εξήγηση του φαινομένου της βίας υποστηρίζει ότι οι σχέσεις βίας βασίζονται σε ένα σύστημα παροχής ανταμοιβών, που λαμβάνει χώρα κυρίως μετά τις εκρήξεις βίας, ώστε η γυναίκα να παραμένει στην κυριαρχία του θύτη. Η παροχή διευκολύνσεων και μικρών «δώρων» προς το θύμα π.χ. ένα γεύμα ή μια καλή κουβέντα προκαλούν την εξάρτηση της γυναίκας και κάμπτουν τις ψυχολογικές της αντιστάσεις πολύ περισσότερο από ότι ο συνεχής φόβος ή η στέρηση.

5.10 Γνωσιακή προσέγγιση της βίας

Οι γνωσιακές θεωρίες μάθησης ανέδειξαν τη μάθηση μέσω προτύπων και τον εσωτερικό διάλογο για την αντιμετώπιση ενός προβλήματος. Σύμφωνα με τη θεωρία πεδίου του Lewin (Κολιάδης, 1997) η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα της αλληλοεπίδρασης εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων, οι οποίοι επενεργούν σε ένα συγκεκριμένο «κοινωνικό χώρο» ή «κοινωνικό πεδίο», όπου δεν συμπεριλαμβάνονται προηγούμενες ή μελλοντικές καταστάσεις του ατόμου. Η μάθηση επέρχεται ως απόρροια της δράσης και της αλληλεπίδρασης του πρόσωπο και του ψυχολογικού περιβάλλοντος, αφού οι ανάγκες, οι επιθυμίες και τα κίνητρά του προκαλούν ένταση και από – ισορρόπηση.

Μια γνωσιακή προσέγγιση του θυμού και της βίας προέρχεται από τον Beck (Παπακώστας, 1994). Η εργασία του με καταθλιπτικούς ασθενείς τον οδήγησε στη διατύπωση της θεωρίας της καταθλιπτικής τριάδας. Σύμφωνα με αυτή, η οπτική των

συγκεκριμένων ατόμων περιλαμβάνει μια αρνητική θεώρηση για τον εαυτό, τον κόσμο και το μέλλον, ενώ ο τρόπος επεξεργασίας παροντικών γεγονότων γίνεται με εστίαση σε αρνητικά στοιχεία ή βάσει της διπολικής σκέψης (καλό – κακό). Ο Beck (2000) διαπίστωσε ότι η επεξεργασία των εμπειριών λαμβάνει χώρα με ζημιογόνο τρόπο για τα άτομα, αφού τα παραπάνω σχήματα βρίσκονται σε λανθάνουσα κατάσταση και ενεργοποιούνται με τραυματικά γεγονότα. Σύμφωνα με τους Young και Klosko (1996) οι άνθρωποι επαναλαμβάνουν με τον ίδιο τρόπο τις αρνητικές εμπειρίες της παιδικής τους ηλικίας στηριζόμενοι σε οικεία σχήματα που ονομάζονται γνωσίες. Έτσι οι συγκεκριμένες αυτόματες και συχνά ασυνείδητες αρνητικές σκέψεις καθοδηγούν σε μεγάλο βαθμό τις πράξεις τους (Beck, 1999). Οι αρνητικές σκέψεις, αν και προσωρινές ή με μικρή διάρκεια, κάνουν τα άτομα να θεωρούν τους εαυτούς τους αποτυχημένους ή χωρίς αξία, πράγμα το οποίο προκαλεί απογοήτευση, μειονεξία, αλλά και έντονο άγχος. Τα συναισθήματα αυτά στερούν την ευτυχία από τους ανθρώπους (Young, Klosko, 1996). Η συγκεκριμένη ψυχολογική κατάσταση μεταφράζεται σε θυμό και τελικά σε επιθυμία να τιμωρηθούν αυτοί που προκάλεσαν τα δυσάρεστα συναισθήματα.

Τα συγκεκριμένα άτομα διαπράττοντας γνωστικά λάθη, μεγεθύνουν τη σημασία μικρών ή τυχαίων επεισοδίων (Beck, 2000). Είναι συνεχώς σε επιφυλακή, καθώς τυχαία γεγονότα παρερμηνεύονται σαν προσπάθεια κάποιου να τους βλάψει ή να τους μειώσει (Young, Klosko, 1996). Θεωρούν ότι γενικά οι άνθρωποι είναι ύπουλοι και παραβλέπουν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες δημιουργήθηκε μια παρεξήγηση ή διαφωνία. Ο Beck (2000) παρατήρησε ότι η παραπάνω διαδικασία αποτελεί μέρος ενός προσωπικού εσωτερικού συστήματος επικοινωνίας που διαμορφώνει κάθε άτομο και βάσει αυτού αλληλεπιδρά με τους υπόλοιπους και μεταφράζει τα μηνύματα που δέχεται.

Μια διαφωνία, η μη αποδοχή της εξουσίας του ή και η άρνηση της γυναίκας για σεξ μπορούν να εκληφθούν ως απόρριψη. Η αίσθηση της ευαλωτότητας που τον κυριεύει και τα αγχογόνα συναισθήματα, τον κάνουν να πιστεύει ότι θα έχει τον απόλυτο έλεγχο της κατάστασης μόνο ασκώντας βία στη γυναίκα. Με αυτό τον τρόπο θα αμυνθεί και θα την τιμωρήσει με έναν τρόπο που της αξίζει. Κατά παρόμοιο τρόπο θα αμυνθεί και η σύζυγος, αλλά συνήθως ο τρόπος διαμαρτυρίας του άνδρα είναι πολύ πιο ισχυρός και βασίζεται στη σωματική δύναμη και στην παραδοσιακή άσκηση εξουσίας (Hamberger, Holtzworth – Munroe, 2000).

Μελέτες έχουν δείξει ότι ένα ισχυρό κίνητρο για την άσκηση βίας είναι η ζήλια προς τη σύντροφο, κάτι το οποίο ισχύει σε όλους τους πολιτισμούς και τις κοινωνίες (Acosta, Barker, 2004; Chatzifotiou, Dobash, 2003). Ο άνδρας αντιμετωπίζει τη γυναίκα ως

περιουσία του. Η συγκεκριμένη αντίληψη συχνά συνδυάζεται με τις δυσλειτουργικές απόψεις που διαθέτει ένα άτομο είτε από το οικογενειακό, είτε από το κοινωνικό περιβάλλον. Εξάλλου η παγίδα της δυσπιστίας, που καλλιεργείται στα παιδικά χρόνια, δημιουργεί την πεποίθηση ότι οι άλλοι σκοπεύουν να βλάψουν το άτομο και να το ταπεινώσουν. Έτσι ο άνδρας έχοντας για παράδειγμα την πεποίθηση ότι στις γυναίκες αρέσει να έχουν πολλούς ερωτικούς συντρόφους, ελέγχει τη σύντροφό του μέσω της σωματικής ή της ψυχολογικής βίας.

5.11 Η Θεωρία της Μαθημένης Αβοηθησίας

Ο όρος μαθημένη αβοηθησία (learned helplessness) χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον ψυχολόγο Martin Seligman (1975). Ο Seligman (1975) διαπίστωσε μέσω πειραμάτων σε ζώα τη μειωμένη αντίδρασή τους, όταν λάμβαναν συνεχώς αρνητικά ερεθίσματα από το περιβάλλον τους. Κατά τον Seligman η αβοηθησία είναι η συνήθης ανθρώπινη αντίδραση όταν μια κατάσταση φαίνεται ανεξέλεγκτη και μπορεί να εμφανιστεί σε διάφορες αρνητικές εκφάνσεις της ζωής όπως είναι το ψυχολογικό τραύμα, η απώλεια, ο θάνατος, η ασθένεια κ.α. Η παθητική κατάσταση στην οποία έρχεται το άτομο διακόπτει την ικανότητα της μάθησης. Επίσης έχει τρία βασικά χαρακτηριστικά τις πληροφορίες γύρω από το γεγονός που θα συμβεί, τις σκέψεις ή τη νοητική αναπαράσταση για αυτό που θα συμβεί και τη στάση/ συμπεριφορά απέναντι σε αυτό που συμβαίνει. Το βασικότερο στοιχείο από τα παραπάνω είναι η νοητική αναπαράσταση του ενδεχόμενου γεγονότος, η οποία σχετίζεται με τις σκέψεις και τις πεποιθήσεις που το άτομο αποκτά σταδιακά. Στην πράξη λοιπόν δεν έχει σημασία το τι συμβαίνει στην πραγματικότητα, αλλά ποια είναι τα «πιστεύω» του ανθρώπου. Δηλαδή οι πληροφορίες που έχει το άτομο για αυτό που θα συμβεί, η νοητική του αναπαράσταση για το επικείμενο γεγονός και η στάση του απέναντι σε αυτό. Τα παραπάνω στοιχεία της θεωρίας ερμηνεύουν την αδυναμία αντίδρασης των γυναικών θυμάτων βίας και την παθητική στάση που υιοθετούν απέναντι στην κακοποίηση που βιώνουν.

Οι γυναίκες έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες από τους άνδρες να βιώσουν το συναίσθημα της παθητικοποίησης και της απόσυρσης. Άλλωστε αποτελεί και ένα από τα χαρακτηριστικά που υιοθετούν βάσει του κοινωνικών γνωρισμάτων που τους αποδίδονται π.χ. ήπιες, υπάκουες, μελίχιες. Έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε 45 νήπια αγόρια και κορίτσια, ηλικίας 5 ετών – 8 μηνών στο Νομό Μαγνησίας με σκοπό την ανίχνευση της δυνατότητας έκφρασης των συναισθημάτων και του τρόπου ερμηνείας των γεγονότων κατέδειξε ότι τα αγόρια έχουν μεγαλύτερη διάθεση για δράση και ικανότητα ελέγχου του περιβάλλοντος, ενώ τα κορίτσια παρουσιάζουν μια

άνεση στην περιγραφή των συναισθημάτων, αλλά εμφανίζουν στοιχεία μαθημένης αδυναμίας (Ζαφειροπούλου, Θάνου, 2003).

5.12 Το Σύνδρομο της Κακοποιημένης Γυναίκας

Η ψυχολόγος Lenor Walker (1989), βάσει ατομικών συνεντεύξεων που διενέργησε σε κακοποιημένες γυναίκες, διατύπωσε τον όρο Σύνδρομο της Κακοποιημένης Γυναίκας (Battered Woman Syndrome), προκειμένου να διερευνήσει το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας και να αναλύσει τον άρρηκτο δεσμό ανάμεσα στο θύτη και στο θύμα που αποτρέπει πολλές γυναίκες από το να εγκαταλείψουν το βίαιο σύντροφο. Με τη λέξη σύνδρομο θέλησε να αποτυπώσει την πολυπλοκότητα του προβλήματος και την έκταση που καταλαμβάνει στη ζωή της γυναίκας, ενώ διατύπωσε τη θεωρία για την Κυκλική Θεωρία της Βίας και ανέλυσε το φαινόμενο Επίκτητης Αδυναμίας στις κακοποιημένες γυναίκες. Με την παραπάνω προσέγγιση επιχειρεί να αναλύσει το δεσμό που δημιουργείται ανάμεσα στο θύτη και το θύμα και να σκιαγραφήσει τον τρόπο με τον οποίο ο δεσμός θύτη και θύματος διατηρείται στο πέρασμα των χρόνων παρά τα συνεχιζόμενα επεισόδια βίας. Η Walker διαπίστωσε μια περιοδικότητα και μια συχνότητα στην εμφάνιση τριών φάσεων στα επεισόδια βίας. Συγκεκριμένα προσδιόρισε ένα χρονικό διάστημα ανάμεσα στα επεισόδια βίας, το οποίο δεν μπόρεσε να προσδιοριστεί, ενώ σε κάθε καινούργια εκδήλωση βίας εντόπισε τόσες ομοιότητες με τις προηγούμενες, ώστε να κάνει λόγο για τον κύκλο της βίας. Οι τρεις φάσεις που ανακυκλώνονται είναι η δημιουργία της έντασης, η έκρηξη ή το επεισόδιο της κακοποίησης και η φάση της ηρεμίας ή ο «μήνας του μέλιτος».

Η πρώτη χαρακτηρίζεται από μικρά επεισόδια έντασης. Το ζευγάρι καυγαδίζει για ασήμαντα, συνήθως, γεγονότα. Η γυναίκα προσπαθεί να ελέγξει τις αντιδράσεις του άνδρα, με το να μην αφήσει το θυμό του να κλιμακωθεί και να έχει βίαια ξεσπάσματα. Άσχετα με τις προσπάθειες που καταβάλουν η ένταση συσσωρεύεται και οι γυναίκες που κακοποιούνται χρόνια γνωρίζουν ότι η δυσαρέσκεια θα ξεσπάσει (Walker, 1989). Σταδιακά λοιπόν δεν μπορούν να ελέγξουν απόλυτα τον εαυτό και τις πράξεις τους. Η γυναίκα διαισθάνεται τι θα επακολουθήσει και προκειμένου να μειώσει την αναμονή της δίνει μια αφορμή για το τελικό ξέσπασμα που είναι και το πέρασμα στη δεύτερη φάση (Walker, 1997).

Ο άνδρας από την πλευρά του μεγαλοποιεί τα πράγματα και με κάθε αφορμή βρίσκει ευκαιρία να ενοχοποιεί τη σύντροφό του και να της επιρρίπτει ευθύνες, ενώ δεν καταβάλει καμία προσπάθεια να μειώσει την ένταση ή να ελέγξει τον εαυτό του. Επειδή γνωρίζει ότι οι πράξεις του πιθανόν να κάνουν τη γυναίκα να τον εγκαταλείψει

γίνεται ακόμη πιο καταπιεστικός και δεσποτικός απέναντί της, προκειμένου να της επιβληθεί με τη βία. Η γυναίκα κρατάει απόσταση στην προσπάθειά της να τον ηρεμήσει, αλλά η ατμόσφαιρα ανάμεσα στο ζευγάρι είναι ήδη τεταμένη. Είναι πολύ δύσκολο πλέον να διατηρηθούν οι ισορροπίες για να αποτραπεί η σύγκρουση. Η φάση αυτή συνήθως δεν διαρκεί πολύ και εύκολα το ζευγάρι περνάει στην επόμενη που αποτελεί την κύρια του κύκλου βίας.

Στη δεύτερη φάση η έκρηξη είναι πλέον αναπόφευκτη και ξεκινά η άσκηση της βίας στη γυναίκα, σωματική ή σεξουαλική ή ψυχολογική (υβριστικό και απειλητικό λεξιλόγιο). Το θύμα υπόκειται σε άγριους ξυλοδαρμούς, σε βιασμούς ή υποχρεώνεται σε σεξουαλικές πράξεις χωρίς τη συναίνεσή του υπό την απειλή της πρόκλησης σωματικής βλάβης στο ίδιο, στα παιδιά ή σε άλλα οικεία του πρόσωπα. Έχουν αναφερθεί ακόμη και θάνατοι των θυμάτων, αλλά και των δραστών στην προσπάθεια της γυναίκας να αυτοπροστατευτεί. Ο δράστης είναι εξαγριωμένος και η πρόθεσή του είναι να δώσει «ένα μάθημα» στη γυναίκα.

Η διάρκεια της φάσης αυτής είναι πολύ πιο σύντομη από τις άλλες δύο, αλλά τα επακόλουθά της είναι τα πιο τραγικά. Η γυναίκα δεν μπορεί να ελέγξουν την κατάσταση. Αν απαντήσει στο δράστη, εκείνος εξαγριώνεται, αν μείνει σιωπηλή και υποχωρήσει εκείνος αγριεύει περισσότερο. Ότι και να κάνει το αποτέλεσμα θα είναι να υποστεί τη βία, πράγμα που την κάνει να αισθάνεται αδύναμη. Οι γυναίκες επίσης αποκτούν μια αίσθηση αποστασιοποίησης κατά την επίθεση, σαν να πρόκειται για κάποια άλλη. Όταν η επίθεση τελειώσει συνήθως υπάρχει και από τις δύο πλευρές μια τάση ελαχιστοποίησης των συνεπειών της βίας, για να περάσουν τελικά στην τελευταία φάση του κύκλου.

Η μετακίνηση στο συγκεκριμένο στάδιο είναι επιθυμητή και από τις δυο πλευρές. Στην τρίτη και τελευταία φάση το ζευγάρι διανύει μια περίοδο ηρεμίας γεμάτη αγάπη, τρυφερότητα και «συνώνμες». Ο άνδρας απολογείται και ταυτόχρονα δικαιολογεί τις πράξεις του, αφού ξέρει ότι το έχει παρατραβήξει. Είναι συνήθως μετανιωμένος και παρακαλεί τη σύντροφό του να τον συγχωρέσει. Υπόσχεται ότι όλα θα πάνε καλά και ότι δε θα επαναλάβει κάτι παρόμοιο. Αγοράζει δώρα στη σύντροφό του, της κάνει εκπλήξεις και της συμπεριφέρεται με καλοσύνη. Πολλές φορές οι δαπάνες για τα δώρα είναι τόσο μεγάλες που δημιουργούν προβλήματα στον προϋπολογισμό του ζευγαριού. Η γυναίκα πιστεύει ή προσπαθεί να πιστέψει ότι τα πράγματα βελτιώθηκαν και ο θυμός, ο φόβος και η αγωνία δίνουν τη θέση τους στην ασφάλεια, την ηρεμία και την ευτυχία. Παρόλο που συχνά αρκεί μια μικρή αφορμή για να ξαναρχίσει ο κύκλος από την αρχή. Οι περισσότερες γυναίκες δεν απομακρύνονται από το σύντροφό τους λόγω αυτής της πρόσκαιρης μεταβολής στη

συμπεριφορά του, καθώς και λόγω των πιέσεων που δέχονται από το ευρύτερο περιβάλλον.

5.13 Τα Πολυπαραγοντικά Μοντέλα ανάλυσης της βίας

Η επιχείρηση συγκερασμού πολλών θεωρητικών προσεγγίσεων για την ανάλυση του σύνθετου φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας στηρίζεται στην αδυναμία ερμηνείας του φαινομένου από κάθε μια ξεχωριστά. Έτσι η συγκέντρωση στοιχείων και αιτιολογικών παραγόντων από διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις και ο συνδυασμός τους επιχειρεί να δώσει μια εξήγηση σχετικά με τους παράγοντες που προκαλούν και δικαιωνίζουν τη βία μέσα στην οικογένεια. Οι Dobash et al. (2005) υποστηρίζουν ότι αυτό που χρειαζόμαστε για την ανάλυση του φαινομένου της βίας είναι ένα πλαίσιο ανάλυσης που θα οδηγήσει σε μια περιεκτική περιγραφή της βίας και στην εξήγησή της. Για να συμβεί κάτι τέτοιο τα επεισόδια βίας πρέπει να αντιμετωπίζονται συνολικά με προσοχή στην ακολουθία των γεγονότων, τα κίνητρα, τις προθέσεις των ανθρώπων και τις συνέπειες. Τα προαναφερόμενα αφού εντοπιστούν πρέπει να ενταχθούν στο γενικότερο πλαίσιο μιας σχέσης.

Η ψυχολογική προσέγγιση, που προκύπτει από τη συνένωση κοινωνιολογικών και ψυχολογικών αναλύσεων, θεωρεί ως προδιαθεσιακό παράγοντα για την άσκηση βίας το συνδυασμό παρελθοντικών εμπειριών ενός ατόμου με συγκεκριμένες στρεσογόνες καταστάσεις που βιώνει στο παρόν. Οι εμπειρίες αυτές συνήθως προέρχονται από την παιδική ηλικία και αφορούν οικογένειες που θεωρούνται «ομάδες υψηλού κινδύνου» για επεισόδια βίας. Ο Belsky (Browne & Herbert, 1999) προσδιορίζει τις δυνάμεις που ασκούνται σε ένα άτομο και σε μια οικογένεια από την αλληλεπίδραση των μελών της, την εργασία, την κοινότητα που διαβιώνει και την κουλτούρα που επικρατεί σε αυτή.

Ο Jukes (1999) συνηγορεί επίσης υπέρ ενός θεωρητικού μοντέλου συνένωσης διαφόρων θεωριών για την ενδοοικογενειακή βία. Το μοντέλο αυτό περιλαμβάνει την προσκόλληση, κατά την ψυχαναλυτική θεωρία, τα κίνητρα των ατόμων, τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης και το κοινωνικό – πολιτισμικό περιβάλλον. Παρόμοια είναι και η θεωρία των γενικών συστημάτων του Straus (Levinson, 1989) βάσει της οποίας η ενδοοικογενειακή βία είναι μια θετική απάντηση στη λειτουργία του κοινωνικού συστήματος σε ατομικό, οικογενειακό και κοινωνικό επίπεδο. Ως βασικοί παράγοντες πρόκλησης της βίας αναφέρονται το υψηλό επίπεδο των σύμφυτων συγκρούσεων στην οικογένεια, το υψηλό επίπεδο βίας μέσα στην κοινωνία, η βίαιη λειτουργία της οικογένειας, η ένταξη της βίας στην προσωπικότητα και τους τρόπους συμπεριφοράς, οι πολιτισμικοί κανόνες που νομιμοποιούν την

άσκηση βίας στην οικογένεια, η σεξιστική οργάνωση του κοινωνικού και οικογενειακού συστήματος και τέλος η αποδοχή της βίας από τη γυναίκα λόγω οικονομικών, νομικών, κοινωνικών και ψυχολογικών λόγων (Levinson, 1989). Σύμφωνα με τους Bailey και Whittle (2004) η ανάλυση ερευνών που πραγματοποιήθηκαν την τελευταία 20ετία συσχετίζει την έκθεση στη βία μέσα στην κοινότητα και στην ψυχολογική καταπόνηση στα άτομα και ειδικά στους νέους.

Το κλασικό μοντέλο της Gelles (1974) για την άσκηση της βίας μέσα στην οικογένεια περιγράφει ένα σύνολο παραγόντων ή αλληλεπιδράσεων, οι οποίοι εν τέλει αποτελούν εκλυτικούς παράγοντες για την άσκηση βίας ή και την προκαλούν. Συγκεκριμένα περιλαμβάνει τους κοινωνικούς θεσμούς που προβάλλουν και νομιμοποιούν τη βία, την ανισότητα μεταξύ των δυο φύλων, τις δομικές ρίζες της βίας όπως η ανεργία και η φτώχεια και τέλος κοινωνικό – ψυχολογικούς παράγοντες και συγκεκριμένα τη μάθηση της βίας προς τα παιδιά μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης και τον ιδιωτικό χώρο της οικογένειας.

Ο Browne (Browne & Herbert, 1999) περιγράφει ένα πολυπαραγοντικό μοντέλο σύνθεσης των παρελθουσών εμπειριών του ατόμου, των παρόντων στρεσογόνων παραγόντων και των κοινωνικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων μέσα στην οικογένεια. Σύμφωνα με αυτό τα στρεσογόνα ερεθίσματα αποτελούνται από τις τέσσερις παρακάτω συνιστώσες:

- ✓ Τις σχέσεις ανάμεσα στους έχοντες τη φροντίδα της οικογένειας είτε πρόκειται για χωρισμένους γονείς, για μονογονεϊκές οικογένειες, για συμβίωση ατόμων ή για ενδογαμική σχέση.
- ✓ Τις σχέσεις με τα παιδιά και τους εξαρτώμενους ηλικιωμένους που προσδιορίζονται από τις ηλικίες γέννησης των παιδιών, το μέγεθος της οικογένειας και τις προσδοκίες των γονέων από τα εξαρτώμενα πρόσωπα.
- ✓ Τους στρεσογόνους παράγοντες όπως ανεργία, κοινωνική απομόνωση, αξίες, φτώχεια, μείωση της εξουσίας των εχόντων τη φροντίδα της οικογένειας.
- ✓ Τέλος το στρες που προκαλείται από τα εξαρτώμενα μέλη της οικογένειας όπως μια ανεπιθύμητη κύηση, ένα νοητικά ή σωματικά ανάπηρο παιδί, ένα «δύσκολο», φιλάσθενο, συναισθηματικά ευάλωτο ή ευμετάβλητο παιδί κ.α.

Οι πιθανότητες του να επιδράσουν οι παραπάνω παράγοντες στην οικογένεια και να προκαλέσουν επεισόδια βίας σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα μέλη της. Μια σταθερή και ειλικρινής σχέση ανάμεσα στα μέλη μιας

οικογένειας λειτουργεί σαν κυματοθραύστης στις αντιξοότητες, σε αντίθεση με τις ανασφαλείς και ταραγμένες σχέσεις που μπορεί να οδηγήσουν στην άσκηση βίας. Στη δεύτερη περίπτωση ένα ενδεχόμενο επεισόδιο βίας έχοντας αρνητικό αντίκτυπο στην οικογένεια είναι δυνατό να οδηγήσει τα μέλη της σε ακόμα μεγαλύτερες παρεκτροπές. Τη διαδικασία αυτή ο Browne την ονομάζει «ελικοειδές της βίας».

Γενικά λοιπόν όταν οι υγιείς σχέσεις στην οικογένεια αντικαθίστανται από «ελαττωματικές», οι στρεσογόνοι παράγοντες εύκολα οδηγούν στην άσκηση ψυχολογικής ή σωματικής βίας. Στην παραπάνω διαδικασία κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζει και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, δηλαδή οι αξίες και οι αντιλήψεις που επικρατούν σε μια κοινότητα ανθρώπων. Το σύνολο των αξιών βέβαια γίνεται αντιληπτό από κάθε άτομο με βάση την προσωπικότητα, τα χαρακτηριστικά και τις εμπειρίες του και ανάλογα υιοθετείται ή απορρίπτεται ως συμπεριφορά.

5.14 Οικολογικές – Πολιτιστικές Θεωρίες

Η οικολογική προσέγγιση υποστηρίζει ότι ο χαρακτήρας, αλλά κυρίως το περιβάλλον ανατροφής κάθε παιδιού συμβάλλουν στο αν αυτό θα αναπτύξει μια βίαιη συμπεριφορά. Κατά τον Garbarino (Levinson, 1989) σημαντικοί προγνωστικοί παράγοντες για τη βία προς τα παιδιά είναι η απομόνωση της οικογένειας από τα κοινωνικά δίκτυα υποστήριξης και ο ενστερνισμός αξιών που νομιμοποιούν τη χρήση της βίας κατά των παιδιών. Η οικολογική προσέγγιση συνδέει τα υψηλά ποσοστά βίας στους νέους στην έκθεση στη γενική και ειδική βία που υπάρχει μέσα σε μια κοινότητα συμπεριλαμβανομένης της νευρικής, του άγχους, της κατάθλιψης, της απομόνωσης, της επιθετικής και αντικοινωνικής συμπεριφοράς κ.α. (Bailey, Whittle, 2004). Ο Belsky ισχυρίζεται ότι για την πλήρη κατανόηση της βίας κατά των παιδιών είναι απαραίτητο ένα οικολογικό πλαίσιο, το οποίο αναλύει σε τέσσερα επίπεδα. Το οντογενετικό (το οικογενειακό ιστορικό των γονέων), το μικρό σύστημα (το οικογενειακό περιβάλλον, στο οποίο λαμβάνει χώρα η βία), το οικοσύστημα (τα άτομα και τυπικά κοινωνικά δίκτυα της οικογένειας) και το μακρό σύστημα (κουλτούρα). Αναφορικά με το φαινόμενο της επιθετικότητας όχι μόνο οικολογικοί, αλλά και πολιτιστικοί παράγοντες αλληλεπιδρούν και επηρεάζουν την κοινωνική συμπεριφορά. Η πολιτισμική θεωρία της βίας διατυπώθηκε σαν μια προσπάθεια εξήγησης των διαφορών, ως προς τη συχνότητα και τη σοβαρότητα της άσκησης βίας, σε διάφορες κοινωνίες. Οι Levinson και Malone (Levinson, 1989) υποστηρίζουν ότι οι κοινωνίες σε παγκόσμιο επίπεδο μπορούν να διαχωριστούν ανάλογα με τα επίπεδα βίας που υπάρχουν σε αυτές.

Διαχωρίζουν λοιπόν τις πιο ειρηνικές από τις πιο βίαιες κοινωνίες και προβλέπουν ότι στις δεύτερες υπάρχουν μεγαλύτερα ποσοστά ενδοοικογενειακής βίας. Ο Fromm υποστηρίζει ότι οι ανθρώπινες ομάδες διαφέρουν στην επιθετικότητα, ως εκ τούτου δεν μπορεί να υπάρχει ενιαία μορφή ανάλυσης του φαινομένου. Επίσης συνδέει την άνοδο του πολιτισμού, είτε αυτός αφορά την παιδεία, είτε τους θεσμούς, με την αύξηση της καταστροφής που συντελείται γενικότερα στην κοινωνία. Ο Levinson (1989) εξηγεί την ύπαρξη και διαιώνιση της βίας κατά των γυναικών, σε διάφορους πληθυσμούς ανά τον κόσμο, βάσει της ύπαρξης τεσσάρων παραγόντων. Συγκεκριμένα αναφέρει την οικονομική και σεξουαλική ανισότητα ανάμεσα στα δυο φύλα, τους περιορισμούς σχετικά με τη λύση των γάμων που θέτει η εκάστοτε κοινωνία, την εξουσία που έχει ο άνδρας μέσα στο σπίτι και τέλος την επίλυση γενικότερα των συγκρούσεων και διαφωνιών με βίαιο τρόπο. Θεωρεί ότι η συνύπαρξη των παραπάνω παραγόντων αποτελεί μια διαπολιτισμική εξήγηση της ενδοοικογενειακής βίας.

Η Natarajan (2002) συσχετίζει τη βία κατά των γυναικών σε ομάδες αλλοδαπών με τη θεωρία του επιπολιτισμού (acculturation theory). Σύμφωνα με αυτή ένα άτομο ή μια ομάδα μεταβάλλουν τις αντιλήψεις και τον τρόπο ζωής που επιβάλλει ο πολιτισμός τους και υιοθετούν τα νέα πολιτισμικά πρότυπα που επικρατούν στη χώρα που μεταναστεύουν. Ο Berry (Natarajan, 2002) εντοπίζει τέσσερις πιθανές καταστάσεις που απορρέουν από τη διαδικασία του επιπολιτισμού για τα άτομα. Την αφομοίωση της νέας κουλτούρας, την ένταξη στα νέα πρότυπα ζωής, διατηρώντας όμως σε ένα βαθμό τα πολιτισμικά πρότυπα της χώρας καταγωγής, την αυστηρή διατήρηση της κουλτούρας της χώρας καταγωγής και τέλος την αποκοπή των ατόμων όχι μόνο από τα νέα πολιτισμικά μοντέλα, αλλά και από αυτά που έφεραν από τη χώρα καταγωγής τους.

5.15 Η Φεμινιστική Θεωρία - Το Πατριαρχικό Μοντέλο

Το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας άρχισε να αναδεικνύεται ως κοινωνικό πρόβλημα με την ανάπτυξη του φεμινιστικού κινήματος και του κινήματος παιδικής προστασίας (Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, 1990). Παρόλο που το πατριαρχικό μοντέλο έχει τις ρίζες του στα βάθη της ιστορίας (Martin, 1981; Levinson, 1989). Η Broude (Segall και συν., 1998) υποστηρίζει ότι ανέκαθεν οι ανδρικοί τύποι συμπεριφοράς (ο πατέρας ή ο σύζυγος αφέντης) ή συγκεκριμένα χαρακτηριστικά όπως η «καυχησιολογία», η «ανδρική σκληρότητα» και η «συζυγική απιστία» σχετίζονται με την υπεράσπιση της θέσης του ανδρικού φύλου. Ενώ σύμφωνα με τη Smart

(Τσαλίκोगλου, 1996) στις ανδροκρατούμενες κοινωνίες η πορνεία, ο βιασμός και η ομαλή σεξουαλική συμπεριφορά είναι ταυτόσημες καταστάσεις.

Η φεμινιστική προσέγγιση πρεσβεύει πως η μειονεκτική θέση της γυναίκας μέσα στην κοινωνία οφείλεται στην ανδρική επικυριαρχία στο οικείο και ευρύτερο περιβάλλον της (Σκόδρα, 1998). Η πλέον προσφιλής φεμινιστική ανάλυση για τη βία προέρχεται από τους κοινωνιολόγους Emerson και Russell Dobash (Jukes, 1999). Υποθέτουν ότι η ενδοοικογενειακή βία είναι αποτέλεσμα της άνισης θέσης γυναικών και παιδιών στην οικογένεια και ότι η επικρατούσα κατάσταση θα διορθωθεί μόνο με την ενδυνάμωσή τους (Chatzifotiou, Dobash, 2003). Το φεμινιστικό κίνημα έθεσε τις βάσεις για τον προβληματισμό σε πολλά από τα γυναικεία θέματα και άσκησε κριτική σε θεωρίες σχετικά με τα δύο φύλα όπως η ψυχαναλυτική θεωρία του Freud.

Όπως προαναφέρθηκε το φεμινιστικό κίνημα και ο ακτιβισμός για την κατοχύρωση των γυναικείων δικαιωμάτων βοήθησε στην ανάπτυξη του ενδιαφέροντος στο εκτεταμένο κοινωνικό πρόβλημα της βίας κατά των γυναικών (Herman, 1996). Ο φιλελεύθερος, ο προνοιακός, ο ριζοσπαστικός και ο σοσιαλιστικός φεμινισμός επικεντρώθηκαν σε αγώνες υπέρ των γυναικών και άλλων κοινωνικά καταπιεσμένων ομάδων. Στόχος των παραπάνω κινημάτων ήταν η ανάδειξη των προβλημάτων που βιώνουν οι εν λόγω ομάδες σε κάθε έκφανσή τόσο του δημόσιου (εργασία, αμοιβές, συνθήκες εργασίας κ.α.), όσο και του ιδιωτικού τους βίου (βία, την άνιση μεταχείριση) (Στασινοπούλου, 1992).

Το 1964 για παράδειγμα υπήρξε έντονη αντίδραση από τις γυναικείες οργανώσεις όταν πραγματοποιήθηκε έρευνα για τις κακοποιημένες γυναίκες με τίτλο «Η σύζυγος του άνδρα που κακοποιεί τη γυναίκα του» (Herman, 1996). Σύμφωνα με αυτή οι γυναίκες χαρακτηρίζονταν ευνουχίστριες, ψυχρές, επιθετικές, αναποφάσιστες και υπαίτιες για τη βία στην οποία υπόκεινται λόγω των διαταραχών προσωπικότητας που έχουν. Για πρώτη φορά η βία κατά των γυναικών καταγγέλθηκε και βγήκε προς τα έξω το 1976 στο πρώτο συνέδριο που οργανώθηκε στις Βρυξέλλες με θέμα «Εγκλήματα κατά των γυναικών». Πολλά στοιχεία που συνέθεταν την ψυχολογία ή την εικόνα της γυναίκας γενικότερα και δη της κακοποιημένης γυναίκας επί σειρά ετών δανείζονταν στοιχεία από τη θεωρία του Freud.

Ο Freud (Herman, 1992), υποστήριξε ότι η γυναίκα είναι από τη γέννησή της κατώτερη από τον άνδρα, ενώ τη χαρακτηρίζει υστερική και σαδομαζοχιστική προσωπικότητα που συνειδητά προκαλεί την ανδρική βιαιότητα και αρέσκεται σε αυτή. Ο Piaget και ο Kohlberg διατύπωσαν τις θεωρίες τους για τη γνωστική και ηθική εξέλιξη των παιδιών εξαγοντας συμπεράσματα από πειράματα που πραγματοποιήθηκαν μόνο σε αγόρια,

υποστηρίζοντας πως τα κορίτσια δεν μπορούν να φθάσουν στο ίδιο πνευματικό επίπεδο εξέλιξης. Το θεωρητικό πλαίσιο όλων των κοινωνικών μοντέλων περιλαμβάνει έννοιες, ερμηνείες ακόμη και γλώσσα με επίκεντρο τον ανδρικό πληθυσμό (Παπαγεωργίου, 1998).

Στον αντίποδα των παραπάνω θεωριών έγιναν σταδιακά προσπάθειες κυρίως από τις ίδιες τις γυναίκες για την ανάδειξη και της αντίθετης άποψης. Η Nancy Chodorow (Νόβα – Καλτσούνη, 1995), υποστηρίζει ότι η μητέρα συνάπτει διαφορετικές σχέσεις με το αγόρι και το κορίτσι μέσα στην οικογένεια. Το μεν αγόρι το θεωρεί ως κάτι διαφορετικό. Η Horney (Σκόδρα, 1998) λέει ότι η μητέρα που έχει αγόρι κατά κάποιο τρόπο αναγνωρίζεται και έχει ισότιμη θέση με τον άνδρα μέσα στην κοινωνία. Το κορίτσι το αντιμετωπίζει ως προέκταση του εαυτού της και το διδάσκει να αναλάβει το γυναικείο ρόλο και να αποδεχτεί τη μητρική λειτουργία, όπως και οι λοιποί φορείς κοινωνικοποίησης που λειτουργούν κατά ανάλογο τρόπο. Η άποψη ότι διαφέρουν από τους άνδρες καλλιεργείται από νωρίς στα μικρά κορίτσια. Ακόμη και τα χρώματα διαφέρουν στα ρούχα και τα είδη της προίκας του μωρού. Τα παιχνίδια, τα καθήκοντα μέσα στο σπίτι και οι ρόλοι είναι πολύ διαφορετικοί στα παιδιά ανάλογα με το φύλο τους (Turner, 1998).

Γενικά η Brownmiller (1976) σημειώνει ότι ο άνδρας από μικρή ηλικία μαθαίνει πώς να παλεύει για τον κοινωνικό ρόλο τον οποίο έχει εκπαιδευτεί και να τον διεκδικεί, σε αντίθεση με τις γυναίκες. Συχνά τα μικρά κορίτσια αναλαμβάνουν και εργασίες οι οποίες δεν αναλογούν στην ηλικία τους, όπως για παράδειγμα η φύλαξη των μικρότερων μελών της οικογένειας. Το εκπαιδευτικό σύστημα κάθε χώρας επίσης είναι προσαρμοσμένο στις ανάγκες της και απαντά στα αιτήματά της (Turner, 1998). Δημιουργεί άτομα τα οποία θα συμμορφωθούν στις υπάρχουσες δομές και θα τις μεταφέρουν αυτούσιες στις επόμενες γενιές. Ο ατομικός παράγοντας, οι προτιμήσεις, τα ενδιαφέροντα και η κλίση του παιδιού δε λαμβάνονται υπ' όψιν, καθώς ένα παιδί μπορεί να ωθείται ακόμη και από τους συμμαθητές του προς συγκεκριμένη συμπεριφορά. Τα μικρά αγόρια δε φαίνεται να συμπαθούν τις συμμαθήτρίες τους που τα καταφέρνουν στις θετικές επιστήμες (Turner, 1998).

Η Chodorow (Σκόδρα, 1998) έκανε λόγο για το «mothering» θέλοντας να προσδιορίσει το ρόλο της γυναίκας και να δώσει έμφαση στο διαχωρισμό ιδιωτικού και δημόσιου βίου που αφορά τον άνδρα και τη γυναίκα αντίστοιχα. Κατά τη Chodorow (Μπακαλάκη, 1994) το γεγονός ότι οι γυναίκες ασχολούνται αποκλειστικά με την ανατροφή των μικρών κοριτσιών αποτελεί έναν βασικό παράγοντα για τη διαιώνιση των παραδοσιακών κοινωνικών χαρακτηριστικών των δυο φύλων. Η φεμινιστική προσέγγιση υποστηρίζει ότι ένας λόγος που η γυναίκα υφίσταται

καταπίεση είναι το γεγονός ότι από τη γέννησή της ανατρέφεται για να ανταποκριθεί πλήρως στον μητρικό ρόλο.

Η Carol Gilligan (Νόβα-Καλτσούνη, 1995) αναφέρει ότι για τη γυναίκα η έννοια της ηθικής είναι ταυτόσημη με ένα έντονο συναίσθημα ευθύνης προς τον κόσμο. Η Gilligan πραγματοποίησε έρευνες σε παιδιά και των δύο φύλων με τα ίδια κοινωνικοπολιτισμικά χαρακτηριστικά, προκειμένου να μελετήσει την ηθική και γνωστική ανάπτυξη σε αντιδιαστολή με τις παλαιότερες προσπάθειες. Βάσει των διλημμάτων που χρησιμοποίησε για τη μελέτη της ηθικής εξέλιξης υποστηρίζει ότι τα αγόρια βλέπουν τα προβλήματα ως μαθηματικές πράξεις και οι λύσεις που επιλέγουν σημαίνουν ακόμη και ανυπακοή σε κανόνες. Τα κορίτσια έχουν μια προσκόλληση στους κανόνες και έντονα αμφιθυμικά συναισθήματα στις αποφάσεις τους. Σύμφωνα με τη Simon De Bounoir «η θέση της γυναίκας στην κοινωνία είναι αυτή που της παραχωρούν οι άνδρες».

Κατά την Κωσταβάρα – Παπαρήγα (1995) οι γυναίκες υφίστανται παρενόχληση στο χώρο εργασίας τους, ώστε να μην ξεχνούν «το τίμημα της εισόδου τους στον κόσμο της εργασίας, αλλά και για να μην ξεχνούν τη θέση υποταγής τους στην ιεραρχία της εργασίας». Η Σκόδρα (1998) επισημαίνει τη διαπολιτισμική κατασκευή της έννοιας του φύλου. Τα παιδιά ήδη από το 3^ο ή το 4^ο έτος της ηλικίας τους είναι ικανά να κατανοήσουν τις διαφορές των δύο φύλων και να υιοθετήσουν τα χαρακτηριστικά που τους αντιστοιχούν. Οι William και Best (Turner, 1998) εξέτασαν τα στερεότυπα του φύλου σε ενήλικους και παιδιά από 30 διαφορετικές χώρες και κατέληξαν σε έναν υψηλό αριθμό διαπολιτισμικής σταθερότητας όσον αφορά τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε άνδρες και γυναίκες.

5.16 Βιολογικές Θεωρίες Προδιάθεσης στη Βία

Η μελέτη των γενετικών χαρακτηριστικών των βίαιων ατόμων αποτέλεσε για πολλά χρόνια μια από τις κλασσικές προσεγγίσεις για την εξήγηση της επιθετικότητας και της προσωπικότητας των εγκληματιών. Ο Lombroso διατύπωσε την άποψη ότι οι εγκληματίες είναι βιολογικά εκφυλισμένα άτομα που διαφέρουν από τους κανονικούς ανθρώπους. Η θεωρία του στηρίχθηκε στη μελέτη των φυσιογνωμικών, των εξωτερικών δηλαδή χαρακτηριστικών των εγκληματιών.

Ο Lorenz (Jukes, 1999) έκανε λόγο για το ένστικτο της επιθετικότητας, το χαρακτήρισε ως αρχέγονο και υποστήριξε ότι υπάρχει σε όλους τους ανθρώπους. Οι μελέτες του Lorenz επικεντρώθηκαν στη διερεύνηση της επιθετικής συμπεριφοράς των ζώων. Μέσω αυτών διεξήγαγε το συμπέρασμα ότι η ανθρώπινη επιθετικότητα δεν αποτελεί

αντίδραση σε εξωτερικά ερεθίσματα, αλλά ένα ένστικτο που τροφοδοτείται αδιάκοπα από εσωτερικές πηγές ενέργειας. Κατά ανάλογο τρόπο δηλαδή με τη θεωρία του «υδραυλικού προτύπου» η συσσώρευση ενέργειας προκαλεί τελικά μια μεγάλη αντίδραση

Οι έρευνες συσχετίζουν την επιθετικότητα και με τα υψηλά επίπεδα τεστοστερόνης. Οι Kreuz και Rose (Γιωτάκος, 2004) μελέτησαν τα επίπεδα τεστοστερόνης και επιθετικότητας σε δείγμα φυλακισμένων και ενώ αρχικά δεν βρήκαν καμία συσχέτιση, στη συνέχεια διαπίστωσαν ότι αυτοί που πραγματοποίησαν βίαια εγκλήματα είχαν υψηλότερα επίπεδα της συγκεκριμένης ορμόνης. Παρόλα αυτά η έρευνα των Book και Quinsey (2005) απέδειξε ότι η συσχέτιση ανάμεσα στην τεστοστερόνη και την επιθετικότητα είναι πολύ μικρή, καθώς τα επίπεδά της εξαρτώνται από την ηλικία των ανδρών και την ώρα μέτρησης μέσα στην ημέρα.

5.17 Εγκληματολογικές Θεωρίες

Ο Feldman το 1977 ήταν από τους πρώτους που διατύπωσε μια ολοκληρωμένη θεωρία μάθησης για τη βίαιη και εγκληματική συμπεριφορά. Επίσης προσδιόρισε τους παράγοντες που μπορεί να οδηγήσουν ένα άτομο στην επιθετικότητα συμπεριφορά (ατομικές διαφορές προσαρμογής, συνθήκες διαβίωσης, προβληματική εκμάθηση συμπεριφορών, κοινωνικό στίγμα). Οι Wilson και Hernstein (Timmerman, Emmelkamp, 2005) υποστήριξαν ότι η συμπεριφορά καθορίζεται από τις συνέπειες που επιφέρει. Η θεωρία της αποτροπής επιχειρεί την προσέγγιση της ενδοοικογενειακής βίας από την οπτική της τιμωρίας του δράστη και γενικότερα της επιβολής των κυρώσεων. Ο Williams (2005) επιχειρεί τη σύνδεση της εν λόγω θεωρίας, δηλαδή την αποτροπή του δράστη από τη βίαιη συμπεριφορά, με την απειλή της επιβολής μιας ποινής και την απονομή της δικαιοσύνης. Θεωρεί δε ότι η μείωση της βίας μπορεί να επιτευχθεί με την ενημέρωση της γυναίκας για τα νομικά της δικαιώματα και το πώς αυτά κατοχυρώνονται. Επομένως η βίαιη συμπεριφορά συσχετίζεται με συγκεκριμένους παράγοντες που απορρέουν από το σύστημα απονομής δικαιοσύνης, την εφαρμογή του και την υποστήριξη – ενδυνάμωση που λαμβάνουν τα θύματα βίας.

Οι παράγοντες αυτοί εντοπίζονται στις απαγορεύσεις που θέτει το εκάστοτε νομικό πλαίσιο, στις κανονιστικές διατάξεις που περιλαμβάνει και τις διαδικαστικές διαδικασίες που ακολουθούν την παρέμβαση της δικαιοσύνης. Επιπροσθέτως συχνά καθορίζουν τη βαρύτητα και τη σοβαρότητα των επεισοδίων βίας, ενώ ο αποτρεπτικός τους ρόλος λειτουργεί ανάλογα με τη σημασία και τη βαρύτητα που αποδίδει ο ίδιος ο δράστης στην ποινή που θα του επιβληθεί. Οι ατομικές διαφορές

αναφορικά με την αναλογία οφελών και απωλειών προσδιορίζουν σε μεγάλο βαθμό τη βίαιη συμπεριφορά.

6 Θεωρητικά συμπεράσματα – σχολιασμός

Οι κοινωνιολογικές θεωρίες αποδίδουν τα αίτια της βίας κατά των γυναικών, κυρίως σε κοινωνικούς και δομικούς παράγοντες όπως η φτώχεια, η ανεργία, η κοινωνική απομόνωση, η μορφή των σύγχρονων κοινωνιών και των ανθρώπινων σχέσεων κ.α. Η άποψη αυτή από άλλους συγγραφείς αμφισβητείται και θεωρείται μονοδιάστατη, καθώς η βίαιη συμπεριφορά στην οικογένεια δεν αναλύεται μόνο βάσει των κοινωνικών παραγόντων. Σύμφωνα με την Αγάθωνος - Γεωργοπούλου (1990: 78) «η βία ενδημεί σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, σε όλες τις χώρες, πλούσιες ή φτωχές, άσχετα από θρησκεία, χρώμα, ηλικία, κοινωνικό κύρος, μέγεθος οικογένειας, αστική ή αγροτική περιοχή».

Η πρόσφατη μελέτη των Kiser και Black (2005) με στόχο τη διερεύνηση των επιπτώσεων στις οικογένειες των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων από τη χρόνια έκθεση σε τραυματικά γεγονότα δεν κατέδειξε κάποια σημαντική συσχέτιση με τη βία. Τα τραυματικά γεγονότα, σε ένα κοινωνικό – οικολογικό πλαίσιο, είναι οι απειλές κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας, το άσχημο βιοτικό επίπεδο, το αίσθημα της ανημπόριας και η αποδιοργάνωση της προσωπικότητας. Οι πρωτογενείς συνέπειές τους στα άτομα είναι το αίσθημα δυστυχίας και το στρες, η αρνητική επίδραση που ασκούν στα λοιπά μέλη της οικογένειας και τέλος η διάβρωση στη δομή και τη λειτουργία της οικογένειας, τις σχέσεις και την επικοινωνία. Επομένως η βία είναι πιθανό να προκληθεί ως δευτερογενές επακόλουθο των τραυματικών γεγονότων.

Επιπροσθέτως η διαπολιτισμική μελέτη του Levinson (1989) υποστηρίζει ότι η κοινωνική απομόνωση δεν σχετίζεται άμεσα με την άσκηση βίας. Εξάλλου σε μια κοινωνιολογικού τύπου προσέγγιση είναι σημαντικό να προσδιοριστεί τι θεωρείται από κάθε κοινωνία πράξη βίας, καθώς σε μεγάλο βαθμό καθορίζεται από τον πολιτισμό και τις επικρατούσες αντιλήψεις. Κατά ανάλογο τρόπο η εξήγηση της βίας σύμφωνα με το μοντέλο του κοινωνικού και βιολογικού φύλου σχετίζεται με τις επικρατούσες αντιλήψεις της εκάστοτε κοινωνίας. Η Guillaumin (Laqueur, 2003) θεωρεί ότι το κοινωνικό φύλο είναι μια πολιτισμική κατασκευή που καθορίζει τις συμπεριφορές και τους ρόλους ανδρών και γυναικών, τόσο ως προς τον εαυτό τους, όσο και προς τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας. Επομένως τα κοινωνικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται στο γυναικείο φύλο δεν είναι δυνατό να απομονωθούν ως παράγοντες για την εξήγηση της βίας, καθώς σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωσή τους διαδραματίζει η οικογένεια, οι συναναστροφές, η ευρύτερη κοινωνία, αλλά και η προσωπικότητα του παιδιού. Η κριτική στη θεωρία για την Παρσονική οικογένεια την κατατάσσει σε μια από τις πιο συντηρητικές προσεγγίσεις, ως προς την ισότητα των φύλων. Η κατανομή

των ρόλων και των θέσεων που αποδίδονται στα αρσενικά και τα θηλυκά μέλη μιας οικογένειας, σύμφωνα με την Michel (1993), συμβάλει στη σταθεροποίηση της προσωπικότητας του άνδρα και στην αποσταθεροποίηση της προσωπικότητας των γυναικών.

Στις ατομικές ψυχολογικές θεωρίες δίνεται σχεδόν αποκλειστικά έμφαση στα χαρακτηριστικά του ατόμου. Οι άνδρες που κακοποιούν τις γυναίκες τους θεωρούνται ανασφαλείς προσωπικότητες, με αισθήματα κατωτερότητας που απορρέουν από τη γονική αποστέρηση ή μια αρνητική σχέση με τους γονείς τους και παραβλέπονται οι περιβαλλοντικοί παράγοντες. Στα πλαίσια των συγκεκριμένων θεωριών μελετήθηκε επίσης και η επίδραση του αλκοόλ, των ναρκωτικών και των ψυχοπαθολογικών προβλημάτων στην άσκηση βίας. Οι μελέτες αυτές κατέληξαν σε αντιφατικά συμπεράσματα με αποτέλεσμα τα παραπάνω να μην αποτελούν μοναδικούς ή/και κύριους παράγοντες για την ενδοοικογενειακή βία.

Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης δεν μπορεί επίσης να γενικευτεί στην εξήγηση της ενδοοικογενειακής βίας (Χατζηφωτίου, 2005). Ο Roy (Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, 1990) σε έρευνα που έκανε σε δείγμα 4.000 ανδρών πιστοποίησε ότι οι 4 στους 5 που κακοποιούσαν τις συζύγους τους είχαν παρόμοιες εμπειρίες στην παιδική ηλικία, αλλά δεν συνέβη το ίδιο και με τις γυναίκες θύματα, αφού μόνο το 1/3 είχε τέτοιες εμπειρίες. Ως εκ τούτου η παρατήρηση βίαιων προτύπων δεν μπορεί να θεωρηθεί αποκλειστικός παράγοντας για την υιοθέτηση της βίαιης συμπεριφοράς στη μετέπειτα ζωή, αφού δεν μετατρέπονται σε θύματα ή θύτες όλα τα παιδιά που βίωσαν την κακοποίηση ενεργά ή ως παρατηρητές. Επίσης τα μικρότερα ποσοστά που αναφέρονται στις γυναίκες που είχαν βίαιες εμπειρίες είναι δυνατό να μας οδηγήσουν στο συμπέρασμα ότι τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του φύλου και ο τρόπος ανατροφής λειτουργούν αποτρεπτικά στην εκδήλωση παρόμοιων συμπεριφορών. Εν αντιθέσει οι κοινωνικοί ρόλοι και χαρακτηρισμοί που αποδίδονται στις γυναίκες συμβάλλουν κυρίως προς την κατεύθυνση της θυματοποίησής τους.

Οι θεωρίες για τη βιολογική προδιάθεση έχουν πολλά μεθοδολογικά προβλήματα και δεν είναι εύκολο να γενικευτούν (Χατζηφωτίου, 2005). Στις χρωμοσωματικές, στις γενεαλογικές, αλλά και στις μελέτες διδύμων υπάρχουν παράγοντες που δεν μπορούν να μετρηθούν όπως οι κοινωνικές επιρροές στα άτομα, τυχόν ατυχήματα, οι συνθήκες του τοκετού, η λειτουργία του εγκεφάλου που σε μεγάλο μέρος παραμένει ανεξιχνίαστη κ.α. Σύμφωνα με την Τσαλίκoglou (1996) ο μέσος βιαστής έχει πολύ διαφορετικό προφίλ από αυτό του ψυχοπαθή περιθωριακού εγκληματία. Τα χαρακτηριστικά του ταυτίζονται με αυτά ενός φυσιολογικού, ευυπόληπτου πολίτη. Οι γενετικές μελέτες και τα αποτελέσματά τους συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στη

διερεύνηση του φαινομένου της επιθετικότητας, αλλά συχνά παραβλέπουν τον παράγοντα περιβάλλον.

Η φεμινιστική προσέγγιση ασκεί κριτική στις ψυχολογικές θεωρίες και συγκεκριμένα στη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, στις ατομιστικές θεωρίες και στη θεωρία της Walker (1989) γιατί θεωρεί ότι αποδίδουν τα αίτια της κακοποίησης στη γυναίκα – θύμα και υποβιβάζουν το πρόβλημα και την ίδια, χρησιμοποιώντας όρους όπως «σύνδρομο της κακοποιημένης γυναίκας» ή «κύκλος της βίας». Οι Davies και Lyon (1999) κάνουν λόγο για την εικόνα της κακοποιημένης γυναίκας που προβαλλόταν επί σειρά ετών, προκειμένου οι γυναίκες – θύματα να προκαλούν τον οίκτο της κοινής γνώμης και η εικόνα τους να είναι πιο συμπαθής στο ευρύ κοινό. Η εικόνα του «αγνού θύματος» (pure victim), που δεν είναι βίαιο, έχει υποστεί εξαιρετικά έντονη σωματική κακοποίηση και βιώνει μια κατάσταση στην οποία η βία κλιμακώνεται επικράτησε επί σειρά ετών στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, αλλά και στις αίθουσες των δικαστηρίων.

Ο Levinson (1989) μέσω της διαπολιτισμικής μελέτης για τα επίπεδα ενδοοικογενειακής βίας σε κοινωνίες ανά τον κόσμο υποστηρίζει ότι οι οικονομικές ανισότητες ανάμεσα στα δυο φύλα που βασίζονται στην πατριαρχική δομή της οικογένειας και στον έλεγχο των πόρων και μέσων από τους άνδρες αποτελούν ισχυρό προδιαθεσιακό παράγοντα για τη βία. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με την Gilligan (Turner, 1998), οι θεωρίες μάθησης για τη γνωστική και ηθική ανάπτυξη των παιδιών και των εφήβων στηρίχθηκαν αρχικά μόνο σε μελέτες αγοριών, αφού οι εκπρόσωποί της θεωρούσαν ότι τα κορίτσια δεν μπορούσαν να φτάσουν σε ανάλογο επίπεδο πνευματικής και διανοητικής ανάπτυξης. Οι παραπάνω απόψεις συνθέτουν το πλαίσιο στο οποίο η φεμινιστική θεωρία βασίζει την κριτική της για την καταπίεση και την υποδεέστερη θέση των γυναικών ανά τον κόσμο.

Η φεμινιστική θεωρία θεωρείται μια πολιτική προσέγγιση. Ως εκ τούτου είναι αναμενόμενο να προκαλείται κριτική εσωτερικά στο κίνημα, από τα εκάστοτε φεμινιστικά ρεύματα, που αποσκοπεί στην υπεροχή του ενός έναντι των άλλων. Η κατ'εξοχήν κριτική που ασκείται στο φεμινιστικό κίνημα και τις απόψεις που εκφράζει βασίζεται στο γεγονός ότι προσπαθεί να ερμηνεύσει την ενδοοικογενειακή βία και τις σχέσεις των δυο φύλων αποκλειστικά στη βάση της καταπίεσης των γυναικών από τους άνδρες. Οι Dutton και Nicholls (2005) θεωρούν ότι ο φεμινισμός εκφράζει γενικόλογες απόψεις για τη βία και τους άνδρες και αγνοεί την ψυχολογία των γυναικών. Θέτουν επίσης το ερώτημα γιατί παραβλέπεται από τις φεμινίστριες η βία που ασκούν οι γυναίκες προς τους άνδρες, καθώς λόγω της μειωμένης σωματικής δύναμης χρησιμοποιούν πιο συχνά όπλα για να αμυνθούν ή να υπερισχύσουν. Η κριτική τους επικεντρώνεται στη μονόπλευρη εστίαση στους άνδρες για την εξάλειψη της βίας, ενώ

θεωρούν ότι η εν λόγω προσέγγιση είναι μονοδιάστατη, αφού η αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας σχετίζεται τόσο με τους άνδρες, όσο και με τις γυναίκες και μπορεί να επιτευχθεί με το συνδυασμό και άλλων προσεγγίσεων (εγκληματολογικές, ψυχολογικές).

Στη συνέχεια όσον αφορά τις λοιπές προσεγγίσεις που αναφέρθηκαν η κριτική μας επικεντρώνεται στα εξής σημεία. Καμία από τις οικολογικές προσεγγίσεις, σύμφωνα με τον Levinson (1989), δεν έχει ελεγχθεί εμπειρικά. Οι γνωσιακές – συμπεριφοριστικές προσεγγίσεις χρησιμοποιούνται ευρέως για τη θεραπεία βίαιων ανδρών ή τη θεραπεία ζεύγους (Beck, 2000; Dattilio, Padesky, 1995), όμως δεν αποτελούν μοντέλα ολοκληρωμένης ανάλυσης της βίας, αλλά κλινικά μοντέλα θεραπείας που επικεντρώνονται κυρίως στις δυσλειτουργίες των ατόμων και του τρόπου επικοινωνίας τους. Πρόκειται λοιπόν για μοντέλα που αναδεικνύουν την παθολογία και επιτείνουν τον κοινωνικό στιγματισμό.

Τα πολυπαραγοντικά μοντέλα ανάλυσης της βίας είθισται τα τελευταία χρόνια να θεωρούνται ως οι πλέον κατάλληλες προσεγγίσεις για την αιτιολόγηση της ενδοοικογενειακής βίας. Πολλοί συγγραφείς (Αγάθωνος – Γεωργοπούλου, 1990; Martin, 1981; Browne & Herbert, 1999; Levinson, 1989; Strauss, 1980; Natarajan, 2002; Χατζηφωτίου, 2005; Timmerman & Emmelkamp, 2005) υποστηρίζουν την άποψη ότι η ενδοοικογενειακή βία είναι ένα σύνθετο φαινόμενο και ως εκ τούτου οι ρίζες του προβλήματος δεν μπορούν να εντοπιστούν μεμονωμένα από μια προσέγγιση. Το πλήθος των παραγόντων που αλληλεπιδρούν και συνδυάζονται ενδέχεται να προέρχεται από κοινωνιολογικά, ψυχολογικά, πολιτισμικά, οικολογικά ή άλλα αίτια.

Η εφαρμογή των πολυπαραγοντικών μοντέλων παρουσιάζει αδυναμίες στην πράξη. Το μοντέλο των γενικών συστημάτων του Strauss (Levinson, 1989) δεν έχει ακόμα εφαρμοστεί σε όλη του την έκταση λόγω του εύρους και της πολυπλοκότητας που εμφανίζει. Το πολυπαραγοντικό μοντέλο της Gelles (Levinson, 1989) δεν δίνει μεγάλη σημασία στον ατομικό παράγοντα και τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα μέλη μιας οικογένειας. Η Gelles (Jukes, 1999) δηλώνει τους ενδοιασμούς της για την υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης θεωρίας, αφού διαπιστώνει θεμελιώδεις ασυμβατότητες στις θεωρητικές προσεγγίσεις και στα ερευνητικά δεδομένα για την ενδοοικογενειακή βία. Παρά ταύτα η μελέτη της βιβλιογραφίας για την ενδοοικογενειακή βία, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι μια πολυπαραγοντική ανάλυση της βίας αποτελεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση του θέματος. Συγκεκριμένα τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τη μέχρι τώρα θεωρητική μελέτη του θέματος συνοψίζονται στα εξής:

- Η έμφυλη βία είναι ένα σύνθετο πρόβλημα που προκαλείται από μια πληθώρα παραγόντων που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Ως εκ τούτου είναι δύσκολο να προσεγγιστεί αποκλειστικά και μόνο από μια θεωρητική κατεύθυνση και για την κατανόησή του επιβάλλεται μια διεπιστημονική προσέγγιση.
- Η έμφυλη βία συναντάται στις γυναίκες διαφόρων ηλικιών, εθνοτήτων, ανεξαρτήτως εκπαιδευτικού, μορφωτικού, θρησκευτικού, κοινωνικού status, παρά το γεγονός ότι αποτελεί ένα κρυμμένο πρόβλημα, λόγω κοινωνικών, οικονομικών, πολιτισμικών και άλλων παραγόντων.
- Το περιβάλλον ανάπτυξης διδάσκει συγκεκριμένα πρότυπα και αποδίδει στις γυναίκες συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς και χαρακτηριστικά. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να τις μετατρέπει σε «εν δυνάμει» θύματα και συχνά να νομιμοποιεί την άσκηση βίας και στα μάτια των υπολοίπων. Η αδιαμφισβήτητη ανδρική κυριαρχία φαίνεται ότι μαθαίνεται στα παιδιά από τα πρώτα χρόνια της ζωής τους μέσω των χαρακτηριστικών του βιολογικού και του κοινωνικού φύλου που αποδίδονται στα αγόρια και στα κορίτσια. Γενικά η δομική βία ανά τον κόσμο μεταφέρεται από γενιά σε γενιά ως μαθημένη συμπεριφορά
- Το φαινόμενο της έμφυλης βίας και γενικά των διακρίσεων, εκτός από τις ψυχολογικές συνέπειες έχει και πολλαπλές κοινωνικές διαστάσεις για το θύμα πράγμα που ενισχύει την αδυναμία αντίδρασής του. Η ανάγκη απόκρυψης της πραγματικότητας συνάδει στην παθητικοποίηση τόσο του θύματος όσο και του κοινωνικού του περιβάλλοντος, με αποτέλεσμα το πρόβλημα να διαιωνίζεται και σταδιακά να παγιώνεται.
- Η άσκηση βίας, σε οποιαδήποτε μορφή της για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα με σταθερή συχνότητα εμφάνισης και αυξανόμενη ένταση παρεμποδίζει τη διαδικασία λήψης αποφάσεων των θυμάτων και επηρεάζει σοβαρά την κοινωνική τους ένταξη, με αποτέλεσμα να υφίστανται πολλαπλές διακρίσεις, περιορισμούς και απομόνωση.

Πολιτισμικές προσεγγίσεις της έμφυλης βίας

Τα κοινωνικό-πολιτισμικά συστήματα κάθε κοινωνίας είναι σε μια συνεχή αλληλεπίδραση με δυο βασικές διαδικασίες: την κατασκευή της πραγματικότητας και τη νοηματοδότησή της. Στη βάση αυτή κάθε πολιτισμός δημιουργεί ένα σύστημα αξιών και κανόνων στα πλαίσια του φυσικού, κοινωνικού και ηθικού συστήματός του. Οι ρόλοι των ανθρώπων, οι κώδικες επικοινωνίας και όλο το κοινωνικό οικοδόμημα αποτελούν ένα πολιτισμό δημιουργήμα και κάθε σύγκρουση

εκλαμβάνεται ως απειλή για το σύνολο της κοινωνίας. Έτσι όταν για παράδειγμα ένας σύζυγος είναι ελεγκτικός απέναντι στα μέλη της οικογένειάς του, η συμπεριφορά του επιβάλλεται από τις σχέσεις μέσα στην οικογένεια (μικρό επίπεδο), αλλά και από τις κοινωνικές δυνάμεις όπως η θρησκεία, το σύστημα δικαιοσύνης, τα ταμπού κ.α (μάκρο επίπεδο) (Munch, Smelser, 1987).

Η πατριαρχική οικογένεια είναι ένα από τα κοινωνικά σχήματα που έχει τις ρίζες της στις κοινωνικές κατασκευές. Η δευτερεύουσα θέση της γυναίκας στην κοινωνία και η άσκηση βίας αποτελούν ένα οικουμενικό – διαπολιτισμικό θέμα, αλλά ο κάθε πολιτισμός τις θεσμοθετεί και τις συντηρεί με το δικό του τρόπο π.χ. μέσω του θεσμού της πατριαρχίας, των θρησκευτικών τελετών με τις έννοιες της «μιαρότητας» και «καθαρότητας» κ.α. Πολλές κοινωνίες δε έχουν θεμελιώσει στις δομές τους μηχανισμούς εξουσίας με αποτέλεσμα η βία κατά των γυναικών να έχει φυσική και δομική μορφή (AIHRC, 2006). Η δεύτερη έχει αφομοιωθεί σε τέτοιο βαθμό που ο εντοπισμός της είναι δύσκολος για αυτό και συχνά οι γυναίκες αποδίδουν τον εγκλωβισμό τους στη βίαιη σχέση στις ίδιες ή σε άλλους παράγοντες όπως η καθημερινότητα ή τα συναισθήματά τους για το βίαιο σύντροφο.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το Αφγανιστάν. Τα αποτελέσματα της έκθεσης της οργάνωσης AIHRC (2006) σχετικά με το επίπεδο ζωής των γυναικών κατέδειξαν την αδυναμία πρόσβασής τους τόσο στην εκπαίδευση, όσο και στις υπηρεσίες υγείας, καθώς και τα υψηλά ποσοστά ενδοοικογενειακής βίας (50%), ακούσιων γάμων (38%) και βιασμών. Η διαπολιτισμικότητα του φαινομένου της βίας κατά των γυναικών προκύπτει επίσημα από τα στοιχεία του τέταρτου Παγκόσμιου Συνεδρίου των Ηνωμένων Εθνών, κατά τη διάρκεια του οποίου κλήθηκαν όλα τα κράτη μέλη να παρουσιάσουν στοιχεία για την ενδοοικογενειακή βία, καθώς και τις προτάσεις τους για το θέμα (Walker, 1999). Δεν υπήρξε καμία χώρα που να δηλώσει απουσία περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας, παρά τις διαφορές που υπήρξαν στα ποσοτικά δεδομένα και στην πρόταση και εφαρμογή μέτρων.

Το φαινόμενο της βίας διατρέχει όλες τις κουλτούρες, αλλά έχει διαπιστωθεί ότι η αντιμετώπισή τους μέσω των διαθέσιμων πηγών είναι πολύ πιο περιορισμένη και δύσκολη στις αγροτικές και απομονωμένες περιοχές, από ότι στις αστικές (Walker, 1999). Επίσης στις κοινωνίες εκτός του δυτικού κόσμου οι μελέτες των ανθρωπολόγων σκοντάφτουν σε ένα ακόμα εμπόδιο. Κατά τους Mahmood και Armstrong (1992) πολλές δυσκολίες στη μελέτη των πολιτισμών απορρέουν από το γνωστικό πλαίσιο της κατηγοριοποίησής τους, από τον εκάστοτε ερευνητή. Σύμφωνα με την APA (1996) δύο είναι τα βασικά προβλήματα που εμποδίζουν την καταγραφή των περιστατικών βίας παγκοσμίως και διαστρεβλώνουν τους αριθμούς των

κρουσμάτων. Πρώτον η δυσκολία στην περιγραφή και στη διατύπωση ενός κοινού ορισμού για την έμφυλη βία και η σύγκριση στοιχείων για τη βία από διαφορετικές χώρες. Πολύ περισσότερο δε για τις κοινωνίες που οι δομές τους συνηγορούν με άμεσο ή έμμεσο τρόπο στη διατήρηση του φαινομένου. Το δεύτερο εμπόδιο σχετίζεται με το πρώτο και η δομική βία συμβάλλει στο να παραμένει το πρόβλημα κρυφό και να αυξάνεται ο «σκοτεινός αριθμός» (Αρτινοπούλου, 2000).

Στις δυτικές κοινωνίες η βία δεν εντοπίζεται ως μέρος της επικρατούσας κουλτούρας, σε αντίθεση με τις κοινωνίες που είναι πατριαρχικές με αποτέλεσμα οι πολιτισμικές νόρμες να μην αποτελούν έναν προγνωστικό παράγοντα της βίας (Fahlberg, 2003). Στην αντιμετώπιση της βίας είναι πολύ συχνό να συναντάμε πολιτισμικά εμπόδια, τόσο στην αναγνώριση του προβλήματος, όσο και στην παρέμβαση για την επίλυσή του. Αν τα εμπόδια αυτά δεν τα γνωρίζουμε ή τα αγνοούμε η προσπάθεια για την αντιμετώπιση του φαινομένου αποτυγχάνει. Σύμφωνα με στοιχεία των Ηνωμένων Εθνών τα ποσοστά των κρουσμάτων ενδοοικογενειακής βίας ανά τον κόσμο είναι πολύ υψηλά και παρά την ετερογένεια των δειγμάτων, αναδεικνύεται ότι δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα σε ομάδες με διαφορετικά δημογραφικά χαρακτηριστικά. Με εξαίρεση τις γυναίκες που ζουν στα όρια ή κάτω από τα όρια της φτώχειας και έχουν μεγάλη αντιπροσωπευτικότητα στα δείγματα των ερευνών, λόγω έλλειψης εξουσίας ή/και αδυναμίας πρόσβασης σε πηγές βοήθειας.

Οι Foster et al. (2002) υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες πρόσφυγες είναι μια από τις ομάδες υψηλού κινδύνου για την άσκηση βίας, τη σεξουαλική κακοποίηση και το βιασμό. Πολλές ήδη κουβαλάνε μαζί τους μια ανάλογη προσωπική τραγωδία. Τα στοιχεία των ερευνών για το θέμα που διεξάγονται σε διάφορες χώρες έρχονται να επιβεβαιώσουν το φαινόμενο τόσο για τη χώρα καταγωγής, όσο και για την νέα κατάσταση στη χώρα υποδοχής. Σύμφωνα με την Mac Williams (1998) οι γυναίκες που ανήκουν σε κοινωνίες που υπάρχουν πολιτικές ή κοινωνικές αναταραχές, βιώνουν υψηλά επίπεδα στρες και υφίστανται «τριπλή θυματοποίηση», από τον θύτη, τις επίσημες υπηρεσίες (π.χ. αστυνομία) και από τους κρατικούς ή/και άλλους φορείς, που με τη στάση τους μειώνουν ή υποβαθμίζουν τη σημαντικότητα των επεισοδίων βίας.

Οι Ellseberg et al. (1999) αναφέρουν ότι στη Νικαράγουα ο πόλεμος προκάλεσε για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα πράξεις σωματικής βίας κατά των γυναικών, η οποία αποτελεί προγνωστικό παράγοντα για τη συναισθηματική δυστυχία και τα ψυχολογικά προβλήματα των θυμάτων. Η Lentz (1999) συμπεριλαμβάνει στα παραπάνω και την αποικιοκρατία, ως παράγοντα που αυξάνει τη βία κατά των γυναικών τόσο από τους γηγενείς, όσο και από τους κατακτητές και αναφέρεται στο

παράδειγμα αποικιών της Αμερικής και της Αγγλίας και της βίαιης θρησκευτικής, κοινωνικής και πολιτικής παρέμβασης που συντελέστηκε.

Σύμφωνα με στοιχεία της Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες:

- Εκτιμάται ότι, σε παγκόσμιο επίπεδο, ένα 40 με 70 % των φόνων γυναικών διαπράττονται από πρόσωπα του στενού περιβάλλοντος, συχνά στο πλαίσιο μιας σχέσης κατά την οποία ο θύτης κακοποιεί το θύμα.
- Ανά τον κόσμο, τουλάχιστον μια στις τρεις γυναίκες έχει πέσει θύμα ξυλοδαρμού, βιασμού, ή άλλου είδους κακοποίησης στην ζωή της.
- Από το 1995 ως το 2000, το εμπόριο ανθρώπινης ζωής αυξήθηκε σχεδόν κατά 50% παγκοσμίως, ενώ σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης (ΙΟΜ), γύρω στα 2 εκατομμύρια γυναίκες περνούν παράνομα τα σύνορα κάθε χρόνο.
- Τουλάχιστον 60 εκατομμύρια κορίτσια διαφόρων εθνοτήτων, στην Ασία κυρίως, τα οποία υπό κανονικές συνθήκες θα ήταν στη ζωή, έχουν χαθεί, ως αποτέλεσμα των εκτρώσεων μετά από επιλογή φύλου, της θανάτωσης βρεφών ή της εγκατάλειψης.
- Τα τελευταία χρόνια και λόγω των πολέμων, καταγράφηκαν μαζικοί βιασμοί στη Βοσνία, την Καμπότζη, τη Λιβερία, το Περού, τη Σομαλία και την Ουγκάντα. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις μιας ομάδας συλλογής πληροφοριών της Ε.Ε., περισσότερες από 20,000 μουσουλμάνες έπεσαν θύματα βιασμού κατά την διάρκεια του πολέμου στην Βοσνία.
- 94% των οικογενειών που εκτοπίστηκαν από τις εστίες τους στη Σιέρα Λεόνε, ανέφεραν περιστατικά σεξουαλικής επίθεσης, συμπεριλαμβανομένων αυτών του βιασμού, του βασανισμού και της σεξουαλικής δουλείας. Τουλάχιστον 250.000, ίσως ακόμα και 500.000, γυναίκες έπεσαν θύματα βιασμού κατά την διάρκεια της γενοκτονίας του 1994 στη Ρουάντα.

Όπως προαναφέρθηκε δεν συμβάλλει στη βία μόνο η κατάσταση στη χώρα καταγωγής, αλλά και η διαδικασία της μετανάστευσης και οι συνθήκες στη χώρα υποδοχής. Δηλαδή οι αλλοδαπές γυναίκες θύματα ενδοοικογενειακής βίας αντιμετωπίζουν επιπλέον εμπόδια, πέραν της ίδιας της κακοποίησης, εξαιτίας των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλής, θρησκείας, εθνότητας κ.α. που συχνά υφίστανται σε μια άλλη χώρα. Επιπροσθέτως με τη σωματική ή/και τη σεξουαλική και ψυχολογική βία περιθωριοποιούνται και απομονώνονται από τον κοινωνικό περίγυρο.

Δεν γνωρίζουν τη γλώσσα, οι περισσότερες ούτε την αγγλική, προέρχονται από διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον, έχουν δυσκολία πρόσβασης σε δημόσιες υπηρεσίες και αντιμετωπίζονται με δυσπιστία ή/και ρατσισμό από τους υπαλλήλους που συχνά δεν θέλουν ή δεν γνωρίζουν πώς να τις βοηθήσουν. Επιπροσθέτως αντιμετωπίζουν και δυσχέρειες από τους βίαιους συντρόφους (Σκλάβου 2002). Εκτός από τη σωματική ή/και τη σεξουαλική βία συχνά παρακρατούνται τα νομιμοποιητικά τους έγγραφα ή απειλούνται με καταστροφή της άδειας παραμονής, υφίστανται οικονομική αποστέρηση ή κράτηση του μισθού τους, στερούνται την πληροφόρηση ή λαμβάνουν ψευδείς πληροφορίες για τα δικαιώματά τους, απειλούνται οι ίδιες ή τα παιδιά ή οικεία τους πρόσωπα κ.α.

Πηγές άγχους για τις γυναίκες πρόσφυγες και μετανάστριες μπορεί να είναι επίσης το μετατραυματικό στρες από παρελθούσες αρνητικές εμπειρίες, το άγχος της μετεγκατάστασης, το πολιτισμικό σοκ (ειδικά όταν η χώρα προέλευσής τους δεν έχει ομοιότητα με την ευρωπαϊκή κουλτούρα), η αλλαγή των ρόλων μέσα στην οικογένεια ή στην κοινωνία γενικότερα, οι πρώιμοι γάμοι, τα παιδιά, ο χωρισμός της οικογένειας από άλλους συγγενείς ή οικεία πρόσωπα και η απόκτηση περιουσιακών στοιχείων στη χώρα υποδοχής (καθώς σε πολλές χώρες οι γυναίκες δεν έχουν δικαίωμα να έχουν περιουσιακά στοιχεία στην κατοχή τους).

Οι Ellseberg et al. (1999) σε έρευνα που διεξήγαγαν σε δείγμα Νικαραγουανών γυναικών διαπίστωσαν τη σχέση του εμφυλίου πολέμου με την ενδοοικογενειακή βία και τη μείωση της λειτουργικότητας των γυναικών που είχαν βιώσει εμφύλιο πόλεμο για πολλά χρόνια, ακόμα και όταν εγκαταστάθηκαν σε μια νέα χώρα. Επιπροσθέτως διαπίστωσαν ότι η συχνότητα και σοβαρότητα των επεισοδίων βίας στις συγκεκριμένες περιπτώσεις γυναικών εξαρτιόνταν πολύ περισσότερο από παράγοντες όπως η ανεπάρκεια κοινωνικών δικτύων βοήθειας, η επιβολή της ανδρικής εξουσίας μέσα στο γάμο, το άγχος των παιδιών και το ιστορικό συζυγικής βίας στην πατρική οικογένεια του ή της συζύγου, παρά από τους κοινά διαπιστωμένους παράγοντες όπως η ηλικία, το εκπαιδευτικό επίπεδο, η φτώχεια ή η συμβίωση σε αγροτικές περιοχές.

Ο Olatokunbo (2002) αναφέρει χαρακτηριστικά το παράδειγμα των Νιγηριανών γυναικών, για τις οποίες η βία είναι στενά συνδεδεμένη με την κουλτούρα τους, που ακόμα και όταν γίνονται προσπάθειες μια γυναίκα να απεμπλακεί από το βίαιο σύντροφο, η ίδια αντιδρά και αντιστέκεται. Στη συγκεκριμένη χώρα, γενικότερα οι γυναίκες αντιμετωπίζονται ως άτομα χωρίς δικαιώματα και η νομοθεσία, οι πηγές βοήθειας και η εκπαίδευση είναι ανεπαρκείς ή/και λειτουργούν ανασταλτικά στην αντιμετώπιση του φαινομένου. Το ίδιο συμβαίνει και σε πολλές άλλες Ασιατικές ή χώρες του Αραβικού κόσμου, ένα ακόμα παράδειγμα είναι το Πακιστάν και το

Αφγανιστάν (2001). Οι Dobash και Dobash (1983) υποστηρίζουν ότι η θεωρητική προσέγγιση της βίας νοηματοδοτείται μόνο όταν συνδέεται με το πολιτισμικό, το κοινωνικό και το πολιτικό πλαίσιο μιας χώρας.

Οι Krishnan, Hilbert, McNeil (2002) διεξήγαγαν έρευνα σε ομάδες γυναικών θύματα βίας Μεξικάνες, Αμερικανομεξικανές και Καυκάσιες, τις οποίες μακροπρόθεσμα (σε δυο φάσεις) συνέκριναν. Συμπέραναν ότι 1) η κατάθλιψη, οι τάσεις αυτοκτονίας και η χρήση ψυχοφαρμάκων ήταν στοιχεία που ανέφεραν οι ερωτώμενες στο σύνολό τους και 2) οι θετικές αλλαγές στην ψυχική τους υγεία συνέβησαν μετά από περίπου 6 μήνες παραμονής σε ξενώνες φιλοξενίας. Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά τους όλες σχεδόν είχαν μεγαλώσει σε δυσχερείς οικονομικές συνθήκες, με παραδοσιακές ιδέες για το ρόλο και τις προσδοκίες στα δυο φύλα, ένα ποσοστό είχε υποστεί βία (σωματική ή σεξουαλική) στην παιδική ηλικία, ενώ στο σύνολό τους επιδιώκουν να μεγαλώσουν τα παιδιά τους με ένα διαφορετικό τρόπο, ώστε να μην βιώσουν αρνητικές εμπειρίες.

Οι στρεσογόνοι παράγοντες που οι ίδιες γυναίκες ανέφεραν ως βασικά αίτια της κακοποίησης είναι 1) αλκοόλ, εξαρτησιογόνες ουσίες 2) διακίνηση ναρκωτικών από τους συζύγους/ συντρόφους τους 3) οικονομικά προβλήματα 4) απώλεια εργασίας ή μακροχρόνια ανεργία 5) ψυχική ασθένεια 6) ανεπαρκείς σχέσεις με την οικογένεια του συζύγου. Στη μεταπαρακολούθηση διαπιστώθηκε ότι οι στρεσογόνοι παράγοντες ήταν 1) τα οικονομικά βάρη 2) η εύρεση εργασίας ή μόνιμης απασχόλησης 3) η αντιμετώπιση των προβλημάτων συμπεριφοράς που παρουσίαζαν τα παιδιά τους και τέλος 4) η διαχείριση και ο συντονισμός θεμάτων που αναλάμβαναν για πρώτη φορά μόνες τους.

Η West (1997) υποστηρίζει ότι οι παράγοντες που συμβάλλουν στην ύπαρξη βίας στις αλλοδαπές γυναίκες είναι δημογραφικοί, κοινωνικοί και πολιτισμικοί, αλλά και η κατανάλωση αλκοόλ και η αποδοχή/ ανοχή της βίας στη χώρα καταγωγής της γυναίκας και στη χώρα υποδοχής. Στην πρώτη περίπτωση θεωρεί βασικό παράγοντα την ηλικία, καθώς οι νεώτεροι σύντροφοι (περίπου 30 ετών) είναι η ομάδα στην οποία εντοπίζονται τα μεγαλύτερα ποσοστά βίας. Στη δεύτερη την κοινωνική τάξη, η οποία προσδιορίζει την άσκηση βίας, ανεξάρτητα από την εθνότητα, και την ανεργία, την κοινωνική απομόνωση, το χαμηλό εισόδημα και την έλλειψη πρόσβασης στην αγορά εργασίας.

Η κατανάλωση αλκοόλ από τους θύτες είναι βασικός εκλυτικός παράγοντας στην άσκηση βίας. Σύμφωνα με την Green (2004) οι παράγοντες που οδηγούν στην άσκηση βίας μέσα στην οικογένεια είναι η κατανάλωση αλκοόλ και ο εθισμός σε ουσίες, τα οικονομικά προβλήματα και η γενικευμένη βία μέσα στην κοινωνία με διάφορες

μορφές. Μεγάλα ποσοστά κατανάλωσης αλκοόλ αναφέρονται και από τις γυναίκες θύματα ενδοοικογενειακής βίας, τόσο πριν, όσο και μετά από τα επεισόδια βίας (2000). Το ευρύ κοινό δεν αντιμετωπίζει με συμπάθεια τη γυναίκα θύμα που είναι εξαρτημένη από το αλκοόλ και ειδικά όταν αυτή είναι και έγχρωμη ή αλλοδαπή. Η εικόνα αυτή αντιβαίνει στο επικρατούν στερεότυπο για το πώς είναι η κακοποιημένη γυναίκα (1999).

Ο επιπολιτισμός θεωρείται παράγοντας που συμβάλλει στην κακοποίηση, αφού ως έννοια έχει μια ευρύτερη σημασία και λειτουργία. Περιλαμβάνει όλες τις αξίες, ιδέες, πεποιθήσεις, στάσεις και συμπεριφορές που αποκτούμε ή καλύτερα μαθαίνουμε από το κοινωνικό μας περιβάλλον χωρίς να μπορούμε να εξηγήσουμε με ακρίβεια το μηχανισμό εκμάθησης (Segall, Dasen, Berry, Poortinga, 1996). Συνδέεται δηλαδή με το επίπεδο ομιλίας της ομιλούσας γλώσσας στη χώρα υποδοχής, τα ήθη και έθιμα στη χώρα καταγωγής, το πόσες γενιές έχουν μεγαλώσει στη χώρα υποδοχής και γενικά σχετίζεται με την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων πέραν αυτών που διδασκόμαστε μέσω της κοινωνικοποίησης. Όμως τόσο ο μικρός, όσο και ο μεγαλύτερος βαθμός επιπολιτισμού έχουν ανιχνευτεί ως παράγοντες που μπορεί να προκαλέσουν βία μέσα στην οικογένεια. Ο μικρός βαθμός επιπολιτισμού αφορά τα αυξημένα επίπεδα στρες, λόγω συγκρούσεων από τη διαφορετική κουλτούρα της χώρας καταγωγής και της χώρας υποδοχής.

Ο υψηλός βαθμός επιπολιτισμού μπορεί επίσης να προκαλέσει συγκρούσεις, καθώς σχετίζεται με τα υψηλά στάνταρ ζωής που θέτουν και επιδιώκουν τα μέλη των μειονοτήτων, όταν μετά την ένταξη στις χώρες υποδοχής λύσουν τα πρωτογενή προβλήματα επιβίωσης. Οι πολιτισμικές συγκρούσεις που βιώνουν οι μειονότητες απορρέουν από την προσπάθεια της πολιτισμικής αφομοίωσης που υφίστανται και τα χαρακτηριστικά της εθνικής τους ταυτότητας. Βάσει αυτής της θέσης περιγράφουν τέσσερις τύπους προσαρμογής των ατόμων: ο τύπος Α (υψηλός βαθμός αφομοίωσης – χαμηλός βαθμός αποδοχής της εθνικής ταυτότητας), τύπος Β (υψηλός βαθμός αφομοίωσης – υψηλός βαθμός αποδοχής της εθνικής ταυτότητας), τύπος Γ (χαμηλός βαθμός αφομοίωσης – υψηλός βαθμός αποδοχής της εθνικής ταυτότητας) και τύπος Δ (χαμηλός βαθμός αφομοίωσης – χαμηλός βαθμός αποδοχής της εθνικής ταυτότητας).

Ένας ακόμα σημαντικός παράγοντας που οδηγεί στην άσκηση βίας είναι η αποδοχή της από τους εκάστοτε πολιτισμούς (Kang, Kahler, Tesar, 1998). Κάθε κοινωνία έχει ένα σύστημα κανόνων, πρότυπα συμπεριφοράς που είναι αποδεκτά από ένα μεγάλο τμήμα της και διέπεται από συγκεκριμένες αξίες, δηλαδή ιδέες γύρω από το τι είναι σωστό ή τι είναι ωφέλιμο και τι όχι. Η Green (2004) θέλοντας να περιγράψει την ένταση που βιώνουν οι μετανάστες κάνει λόγω για δύο ισχυρές δυνάμεις το «push» (απώθηση) και

το «pull» (έλξη), που αντίστοιχα τους ωθούν προς την πατρίδα τους ή τους απομακρύνουν από αυτή.

Ως εκ τούτου η αποδοχή της βίας κατά των γυναικών ως τρόπος επίλυσης συγκρούσεων και επικοινωνίας σχετίζεται με το κατά πόσο ο εκάστοτε πολιτισμός αποδέχεται και γαλουχεί τα άτομα σε ένα τέτοιο μοντέλο. Οι Dobash και Dobash (2000) υποστηρίζουν ότι η άσκηση βίας είναι το μέσο για την άσκηση ελέγχου από τους άνδρες στις γυναίκες και η διαιώνισή του στηρίχθηκε εν πολλοίς στις θρησκευτικές πεποιθήσεις, στις κοινωνικές νόρμες και στις νομικές διατάξεις. Μια ακόμη διάσταση λοιπόν στην ενδοοικογενειακή βία, βάσει μιας διαπολιτισμικής προσέγγισης, είναι το θρησκευτικό στοιχείο και το κατά πόσο καθορίζει την καθημερινότητα των ανθρώπων. Ένα από τα πλέον αντιπροσωπευτικά παραδείγματα είναι τα Κορανικά σχολεία, στα οποία η διδασκαλία και η παρεχόμενη γνώση προσδιορίζονται από τις θρησκευτικές παραδόσεις, απευθύνονται σχεδόν αποκλειστικά σε αγόρια, ενώ πρόκειται για ένα εκπαιδευτικό σύστημα που ενθαρρύνει την αποστήθιση και τη στείρα απομνημόνευση θρησκευτικών και ιερών κανόνων

Οι Knox και Monaghan (2003) υποστηρίζουν η βία συνδέεται άμεσα με το εκάστοτε κοινωνικό και οικογενειακό πλαίσιο Σύμφωνα με το Manual Honour Related Violence (2005) η πατριαρχία είναι ένα κοινωνικό και ιστορικό πρόβλημα που παράγεται και αναπαράγεται από γενιά σε γενιά μέσω της γλώσσας, της νομοθεσίας, της θρησκείας, της εκπαίδευσης, της οικογένειας, της επικρατούσα κουλτούρας και των μέσων ενημέρωσης. Επίσης σε πολλές κοινωνίες η πατριαρχία επεκτείνεται και ανάμεσα στις γυναίκες. Το αποτέλεσμα είναι να υφίσταται βία μια νέα γυναίκα από μια ηλικιωμένη ή από κάποια που βρίσκεται κάτω από τους άνδρες, αλλά υψηλότερα στην ιεραρχία.

Σύμφωνα με την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας (2002) ο έλεγχος των γυναικών και ειδικά των νέων κοριτσιών, η διαφύλαξη της αγνότητας τους, η αποφυγή μιας εγκυμοσύνης, οι εξωσυζυγικές σχέσεις είναι συχνά η αφορμή για την τιμωρία τους με σωματική ή ψυχολογική βία ή για πρώιμους γάμους. Οι παράγοντες εντοπίζονται σε αίτια όπως η φτώχεια, το κοινωνικό περιβάλλον, οι κοινωνικοί θεσμοί και η νομοθεσία. Στη διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών το 1998 για τη βία κατά των γυναικών αναφέρεται ότι κοινωνιολογικοί και πολιτισμικοί παράγοντες σε συνδυασμό με τα ατομικά χαρακτηριστικά μετατρέπουν, σε παγκόσμιο επίπεδο, τη βία σε αποδεκτή συμπεριφορά και τις γυναίκες σε θύματα. Επομένως μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της βίας κατά των αλλοδαπών γυναικών πρέπει να συμπεριλαμβάνει τα παρακάτω στοιχεία: τη φυλή/ εθνότητα, το οικονομικό επίπεδο, τη δομή της πατρικής ή συζυγικής οικογένειας, το βαθμό ένταξης στη χώρα υποδοχής,

τυχόν προηγούμενη εμπειρία βίας, τυχόν απόπειρες αυτοκτονίας, τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες στην αντιμετώπιση θεμάτων και τέλος τη δυνατότητα χρήσης και πρόσβασης που έχουν οι γυναίκες θύματα και οι θύτες σε αρμόδιες υπηρεσίες και φορείς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ε., «Η βία στην Οικογένεια. Ανασκόπηση», *Σύγχρονα Θέματα*, τευχ. 43- 44, 1990, σσ. 78 – 100.

Acosta F., Bronz A., Filhois A.A., «Reflexive groups engage Brazilian men in preventing gender-based violence», *Psychology International*, vol. 15, no. 2, 2004, pp.1 – 3.

Acosta F., Barker G., «Brazilian research project confronts gender-based violence against women», *Psychology International*, vol. 15, no. 1, 2004, pp. 4 – 5.

Αδαμάκη Ν., *Έρευνα για τη βία κατά των γυναικών στην Ελλάδα*, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2000.

Afghanistan Independent Human Rights Commission, «Evaluation report on General Situation of Women in Afghanistan», 2006, rep_eng_wom_situation_8_march.htm at. www.aihrc.org.af.

American Psychological Association, *APA Presidential task force on violence and the family report*, Washington DC, Author, 1996.

Anagnostopoulos, D., Buchanan, N.T., Pereira, C., & Lichty, L.F. School staff responses to genderbased bullying as moral interpretation: An exploratory study. *Educational Policy*, 23, 2009, 519-553.

Anagnostopoulos, D., School Staff Responses to Gender-Based Bullying as Moral Interpretation: An Exploration Study, Educational Press, 2007.

Alexander J., «Action and Its Enviroment», in Alexander J., Giesen B., Munch R., Smelser N. (ed.), *The Micro-Macro Link*, USA, University of California Press, 289 – 318, 1987.

Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας, «Εγχειρίδιο για την Αντιμετώπιση της Ενδοοικογενειακής Βίας», Τυπογραφείο Ελληνικής Αστυνομίας, Απρίλιος 2005.

Arredondo P., Perez P., «Histrorical Perspectives on the Multicultural Guidelines and Contemporary Applications», *American Psychological Association*, vol. 37, no. 1, 2006, pp. 1 – 5.

Αρτινοπούλου, Β. *Ενδοοικογενειακή Κακοποίηση Γυναικών*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006.

Αρτινοπούλου Β., Παπαθεοδώρου Θ., *Σεξουαλική Παρενόχληση στην Εργασία*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006.

Αρτινοπούλου Β., Φαρσεδάκης Ι., *Ενδο-οικογενειακή βία κατά των γυναικών: πρώτη πανελλαδική επιδημιολογική έρευνα*, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2003.

Αρτινοπούλου Β., *Αιμομιξία. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Ερευνητικά Δεδομένα*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2000.

Αρτινοπούλου Β., Μαγγανάς Α., *Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1996.

Ashcroft J., Daniels D., Hart S., «Violence against Women: Identifying Risk Factors», Nov. 2004, [pdfs1/nij/197019.pdf](http://pdfs1.nij.gov/197019.pdf) at www.ncjrs.gov/

Asling-Momeni K., Pena R., Ellsberg M.C., Ake Person L., «Violence Against Women increases the risk of infant and child mortality: a case-referent study in Nicaragua», 2006, [bulletin/2003/Vol81-No1/bulletin_2003_81\(1\)_10-18.pdf](http://bulletin/2003/Vol81-No1/bulletin_2003_81(1)_10-18.pdf) at whqlibdoc.who.int/

Bailey S., Whittle N., «Young people: Victims of Violence», 2004, viewpublication/828 at www.medscape.com.

Barter, C.A., McCarry, M., Berridge, D., & Evans, K.M., *Partner exploitation and violence in teenage intimate relationships*. London: NSPCC, 2009.

Baybock R., «Farewell to Multiculturalism? Sharing Values and Identities in Societies of Immigration», *Journal of International Migration and Integration*, vol. 3, no 1, 2002, pp. 1 – 16.

Beck A., *Prisoners of hate. The cognitive basis of anger, hostility and violence*, 1st ed., New York, Harper Collins Publishers, 1999.

Βεϊκου Μ., «Αναγκαστική Μετανάστευση: Στοιχεία Κοινωνικού Αποκλεισμού και Εθελοντικής Αποδοχής Ανισοτήτων», στο: *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Πρακτικά 6^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Παν/μιου Μακεδονίας, Αθήνα, Ίδρυμα Σ. Καράγιωργα, 1998, σσ. 479 – 487.

Benjamin W., *Για μια κριτική της βίας*, Αθήνα, Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2002.

Berkel La V., Furlong A., Hickman A., Blue E., «A qualitative examination of Black College Women's Beliefs About Abuse in Relationship», *Professional Psychology: Research and Practice*, vol. 36, no 3, 2005, pp. 283 – 290.

Bernard C., Schaffer E., *Η καθημερινή βία στο γάμο. Κείμενα για μια κοινωνιολογία της εξουσίας και του έρωτα*, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, χ.χ.

Blundells S., *Γυναίκα στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004.

Book A. S., Quinsey V. L., «Re – examining the issues: A response to Archer et al.», *Aggression and Violent Behavior*, vol. 10, 2005, pp. 637 – 646.

Browne A., *Overview of Intimate Partner Violence*, notes from the course on «Intimate Partner Violence for Health Care Professionals», Athens, University Medical School, Sept. 2001.

Browne A., «Violence Against Women by Male Partners. Prevalence, Outcomes, and Policy Implications», *American Psychologist*, vol. 48, no. 10, 1993, pp. 1077 – 1087.

Browne K., Herbert M., *Preventing Family Violence*, USA, John Wiley & Sons, 1999.

Brownmiller S., *Against our will. Men, women and rape*, USA, Penguin Books-Cox & Wyman Ltd, 1976.

Βωβού Σ., «Μια φεμινιστική προσέγγιση για τις μετανάστριες», στο: Μαρβάκης Α. Παρσανόγλου Δ. Παύλου Μ. (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, 411 - 426.

Cardemil E., Battle C., «Guess Who's Coming to Therapy? Getting Comfortable With Conversations about Race and Ethnicity in Psychotherapy in Professional Psychology: Research and Practice», *American Psychological Association*, vol. 3, 2003, pp. 278 – 286.

Carroll, J. L., *Sexuality Now: Embracing Diversity*. Third Edition, Wadsworth - Cengage Learning Publishers, Pacific Grove, CA, 2010.

Chatzifotiou S., *Keeping Domestic Violence in Silence: The Case of Greece*, presentation at the Cyprus International Conference, Nicosia, 2002.

Chatzifotiou S., Dobash R., «The “Last Violent Event”: The Experience of Greek Battered Women», *South European Society & Politics*, vol. 3, 2001a, pp. 58 – 82.

Chatzifotiou S., Dobash R., «Seeking Informal Support. Marital Violence against Women in Greece», *Violence Against Women: An International and Interdisciplinary Journal*, vol. 7, no 9, 2001b, pp. 1024 – 1050.

Council of Europe, Committee of Ministers. *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence: Explanatory Report*. Downloaded from: <http://goo.gl/C96ID>, 2011.

Γενική Γραμματεία Ισότητας, *Οδηγός Συμβουλευτικής για τη Βία. Βία κατά των Γυναικών, Τώρα μπορείς να μιλήσεις*, διαθέσιμο στο <http://www.isotita.gr/wp-content/uploads/2018/91.pdf>, 2018.

Γενική Γραμματεία Ισότητας, *Η πρόοδος των πολιτικών ισότητας των φύλων στη χώρα. Η εφαρμογή των πολιτικών ισότητας στους Δήμους*, διαθέσιμο στο <http://www.isotita.gr/wp-content/uploads/2018.pdf>, 2018.

Γενική Γραμματεία Ισότητας, *Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων 2016 - 2020*, διαθέσιμο στο <http://www.isotita.gr/wp-content/uploads/2017/04/ESDIF.pdf>, 2017.

Γενική Γραμματεία Ισότητας, *Δειγματοληπτική και Στατιστική – Αξιοποίηση Στοιχείων που αφορούν στην κακοποίηση γυναικών που απευθύνθηκαν στα Συμβουλευτικά Κέντρα Αθήνας – Πειραιά*, Αθήνα, Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2004.

Γιαρένη Ι., *Γυναίκα και Ανθρώπινα Δικαιώματα*, Αθήνα, Έλλην, 2004.

Clements C., Sabourin C., Spiby L., «Dysphoria and Hopelessness Following Battering: The Role of Perceived Control, Coping, and Self – Esteem», *Journal of Family Violence*, vol. 19, no. 1, 2004, pp. 25 – 36.

Cohen D., *Νόμος Σεξουαλικότητα και Κοινωνία. Η επιβολή της ηθικής στην Κλασσική Αθήνα*, Αθήνα, Κάτοπτρο, 1991.

Council of Europe, «Combating violence against women. Stocktaking study on the measures and actions taken in Council of Europe member States», 2006, T/E/Human_Rights/Equality/05_Violence_against_women at www.coe.int/ Council

of Europe Gender Matters, *A Manual on Addressing GBV Affecting Young People*, downloaded from: <http://eycb.coe.int/gendermatters/>, 2007.

Council of Europe, *Final Activity Report: Task Force to Combat Violence Against Women, Including Domestic Violence*, downloaded from: http://coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/final_Activity_report.pdf, <http://goo.gl/Ny5Yo>, 2008.

Council of Europe, *Committee of Ministers' Explanatory Report: Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, downloaded from: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM\(2011\)49&Language=lanEnglish&Ver=final](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM(2011)49&Language=lanEnglish&Ver=final), <http://goo.gl/DPUH4>, 2011.

Currie, C. et al., *Inequalities in Young People's Health, HBSC International Report from the 2005/2006 Survey*, 2008.

Conseil de l'Europe, *Actes du Colloque sur la violence au sein de la famille: mesures dans le domaine social*, Strasbourg, 1990.

Consiglio Italiano per Refuti, *Οδηγός Καλών Πρακτικών - βία λόγω φύλου σε γυναίκες πρόσφυγες, Πρόγραμμα Daphne – Malika*, Italia – Athina, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Νοέμβριος 2002.

Dattilio F.M., Padesky C.A., *Συμβουλευτική Ζευγαριών – Γνωσιακή Συμπεριφοριστική Προσέγγιση*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1995.

Davis J., Lyon E., *Safety Planning with Battered Women. Complex lives/ difficult choices*, London New Delhi, Sage Publications, 1999.

Δεδούκου Ξ., Μπελεχρή Μ., *Βία μεταξύ συντρόφων και συζύγων – Σημασία του προβλήματος και ο ρόλος της ιατρικής κοινότητας*, εισήγηση σε εκπαιδευτικό σεμινάριο του Εργαστηρίου Υγιεινής και Επιδημιολογίας της Ιατρικής Σχολής Αθηνών, Αθήνα, 2002.

Δεδούκου Ξ., Alexe D., *Χαρακτηριστικά θυμάτων σύμφωνα με τα στοιχεία του συστήματος καταγραφής εξωτερικών ιατρείων – Προοπτικές*, εισήγηση σε εκπαιδευτικό σεμινάριο του Εργαστηρίου Υγιεινής και Επιδημιολογίας της Ιατρικής Σχολής Αθηνών, Αθήνα, 2001.

Δελγιάννη – Κουϊμτζή Β., *Θεωρίες για τις Διαφορές των Φύλων*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1993.

Departement of Injuries and Violence Prevention of World Health Organization, «The economic dimensions of interpersonal violence», 2004, violence_injury_prevention/publications/violence/economic_dimensions/en/at.www.who.int/

Δημητρίου Σ., *Μορφές βίας*, Αθήνα, Σαββάλας, 2003.

Δημουλάς Κ., Παπαδοπούλου Δ. (επιμ), «Έρευνα για τις Μορφές Κοινωνικής Ένταξης των Οικονομικών Μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής 2003 – 2004», 2004, [ereunes-meletes-biblia.htm](http://www.inegsee.gr/ereunes-meletes-biblia.htm) at <http://www.inegsee.gr/>

Dobash E., Dobash R., Wilson M., Daly M., «The Myth of Sexual Symmetry in Marital Violence», in: Renzetti C., Kennedy B. (ed.), *Violence against Women*, USA, Rowman & Littlefield Publishers, 2005, 31 – 54.

Dobash E., Dobash R., «The politics and policies of responding to violence against women», in: Hanmen J., Itzin C. (ed.), *Home truths about domestic violence. Feminist influences on policy and practice*, New York, Routledge, 2000, 187 – 204.

Dobash E., Dobash P., «Cross border encounters challenges and opportunitie», in: Dobash E., Dobash R. (ed.), *Rethinking Violence against Women*, London, Sage, 1998, 1 – 21.

Dobash E., Dobash P., «Do we need new methods for studying wife abuse? The context specific approach», in: Finkelhor D., Gelles R., Hotaling G., Straus M. (ed.), *The dark side of families. Curent family violence research*, USA, Sage, 1983, 261 – 272.

Dubisch J., «Introduction», in: Dubisch J. (ed.), *Gender and Power in Rural Greece*, New Jersey, Princeton University Press, 1986, 5 – 41.

Dugan L., Mattingly M.J., «Family and Employment Consequenses of Intimate Family Violence: A Longitudunal Analysis», 2005, [pdfs1/nij/grants/209295.pdf](http://pdfs1.nij.gov/grants/209295.pdf) at <http://www.ncjrs.gov/>

Dutton D. G., Nicholls T. L., «The gender paradigm in domestic violence research and theory: Part 1 – The conflict of theory and data», in: *Agression and Violent Behavior*, vol.10, 2005, pp. 680 – 714.

Εθνική Έκθεση της Ελλάδας για το 4^ο Παγκόσμιο Συνέδριο του ΟΗΕ για τις Γυναίκες, *Η κατάσταση των γυναικών στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία 1984 – 1994* Πεκίνο, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 1995.

Eisikovits Z., Buchbinder E., *Locked in a violent embrace. Understanding and intervening in domestic violence*, London, Sage, 2000.

El Bassel N., Gilbert L., Witte S., Wu E., Gaeta T., Schilling R., Wada T., «Intimate partner violence and substance abuse among minority women receiving care from an inner-city emergency department», 2003, [entrez/query.fcgi](http://entrez/query.fcgi?db=pubmed&cmd=Retrieve&db=pubmed&list_uids=12500000&term=El+Bassel+N.) at. www.ncbi.nlm.nih.gov.

Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ), *Όψεις του Ζητήματος των Προσφύγων στην Ελληνική Κοινωνία*, Αθήνα, Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, 2004.

Ellseberg M., Caldera T., Herrera A., Winkvist A., Kullgren G., «Domestic Violence and Emotional Distress Among Nicaraguan Women: Results From a Population-Based Study», *American Psychologist*, vol. 54, no. 1, 1999, pp. 30-36.

Ερευνητικό πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Αστικού Περιβάλλοντος & Ανθρώπινου Δυναμικού (Ι.Α.Π.Α.Δ.), *Έρευνα - Μελέτη για το σχεδιασμό του επιχειρησιακού προγράμματος του Υπουργείου Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης «Για τους Μετανάστες στην Ελλάδα»*, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2002.

Evans M., *Φύλο και Κοινωνική Θεωρία*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2003.

European Anti-Violence Network, *Master Package: GEAR against IPV - Gender Equality Awareness Raising against Intimate Partner Violence*, downloadable from: <http://gear-ipv.eu>, 2010.

European Commission Eurostat Service, *Gender Pay Gap in Europe*, sourced from: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics, <http://goo.gl/n32Un> (data from October 2010).

European Commission Advisory Committee on Equal Opportunities for Women and Men, *Opinion Report “Breaking Gender Stereotypes in the Media”*, downloaded from: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/opinions_advisory_

committee/2010_12_opinion_on_breaking_gender_stereotypes_in_the_media_en.pdf, <http://goo.gl/3IHQw>, 2010.

European Commission's Network to Promote Women in Decision-making in Politics and the Economy *Working Paper The Quota-instrument: Different Approaches Across Europe*, downloaded from: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/quota-working_paper_en.pdf, <http://goo.gl/DHToj>, July 2011.

European Youth Centre Budapest, *Online Compasito Manual on Human Rights Education*, downloaded from: <http://eycb.coe.int/compasito/>

European Parliament, *Resolution of 26 November 2009 on the Elimination of Violence Against Women*, sourced from: <http://europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA2009-0098&language=EN>, <http://goo.gl/2TH2k>, 2009.

Fahlberg V., *Domestic Violence in Immigrant Communities: Barriers to service utilization*, May 2003.

Family Violence Preventive Fund, «Understanding Children Immigration, and Family Violence: a National Examination of the Issues», 2005, [health/enews/November2005.htm](http://www.endabuse.org/health/enews/November2005.htm) at. www.endabuse.org/

Family Violence Preventive Fund, «Domestic Violence in Immigrants», 1995, [programs/immigrant](http://www.endabuse.org/programs/immigrant) at. [endabuse.org](http://www.endabuse.org/).

Fantham E., Peet Foley H., Boumel Kampen N., Pomeroy S., Shapiro A., *Οι Γυναίκες στον Αρχαίο Κόσμο*, Αθήνα, Πατάκης, 2004.

Farrington D., «Childhood Origins of Antisocial Behavior», *Clinical Psychology and Psychotherapy. An International Journal of Theory and Practice*, vol. 12, 2005, pp. 177 – 190.

Feder L., «Domestic Violence: An interdisciplinary approach», in: Feder L. (ed.), *Women and domestic violence: An interdisciplinary approach*, New York, London, Haworth Press, 1999, 1 – 6.

Foster J., Micklin D., Newell B., Kemp C., «Refugee Women», 2002, [refugee_women.htm](http://www.baylor.edu/Charles_Kemp/refugee_women.htm) at. www.baylor.edu/Charles_Kemp.

FRA-European Union Agency for Fundamental Rights (2015), *Violence against women: an EU-wide survey. Main results*. Luxemburg: Publication Office of the European Union.

Gelles R.J., Strauss M.A., *Intimate Violence*, New York, Simon & Schuster, 1988.

Gelles R., «An exchange/ Social Control Theory», in: Finkelhor D., Gelles R., Hotaling G., Straus M. (ed.), *The dark side of families. Current family violence research*, USA, Sage, 1983, 151 – 165.

Goldthorpe J., «Social inequality and social integration in modern Britain», in: Wedderburn D. (ed.), *Poverty inequality and class structure*, New York, London, Cambridge University, 1974, 217 – 234.

Goodman M., Fallon B., *Supplement to Pattern Changing for Abused Women. An educational program*, London New Delhi, Sage Publications, 1999.

Goodman M., Fallon B., *Pattern Changing for Abused Women. An educational program*. London New Delhi, Sage, 1995.

Green K, *Family Violence in Aboriginal Communities: An Aboriginal Perspective*, Canada, National Clearing House on Family Violence, 1997.

Green N., *Οι Δρόμοι της Μετανάστευσης. Σύγχρονες Θεωρητικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα, Σαββάλας, 2004.

Hadidi M., Kulwicki A., Jahsan, H., «A review of 16 cases of honour killing in Jordan in 1995», *International Journal of Legal Medicine*, vol. 114, 2001, pp. 357 – 359.

Hadjiyanni A., Kamoutsi F., «Dimensions of Public Debate on Sexual Violence against Women: Similarities and Differences between Greece and EU Policy Framing», *The Greek Review of Social Research*, vol. 117, B', 2005, pp. 189 – 220.

Hagemann-White, C. et al., *Review of Research on Factors at Play in Perpetration*, Publications Office of the European Union, 2010.

Hamberger K., Holtzworth – Munroe A., Partner Violence, in: Dattilio F., Freeman A. (ed.), *Cognitive Behavioral Strategies in Crisis Intervention*, New York, The Guilford Press, 2000, 339 – 384.

Harrison L., *Effects of Race and Victim Drinking on Domestic Violence Atributions*, Lincoln, University of Nebraska, 2000.

Hassens V., «Εξουσία, Βία και Πόνος στη Διαπροσωπική Επικοινωνία: Η κακοποίηση των παιδιών», στο: Ναυρίδης Κ. (επιμ.), *Εξουσία, Βία, Πόνος*, 2^{ος} τόμος, Αθήνα, Καστανιώτης, 2003, 58 – 68.

Hayes N. (ed.), *Doing Qualitative Analysis in Psychology*, U.K., Psychology Press, 1997.

Hazen A., Soriano F., «Experiences of Intimate Partner Violence Among U.S. Born, Immigrantand Migrant Latinas», 2005, pdffiles1/nij/grants/211509.pdf at. <http://www.ncjrs.gov/>

Herman J., *Η Βία – επακόλουθα, ψυχικά τραύματα, θεραπεία* Αθήνα, Θετίλη, 1996.

Hirigoyen M. F., *Ηθική παρενόχληση. Η κρυμμένη βία στην καθημερινή ζωή*, Αθήνα, Πατάκης, 2000.

Hobart M., «Washington State Domestic Violence Fatality Review», December 2002, www.wscadv.org

Holmqvist R., Andersen K., «Therapists' Reactions to Treatment of Survivors of Political Torture», *Professional Psychology: Research and Practice*, vol. 3, 2003, pp. 294 – 300.

Horne S., «Domestic Violence in Russia», *American Psychologist*, vol. 54, no.1, 1999, pp. 55 – 61.

Huuki, T., *Popularity, Real Lads and Violence on the Social Field of School, Chapter from: Gendered and Sexualised Violence in Educational Environments*, 2nd Edition, University of Oulu Press, 2003.

Θεοδώρου Β., *Ενδοοικογενειακή βία: η κακοποιημένη γυναίκα και οι επαγγελματίες υγείας πρόνοιας*, Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Έρευνας Θεραπείας Συμπεριφοράς, 2002.

Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, *Έρευνα για τις μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην Περιφέρεια Αττικής. 2003-2004*, Αθήνα, ΙΝΕ ΓΣΕΕ, 2004.

Institute of Equality, *Honour Based Violence Greece: Status Report*, Athens, October 2004.

Instituto Nazionale di Statistica, *Violence and abuse against women inside and outside the family*. Downloaded from: <http://goo.gl/pt2PH>, 2006.

«Ισότητα και Πολυμορφία στο Περιβάλλον Εργασίας: Θεσμικό Πλαίσιο – Τρέχουσες Εξελίξεις», έρευνα της αναπτυξιακής σύμπραξης «Αθηνά», στα πλαίσια του «Μέτρου 4.2., Κοινοτική Πρωτοβουλία Equal», Αθήνα, 2002.

James K., Seddon B., Brown J., «“Using it” or “losing it”: Men’s constructions of their violence towards female partners», Australian Domestic and Family Violence Clearinghouse research paper, 2002, www.austdvclearinghouse.unsw.edu.au.

Jankowiak W.R., Fischer E., «A cross-cultural perspective of Romenatic love», *Ethnology*, vol. XXXI, no 1, 1992, pp. 149 – 155.

Johnson H., «Rethinking Survey Research on Violence against Women», in: Dobash E., Dobash R. (ed.), *Rethinking Violence against Women*, London, Sage, 1998, 23 – 51.

Jukes A.E., *Men who Batter Women*, London New York, Routledge, 1999.

Jumper Thurman P., Bubar R., Plested B., Edwards R., LeMaster P., Bystrom E., Hardy M., Tahe D.W., Burnside M., Oetting E.R., *Final Revised Report of National Institute of Justice. Violence Against Indian Women*. Rockville, National Criminal Justice References Service, 2003.

Kang D.S., Kahler L.R., Tesar C.M., «Cultural aspects of caring for refugees», American Academy of Family Phisicians, 1998, afp/980315ap/medsoc.html at www.aafp.org.

Καψάλης Α., «Μετανάστριες και Απασχόληση στην Ελλάδα», 2006, enimerwsi-main.htm at www.inegsee.gr.

Κέντρο Ερευνών για θέματα Ισότητας, *Οδηγός για τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων και του Ρατσισμού*, Αθήνα, https://kethi.gr/wp-content/uploads/2018/03/%CE%9F%CE%94%CE%97%CE%93%CE%9F%CE%A3_mme_publ.pdf 2018.

Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, *Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών/CEDAW/ Έκδοση για νέες και νέους*, https://kethi.gr/wp-content/uploads/2018/04/CEDAW_Web_Spreads-1.pdf, 2017.

Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, *Διακρίσεις Λόγω Φύλου, Ταυτότητας και Σεξουαλικού Προσανατολισμού. Δεδομένα, θεσμικό πλαίσιο και ποιοτική διερεύνηση*, Αθήνα, <https://kethi.gr/diakrisis-logo-taftotitas-fylou-ke-sexoualikou-prosanatismou-dedomena-thesmiko-plesio-ke-piotiki-dierevnisi/>, 2018.

Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, *Ενδοοικογενειακή Βία κατά των Γυναικών. Πρώτη Πανελλαδική Επιδημιολογική Έρευνα*. Αθήνα, http://www.kethi.gr/attachments/111_ENDOOIKOGENEIAKH_BIA_KATA_GYNAIKWN.pdf, 2013.

Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, *Το δικαίωμα στην Ισότητα. Θεωρητικές προσεγγίσεις και θεσμικές κατοχυρώσεις*, πρακτικά ημερίδας, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2002.

Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, *Σπάζοντας τη Σιωπή: Βία στην Οικογένεια – Ένα έγκλημα πίσω από κλειστά παράθυρα*, πρακτικά διήμερου συνεδρίου, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2000.

Kiser L. J., Black M. M., «Family processes in the midst of urban poverty: What does the trauma literature tell us?», *Agression and Violent Behavior*, vol. 10, 2005, pp. 715 – 750.

Knox C., Monaghan R., «Violence in a changing political context, Northern Ireland and South Africa», in: Stanko E. (ed.), *The Meaning of Violence*, New York, Routledge 2003, 184 – 202.

Koenig M., Lutalo T., Zhao F., Nalugoda F., Wabwire-Mangen F., Kiwanuka N., Wagman J., Serwadda D., Wawer M., Gray R., «Domestic Violence in rural Uganda: evidence from a community – based study», 2003, bulletin/2003/Vol81-No1/bulletin_2003_81(1)_53-60.pdf at <http://whqlibdoc.who.int/>

Κορωναίου Α., (επιμ.) *Γυναίκες στα Μ.Μ.Ε. Γυναίκες και Μ.Μ.Ε.*, Αθήνα, Ευρυμάθεια Α.Ε., Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης και Εκπαίδευσης, 2006.

Κορωναίου Α., *Η ψυχοκοινωνιολογία της εργασίας. Πανεπιστημιακές σημειώσεις*, Αθήνα, Βιβλιοθήκη Παντείου Πανεπιστημίου, 1999.

Κορωναίου Α., *Η κοινωνιολογία του ελεύθερου χρόνου*, Αθήνα, Νήσος, 1996.

Κράτσα – Τσαγκαροπούλου Ρ., *Σχέδιο έκθεσης σχετικά με τη γυναικεία μετανάστευση: ο ρόλος και η θέση των μεταναστριών στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Επιτροπή Δικαιωμάτων των Γυναικών και Ισότητας των Φύλων – Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Αθήνα, 2006.

Krishnan S., Hilbert J., McNeil K., *Understanding domestic violence in multi ethnic rural communities: A focus on collaborations among the courts, the law enforcement agencies and the shelters*, Rockville, National Criminal Justice Reference Service, 2002.

Krizsan A., Paantjens M., van Lamoen I., «Domestic Violence: Who's Problem?», *The Greek Review of Social Research*, vol. 117, Β', 2005, pp. 63 – 92.

Krug E., Dahlberg L., Mercy J., Zwi A., Lozano R. (ed.), *World report on violence and health*, Geneva, World Health Organization, 2002.

Kulke C., «Impacts of Globalization on Gender Politics and Gender Arrangements», *Transition in Eastern and Central Europe – Gender*, Humboldt University of Berlin, September 2000, pp. 1 – 12.

Kvinnoforum/ Founder of Women's Forum, «Manual Honour Related Violence. Prevention of Violence against women and girls in patriarchal families», Stockholm, 2005, projects/heder/manualHRV2005.pdf at www.qweb.kvinnoforum.se.

Kwiatkowska A., «Gender stereotypes and beliefs about family violence in Poland», in: Klein R. C.A. (ed.), *Multidisciplinary Perspectives on Family Violence*, New York, Routledge, 1998, 129 – 152.

Κώδικας Δεοντολογίας Αστυνομικού Προσωπικού (π.δ. 253/2004).

Κωσταβάρα – Παπαρήγα Κ., «Η σεξουαλική παρενόχληση στους χώρους εργασίας», *Νομικό Βήμα*, τευχ. 4, 1995, σσ. 617 – 629.

Κωσταβάρα Κ., «Η ενδοοικογενειακή βία και η αντιμετώπισή της», στο Ζώη Λ. Ν. (επιμ.), *Οικογένεια και Οικογενειακή Πολιτική σε ένα μεταβαλλόμενο κόσμο*, Αθήνα, Επτάλοφος, 1994, 427 – 432.

La Violette A.D., Barnett O.W., *It could happen to anyone*, 2nd ed. USA, Sage, 2000.

Laqueur T., *Κατασκευάζοντας το φύλο – Σώμα και κοινωνικό φύλο από τους αρχαίους Έλληνες έως τον Φρόιντ*, Αθήνα, Πολύτροπον, 2003.

Leijenaar M., *Η ένταξη της ισότητας σε όλες τις πολιτικές: από τη θεωρία στην πράξη*, πρακτικά ευρωπαϊκού συνεδρίου με θέμα Στρατηγικές για την Ισότητα των Φύλων. Ευρώπη – Ελλάδα 1996 – 2005, Αθήνα, ΚΕΘΙ, 2001.

Lentz S., «Revisiting the rule of thumb: an overview of the history of wife abuse», in: Lentz S. (ed.), *Women and domestic violence: An interdisciplinary approach*, New York, London, Haworth Press, 1999, 9 – 27.

Levinson D., *Family Violence in Cross Cultural Perspective*, USA, Sage, 1989.

Leung K., Van De Vijver F., «Cross Cultural Research Methodology », in: Leon F. , Austin J. (ed.) *The Psychology Research Handbook. A guide for graduate students and research assistants*, Sage, USA, 1996, 351 – 358.

Mac Williams M., «Violence against Women on Societies Under Stress», in: Dobash E., Dobash R. (ed.), *Rethinking Violence against Women*, London, Sage Publications, 1998, 111 – 140.

Madianos M.G., Madianu D.C., Stefanis C.N., A cross cultural study on immigration and mental health implications for Prevention, *Neurologie et Psychiatria*, vol. 4, 1981, pp. 71 – 79.

Mahoney M., *Constructive Psychotherapy. A practical Guide*, New York, Guilford Press, 2003.

Mahmood C., Armstrong S., «Do ethnic Groups exist? A cognitive perspective on the concept of cultures», *Ethnology*, vol. XXXI, no 1, 1992, pp. 1 – 14.

Mama A., «Violence against black women in the home», in: Hanmen J., Itzin C. (ed.), *Home truths about domestic violence. Feminist influences on policy and practice*, New York, Routledge, 2000, 44 – 56.

Μαρβάκης Α., Παρσανόγλου Δ., Παύλου Μ. (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2001.

Martin D., *Battered Wives*, USA, Volcano Press, 1981α.

Martin D., *Woman – Battering. Victims and their experiences*, USA, Sage, 1981β.

Mediterranean Institute for Gender Studies, MIGS, *Date Rape Cases among Young Women: Strategies for Support and Intervention*. Nicosia: University of Nicosia Press. Downloaded from: <http://goo.gl/v4cel>.2008b.

Mediterranean Institute of Gender Studies, MIGS, *Fourth Report: Causes of Image-based Violence among the Adolescent Population in the Republic of Cyprus and Values that Contribute to its Prevention, Daphne II project: Secondary Education Schools and Education in Values*. [Project Ref 2005-1-127-Y], downloaded from: <http://medinstgenderstudies.org/wp-content/uploads/daphne-ii-fourth-report.pdf>, <http://goo.gl/JOR1y>, 2008a.

Mediterranean Institute of Gender Studies, MIGS *REACT to Domestic Violence: Building a Support System for Victims of Domestic Violence*, downloaded from: http://medinstgenderstudies.org/wp-content/uploads/REACT_ENG.pdf, <http://goo.gl/TIWVY>, 2010a.

Mediterranean Institute of Gender Studies, MIGS, Daphne III project: Perspective: Peer Education Roots for School Pupils to Enhance Consciousness of Tackling and Impeding Women Violence in Europe, downloaded from: <http://medinstgenderstudies.org/currentprojects/perspective-peer-education-rootsfor-school-pupils-to-enhance-consciousness-of-tackling-and-impeding-women-violence-in-europe/>, <http://goo.gl/n1MJr>, 2010b.

Middleton H., *Οι γυναίκες στην Αρχαία Ελλάδα – Ο Κόσμος των Αρχαίων*, Αθήνα, Σαββάλας, 2003.

Michel A., *Κοινωνιολογία της Οικογένειας και του Γάμου*, Αθήνα, Gutenberg, 1993.

Mignon S.I., Larson C.J., Holmes W.M., *Family Abuse: Consequences, Theories and Responses*, USA, Allyn & Bacon, 2002.

Μπακαλάκη Α. (επιμ), *Ανθρωπολογία Γυναίκες και Φύλο*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1994.

Munch R., Smelser N., «Relating the Micro and Macro», in Alexander J., Giesen B., Munch R., Smelser N. (ed.), *The Micro-Macro Link*, USA, University of California Press, 1987, 357 – 387.

Natarajan M., «Victimization of women: A theoretical perspective on dowry deaths in India», 2005, onlpub/national/in-dowryfinal.gr at. www.victimology.nl.

Natarajan M., «Domestic Violence Among Immigrants from India: What We Need to Know – And What We Should Do», 2002, onlpub/national/in-domviolence.gr at. www.victimology.nl.

National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention, «Costs of Intimate Partner Violence Against Women in the United States», March 2003, ncipc/pub-res/ipv_cost/IPVBook-Final-Feb18.pdf at. www.cdc.gov/

Nations Unis, *La Violence Contre les femmes dans la famille*, New York, Nations Unis, 1989.

Native American Circle, Ltd (NAC), «Domestic Violence, Sexual Assault and Stalking. Prevention and Intervention Programs in Native American Communities», 1998, resources.asp at. www.nativeamericancircle.org/

Νόμος 3500/2006 «Για την αντιμετώπιση της Ενδοοικογενειακής Βίας και άλλες Διατάξεις».

NOW Legal Defense and Educational Fund, «The impact of Violence in the Lives of Working Women. Creating Solutions – Creating Change», 2002, www.nowdelf.org

Ντόουλινγκ Κ., *Το σύνδρομο της σταχτοπούτας*, (μτφρ. Μ. Λώμη), Αθήνα, Γλάρος, 1983.

Okyn L., *Woman abuse. Facts replacing myths*, USA, State University of New York Press, 1986.

Olatokunbo J.B., «Mentoring: the long sought solution to family violence-the Nigerian perspective», in: Pirgos M. (ed.), *Violence in the family, achievements and goals, Presentations at the Cyprus International Conference*, Cyprus, Nicosia, 2002, 342 – 348.

Ortner S., «Είναι το αρσενικό για το θηλυκό ότι η φύση για τον πολιτισμό», στο: Μπακαλάκη Α. (επιμ.), *Ανθρωπολογία, γυναίκες και φύλο*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1994, 75 – 108.

Ουάντσες Σ., *Μια αποτίμηση της Ιρακινής Κοινότητας στην Ελλάδα*, Αθήνα, UNHCR, 2004.

Παπαμιχαήλ Σ. *Κοινωνικές αναπαραστάσεις της κακοποίησης των γυναικών από τους συζύγους/ συντρόφους τους*, Αθήνα – Κομοτηνή, Σάκκουλας, 2005.

Προεδρικό Διάταγμα 233/2003 «Προστασία και Αρωγή στα θύματα των εγκλημάτων των άρθρων 323, 323Α, 349, 351 και 351Α του Ποινικού Κώδικα, κατά το άρθρο 12, ν. 3064/2002»

Peck P., «Poverty, Substance Abuse, and Ignorance Drive Violence Against Women. As Study Data Mount, Supreme Court May Weaken Protections», 1999, WebMD/Lycos-Article-Povertyat. at. www.lycos.com.

Pence E., Paymar M., *Power and Control: Tactics of Men Who Batter*, Minnesota Program Development Inc., Duluth, 1986.

Πενταράκη Μ. Έκταση, μορφές και συνέπειες της βίας που υφίστανται έφηβες, μαθήτριες λυκείου, στις συντροφικές τους σχέσεις. Δημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα, 2003, Έρευνα που αναφέρεται στην έκθεση του Ευρωπαϊκού Δικτύου κατά της Βίας, για το πρόγραμμα PERSPECTIVE, Workstream 2.

Πενταράκη Μ., «Σωματικές συνέπειες της συντροφικής βίας σε γυναίκες και η αναγκαιότητα παρέμβασης του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης», *Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 74, 2004, σσ. 101 – 113.

Petridou E., Browne A., Lichter E., Dedoukou X., Alexe D., Dessypris N., «What distinguishes unintentional injuries from injuries due to intimate partner violence: a study in Greek ambulatory care settings», *Injury Prevention*, vol. 8, 2002, pp. 197 – 201.

Pickup F., Williams S., Sweetman C., *Ending Violence against Women. A challenge for development and humanitarian work*, USA, Oxfam, 2001.

Rea A., Tripier M., *Sociologie de l'immigration*, La Découverte, Paris, 2003.

Refuge for women and children against domestic violence, «The effects of Domestic Violence on Mental Health», 2006, policyAndResearch.html at www.refuge.org.uk.

Rosenthal M., Auerbach C., «Cultural and Social Assimilation of Israeli Immigrants in the united States», *Internation Migration Review*, vol. 26, 1992, pp. 982 – 991.

Russo A., *Taking back our lives. A call to action for the feminist movement*, New York, London, Routledge, 2001.

Schulz A., Israel B., Williams D., Parker E., Becker A., James S., «Social inequalities, stressors and self reported health status among African American and white women in the Detroit metropolitan area», *Social Science & Medicine*, vol. 51, 2000, pp. 1639 – 1653.

Segall M., Dasen P., Berry J., Poortinga Y., *Διαπολιτιστική Ψυχολογία – Η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε παγκόσμιο οικολογικό πολιτιστικό πλαίσιο*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1996.

Seligman M., *Helplessness on Depression, Development and Death*, San Francisco, W.h. Freeman and Company, 1975.

Shannon – Lewy C., Dull V.T., «The response of Christian clergy to domestic violence: Help or Hindrance», *Aggression and Violent Behavior*, vol. 10, 2005, pp. 647 – 659.

Σκλάβου Κ., *Ενδοοικογενειακή βία και κοινωνική ένταξη αλλοδαπών γυναικών*, Αθήνα: Gutenberg, 2007.

Σκλάβου Κ., Ενδοοικογενειακή Βία στους Πληθυσμούς Προσφύγων και Μεταναστών, *Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 67, 2002, σσ. 167 – 174.

Σκλάβου Κ., Πρόσφυγες και Μετανάστες στην Ελλάδα. Η εμπειρία της κοινωνικής υπηρεσίας των Γιατρών του Κόσμου, *Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 62, 2001, σσ.117 – 122.

Σκόδρα Ε., *Η Ψυχολογία της Γυναίκας*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998.

Strauss M. A., «A sociological perspective on causes of family violence», in: Green M.R. (ed.), *Violence and the Family*, New York, Bould and Westvoew, 1980.

Sue D.W., Sue D., *Counseling the Culturally Different*, 3rd ed., USA, Wiley & Sons, 1999.

Swanberg J., Logan T., «Domestic Violence and Employment: A Qualitative Study», *Journal of Occupational Health Psychology*, vol. 10, no. 1, 2005, pp. 3 – 17.

Tammi, L. *Telling it like it is: An Introduction to Peer Education and Training*. Article 12, Angus, Scotland, 2003.

Terry D., Hogg M., «Attitudes, Behavior, and Social context: The role of norms and Groups Membership in Social influence Processes», in: Forgas J., Williams K. (ed.), *Social influence. Direct and Indirect Processes*, USA, Psychology Press-Taylor & Francis group, 2001, 1980, 253 – 270.

Τζωρτζοπούλου Μ., «Τα βασικά χαρακτηριστικά του αλλοδαπού πληθυσμού», στο: Ζιώμας Δ., Καππή Χ., Παπαλιού Ο., Παπαπέτρου Γ., Φαγαδάκη Ε. (επιμ.), *Το κοινωνικό πορτραίτο της Ελλάδας 2003 – 2004*, Αθήνα, ΕΚΚΕ – Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, 2005, 76 – 85.

Timmerman I.G.H., Emmelkamp P.M.G., «An Integrated Cognitive – Behavioural Approach to the Aetiology and Treatment of Violence», *Clinical Psychology and Psychotherapy. An International Journal of Theory and Practice*, vol. 12, 2005, pp. 167 – 176.

Tjaden P., Thoennes N., «Extent, Nature and Consequences of Intimate Partner Violence. Research report», July 2000, [txtfiles1/nij/183781.txt](http://www.ncjrs.gov/txtfiles1/nij/183781.txt) at www.ncjrs.gov/

Tjaden P., Thoennes N., «Prevalence, Incidence, and Consequences of Violence Against Women: Findings from the National Violence Against Women Survey», Nov. 1998, [pdffiles/172837.pdf](http://www.ncjrs.gov/pdffiles/172837.pdf) at www.ncjrs.gov/

Turner P.J., *Βιολογικό φύλο, κοινωνικό φύλο και ταυτότητα του Εγώ*, έκδοση Ε', Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998.

Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, «Σεξουαλική βία και βία που βασίζεται στο φύλο εναντίον προσφύγων, επαναπατρισθέντων και εσωτερικά εκτοπισμένων ατόμων – Οδηγίες για την πρόσληψη και αντιμετώπισή της», 2003α, [partners/sgbv-f1.doc](http://www.unhcr.org/partners/sgbv-f1.doc) at www.unhcr.org.

Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, *Πολιτική της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τις γυναίκες Πρόσφυγες* (μτφρ. Δαούτη Κ.), Αθήνα, Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, 1996.

UNICEF, *World Report on Violence Against Children Chapter 4: Violence Against Children in Schools and Educational Settings*, 2006.

United Nations Women's Development Fund (UNIFEM), *Not a Minute More: Ending Violence against Women*, New York: UNIFEM, 2003.

Valls, R. et al., *Gender Violence Amongst Teenagers: Socialisation and Prevention, Violence Against Women* 14(7), 2008, 759-785.

Verloo M., Marattou-Alipranti K., Tertinegg J., Van Beveren J., «Framing the Organisation of Intimacy as a Policy Problem», *The Greek Review of Social Research*, vol. 117, 2005, pp. 119 – 147.

Vigarelllo G., *Ιστορία του βιασμού 16^{ος} – 20^{ος} αιώνες*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2001.

Vollebergh W.A.M., Iedema J., Meeus W., «The Emerging Gender Gap: Cultural and Economic Conservatism in the Netherlands 1970 – 1922», *Political Psychology*, vol. 20, no. 2, 1999, pp. 291 – 321.

Voicu, M. et al., *Housework's Division in 24 European Societies: A Cross-National Comparison*, *The Institute for Sociology*, Slovak Academy of Science, 2008.

Walker L., «Psychology and Domestic Violence Around the World», *American Psychologist*, vol. 54, no. 1, 1999, pp. 21 – 29.

Walker L., *Όταν η Αγάπη Σκοτώνει*, Αθήνα, Φυτράκης, 1997.

Walker L., *Η Κακοποιημένη Γυναίκα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1989.

Walker L., «The Battered Woman Syndrome Study», in: Finkelhor D., Gelles R., Hotelling G., Straus M. (eds.), *The dark side of families. Current family violence research*, USA, Sage, 1983, pp. 31 - 48.

Warwick, L. et al. *Homophobia, Sexual Orientation and Schools: a Review and Implications for Action*, University of London, 2004.

West C., «Partner Violence in Ethnic Minority Families», Family Research Laboratory of University of New Hampshire, 1997, www.nnfr.org.

Williams K.R., «Arrest and intimate partner violence: Toward a more complete application of deterrence theory», *Aggression and Violent Behavior*, vol. 10, 2005, pp. 660 – 679.

World Health Organization, «Gender, women and health», 2006, gender/en/at.who.int/

Χαρίτου – Φατούρου Μ., Τατά – Άρσελ Λ., Καββαδία Α., Χλιόβα Α. (επιμ.), *Οδηγός Συμβουλευτικής Γυναικών του Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας*, Αθήνα, Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, 2003.

Χατζηφωτίου Σ., *Ενδοοικογενειακή Βία Κατά των Γυναικών και Παιδιών*, Θεσσαλονίκη, Τζιόλας, 2005.

Χατζηφωτίου Σ., «Σεξουαλική παρενόχληση κατά των γυναικών στους χώρους εργασίας. Μια σύντομη περιγραφή του φαινομένου», *Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 74, 2004, σσ. 87 – 98.

Χατζηφωτίου Σ., «Συζυγική κακοποίηση στην Ελλάδα και κοινωνική υποστήριξη: μια πιλοτική έρευνα», *Κοινωνική Εργασία*, τευχ. 49, 1998, σσ. 7 – 15.

Χάφτον Ο., *Ιστορία των Γυναικών στην Ευρώπη (1500 – 1800)*, Αθήνα, Νεφέλη, 2003.

Χρονάκη Ζ., «Το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα: Οι σπουδαιότεροι σταθμοί», *Πολιτιστικό Πανόραμα – Νέα Ελληνικά και Πολιτισμός*, Αθήνα, Βάνιας, 1994, σσ. 217 – 325.

Χρονάκη Ζ., «Το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα», *Ιστορία και Πολιτισμός*, 7^{ος} τόμος, Αθήνα, Μαλλιάρης – Παιδεία, 1982, σσ. 297 – 316.

Zink T., Saundra R., Goldenhar L., Pabst S., Rinto B. «Intimate Partner Violence: What Are Physicians' Perceptions?», 2004, viewpublication/67 at. www.medscape.com.